

Літаратура і мастацтва

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА САЮЗ ПІСЬМЕНІКАУ БССР

ПЯТНІЦА, 21 кастрычніка 1988 г. № 42 (3452) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Як мы паведамлялі ўжо, 16 кастрычніка адбылося рэспубліканскае свята паэзіі. Прайшло яно — у адрозненне ад ранейшых — не ў адным месцы, а ў розных: у Гарадку, Хоцімску, Вілейцы, Навагрудку, Носаве, Аnciaбрскім, ахаліўшы ўсе вобласці рэспублікі.

Гэты здымак наш фотакарэспандэнт Ул. Крук зрабіў у Аnciaбрскім раёне. На мяжы раёна хлеб-соль прымае Максім Танк. Злева направа: А. Жун, П. Макаль, С. Грахоўскі, Б. Спринчан, В. Кузняцоў (Ленінград), І. Калінаўскас (Літва), І. Якайціс (Латвія).

Фотарэпартаж са свята будзе ў наступным нумары «ЛіМа».

Агульнагарадскі вечар, прысвечаны 160-годдзю з дня нараджэння Льва Талстога, адбыўся ў Доме літаратара. Адкрыў і вёў вечар народны пісьменнік БССР Я. Брыль. Выступілі І. Чыгрынаў, В. Адамчык, А. Разанаў. Яны гаварылі аб велічы і неўміручасці талстоўскай спадчыны, аб цікавасці Талстога да Беларусі і да беларусаў, аб талстоўскіх традыцыях у беларускай савецкай літаратуры. Талстоўскі пафас сцвярджэння праўды і справядлівасці, пільная ўвага да чалавека, да яго духоўнага свету, падкрэслівалі прамоўцы, надзіва актуальныя нашаму сённяшняму дню, сучаснаму жыццю грамадства.

Вечар адкрывае Янка БРЫЛЬ.

Тэкст і фота Ул. КРУКА.

Амерыканцы чытаюць нас

У Мінску працавала выстаўка «Шматкіжняя Амерыка», якая выклікала вялікую цікавасць у жыхароў нашай сталіцы. На гэтай выстаўцы маглі б быць і яшчэ адна кніга — зборнік савецкай літаратуры «У чарзе за шчасцем», выпушчаны нядаўна ў штаце Алабама. Складальнік Джэй Хігінботам уключыў у кнігу аповяданні, вершы, публіцыстыку многіх савецкіх пісьменнікаў, прадстаўнікоў літаратуры народаў СССР. Тут вы сустранеце творы Булата Ануджавы, Мікалая Глазкова, Іона Друца, Барыса Пастэрнака, Аляксандра Твардоўскага, Георгія Эміна і іншых. Творам Віктара Астаф'ева, Ніла Гілевіча, Яўгенія Еўтушэнкі, Роберта Раждзественскага, Валянціна Распуціна папярэднічаюць вялікія, на старонку, партрэты аўтараў. У кнігу ўключаны вершы беларускіх паэтаў Эдзі Агняцет, Рыгора Барадулліна, Васіля Віткі, Анатоля Вярцінскага, Васіля Зуёнка, Аляксея Русецка-

га, Яўгенія Янішчыц, а тансама ўрываак з даклада М. С. Гарбачова на XXVII з'ездзе КПСС. Пасляслоўе да кнігі напісаў савецкі крытык, знаўца амерыканскай літаратуры Аляксандр Мулярчык. Варта дадаць невялікі слоў пра складальніка. Справа ў тым, што прагрэсіўны амерыканскі пісьменнік Джэй Хігінботам на ведаў летам 1986 года Беларусь з мэтай збору матэрыялу для кнігі пра нашу краіну. Ён знаёміўся з эканамічным і культурным жыццём рэспублікі, меў гутаркі ў Дзяржкамвыдзе БССР, Саюзе пісьменнікаў Беларусі, выступіў у газеце «Літаратура і мастацтва» з артыкулам «Створым жывы помнік» (гл. «ЛіМ» за 8 жніўня 1986 г.). У час візіту амерыканскага літаратара заходзіла размова і аб папулярнасці савецкай літаратуры ў ЗША. Джэй Хігінботам сваё слова стрымаў — сілаў зборнік «У чарзе за шчасцем»... А. ГАРДЗІЦКІ.

У час работы выстаўкі «Шматкіжняя Амерыка» не дырэктар І. Рычманд сустраўся ў Беларусіім таварыстве друж-

бы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі з пісьменнікамі і супрацоўнікамі таварыства. На здымку, які быў зроблены ў час сустрэчы, з І. Рычмандам гутарыць У. Карызна.

УНУМАРЫ:

ЧЫТАЧ ПРЫЙШОЎ
У РЭДАКЦЫЮ... 3

ЦІ ЛЁГКА АТРЫМАЦЬ
КВАТЭРУ? 4

ЛІТАРАТУРНАЯ МОВА—АДНА!
5, 6

ЗАБЛЫТАНЫ
СЛЕД РАМАНА... 6—7

ВЕРШЫ
Н. МАЦЯШ,
В. АКОЛАВАЙ,
П. ПРЫХОДЗЬКІ
3, 8—9, 13

ДРАМАТУРГІЯ
І РЭЖЫСУРА—АСПЕКТЫ
АДНОЙ ПРАБЛЕМЫ
10—11

НА АТРЫМАННЕ
ДЗЯРЖАЎНАЙ ПРЭМІІ БССР
12

УСПАМІНЫ
ТЭАТРАЛЬНАГА
МАСТАКА
14—15

● **ВЯРНУЦЬ З НЕБЫЦЦЯ...**

● **ПАД КУЧЫНА, ЗА АМГОВІЧЫ...**

● **ЛЯ РЭЧКІ—ФЕРМА, ЛЯ ВОЗЕРА—КОМПЛЕКС...**

Нарэшце дачакаліся!.. Ці ж не такія словы прыходзяць у галаву, калі чытаеш апошнія матэрыялы ў рэспубліканскім друку, што датычаць Зміцера Хведаравіча Жылуновіча? Яго імя сярод тых слаўных імён, якімі адкрываецца гісторыя Савецкай Беларусі. Ён — аўтар Маніфеста, што апавясціў увесь свет аб утварэнні Беларускай Савецкай Рэспублікі. Ён — Старшыня першага Савецкага ўрада рэспублікі. Ужо аднаго гэтага дастаткова, каб імя яго было назавешым у аналізі Бацькаўшчыны. А між тым лёс адарыў яго выдатным літаратурным талентам і зайздроснымі арганізатарскімі здольнасцямі...

Гонар, годнасць, інтэлектуальная неардынарнасць, дужыўная высякароднасць З. Жылуновіча — усё гэта было адразу перакрэслена сталіншчынай, яе ідэалагічнымі пастырамі і шматлікай паствай, якая доўгія гады абражала памяць гэтага чалавека.

Паўстагоддзя спатрэбілася для поўнай партыйна-палітычнай рэабілітацыі З. Жылуновіча, якая стала магчымай толькі ва ўмовах рэвалюцыйнай перабудовы, што перажывае зараз наша грамадства. У гэтым раз пацверджана няёмкая гістарычная ісціна пра непазбежнасць перамогі справядлівасці і праўды.

Аднак лічыць, што гэта перамога фактычна адбылася, можна толькі тады, калі светлая памяць З. Жылуновіча будзе належным чынам увекавечана. І перш за ўсё ў Мінску — горадзе, з якім звязана зорная часіна яго біяграфіі.

Нядаўна Бюро ЦК КПБ прыняло рашэнне аб устапоўцы мемарыяльнай дошкі на доме ў Мінску, дзе жыў З. Жылуновіч, а таксама аб наданні яго імя адной з вуліц горада.

Мне здаецца (і хочацца пацвердзіць меркаванні чытачоў газеты), што ў адзатак да гэтага трэба было б:

Назваць плошчу ў пачатку вуліцы Савецкай і Мяснікова плошчай З. Жылуновіча (Цішкі Гартнага).

Урачыста адкрыць напярэдні 70-годдзя ўтварэння БССР і КПБ на гэтай плошчы закладны камень у знак збудавання тут помніка З. Жылуновічу.

Абвясціць конкурс на стварэнне помніка Старшынё Часовага рабоча-сялянскага ўрада Беларусі і адкрыць яго да 75-годдзя БССР і КПБ (1994 г.).

Суседства гэтага помніка з Домам урада будзе падкрэсліваць гістарычную пераемнасць справы, пачатай З. Жылуновічам.

Адкрыць на будынку прэзідыума АН БССР мемарыяльную дошку ў памяць З. Жылуновіча — аднаго з заснавальнікаў АН БССР і яе правядзёнага члена.

Сумеснымі намаганнямі Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ, Інстытутаў гісторыі і літаратуры імя Янкі Купалы падрыхтаваць гісторыка-літаратурную манаграфію да 110-годдзя з дня нараджэння З. Жылуновіча (1997 г.).

У ажыццяўленні гэтых прапановаў — упэўнены — прынялі б удзел і грамадскія арганізацыі — перш-наперш Беларускі фонд культуры, які зараз распрацоўвае сваю доўгатэрміновую праграму «Спадчына», дзе павінна знайсціся пачэснае месца і для Ц. Гартнага.

Святы абавязак нашага пакалення — вярнуць З. Жылуновіча (Цішкі Гартнага) з небыцця. Час наспеў!

Анатоль ВАРВА, член краязнаўчай камісіі Беларускага фонду культуры. г. Мінск.

Жыву я ў Маскве, але нарадзіўся ў Беларусі ў мястэчку Шаці, дзе мой бацька працаваў настаўнікам матэматыкі. Потым дзесяць гадоў мы жылі ў Мінску.

Пасля школы я вучыўся ў МШВ (Мінскай школе вучнёўства) і працавала на вагонрамонтным заводзе імя Мяснікова. А ў 1933 г. пачала вучобу ў Мінскім дзяржаўным педінстытуце, дзе якаясьці створаны факультэт замежных моў. Праз два гады бацька пераехаў у Маскву, і я перавялася ў Маскоўскі дзяржаўны інстытут замежных моў (цяпер ён носіць імя Марыса Гарэца).

Пасля заканчэння інстытута вучыўся ў аспірантуры, а ў 1941 г. добраахвотна пайшоў на фронт (была на Трэцім Беларускам і да канца вайны працавала ваенным перакладчыкам. У 1946 г. мяне намяндзіравалі ў склад групы саветскіх акупацыйных войскаў у Германію, дзе я была тры гады рэфэрэнтам.

У 1949 г. мы з мужам (таксама перакладчыкам) вярнуліся ў Маскву, і да 1970 г. я выкладала нямецкую мову ў вышэйшых навучальных установах.

Такім чынам, амаль трыццаць гадоў я займалася і вуснымі, і пісьмовымі перакладамі.

Што датычыцца майой роднай мовы — беларускай (я лічу яе роднай, нягледзячы на тое, што бацька мой рускі, з Волгі, і ў доме ў нас гучала чыстая, багата руская мова), то і ў школе, і ў інстытуце я свабодна карысталася ёю, шмат чытала. Ды і цяпер у мяне на стала заўсёды ляжаць і «Полымя», і «ЛіМ», і «Тарас на Парнасе».

У мінулыя гады я часта прыязджала ў Мінск да сястры і з вялікім болям бачыла, што амаль ніхто не гаворыць па-бе-

ларуску. Як гэта магло здарыцца, што ў школе беларуская мова стала роўнай замежнай; што тыраж «Полымя» ўсяго восем тысяч; што цяжка часам знайсці перакладчыка на беларускую мову? Чаму ў іншых рэспубліках так шануюць родную мову? Прайдзіце па праспекце Калініна ў Маскве — з усіх бакоў вы пачуеце розныя нацыянальныя мовы, а ў Мінску гучыць толькі руская.

Вось я і вырашыла напісаць вам, смяецца, што лічыла за шчасце, каб мела магчымасць аддаваць свае веды на карысць роднай мовы — у перакладах з беларускай на рускую і наадварот. Калі гэта сапраўды трэба, то з задавальненнем займуся такой справай, бо свабоднага часу я маю аж занадта.

Беларуская мова павінна жыць! А мы павінны дапамагчы ёй выжыць.

І. КАВАНОВА, г. Масква.

Прачытаў у «ЛіМе» за 30 верасня артыкул С. Навумчыка «Мяжа». Вось якія думкі ён у мяне выклікаў.

Летам гэтага года я быў прызваны на спецборы. Выконваў абавязкі ўрача медпункта ЧАЭС. Увесь час мяне не пакідала думка аб абсурднасці гэтага велізарнага муравейніка, утворанага прыцягненнем агромністай колькасці людзей на ліквідацыю вынікаў аварыі. Абсурднасць у тым, што гэтага не павінна было быць. Але ўся гэта гіганцкая карусель існуе, як існаваў выбух на рэактары РБМК, «практычна безаварыйным». Станцыяная шматтыражка «Трудовая вахта» пісала, што аварыя з'явілася вынікам аж шасці грубейшых памылак, адна з якіх была з самага пачатку закладзена ў праграму работы былога чацвёртага энергаблока.

Ці не закладваецца такая памылка зараз у Мяжу? Няўжо верагоднасць патэнцыяльнага Чарнобыля (хай нават самая мінімальная) будзе прадугледжана і для ўскрайку Пазер'я, мілай сэрцу і воку Гарадоччыны? Папраўдзе, зараз тут цудоўны палігон для меліярацый — рэчкі выпраўлены, лясы выцераблены. Не адстаюць і калгасы — на беразе кожнай рэчкі ў кожнай вёсцы стаяць свінаферма ці цялятнік, а амаль кожнага возера — павялагадоўчы комплекс. І, заверсе, без усялякай дзеючай ачышчальнай сістэмы. Не атрымаецца з аднаго боку — пойдзем з другога. Пасля «пакарэння» гарадоцкай прыроды зямелька толькі і здатна будзе, як на будаўніцтва АЭС на ёй.

Асабіста я супраць атамных электрастанцый і новага іх бу-

даўніцтва на нашым адрэзку часу. Узвядзенне іх, напэўна, трэба пачынаць толькі пасля распрацоўкі абсалютна надзейнага тыпу рэактараў. А размяшчэнне атамнай новабудовы трэба абмяркоўваць з грамадскасцю, а не ставіць яе перад фактам.

Міхась ПАУЛАУ, урач.

г. Віцебск.

У апошні час усё больш гавораць аб праблемах беларускамоўных выданняў. Хачу і я падзяліцца сваімі назіраннямі і роздумам. Раскажу пра два выпадкі, якія і прымусілі мяне напісаць гэты ліст.

У жніўні быў я ў Светлагорску. Зайшоў у кнігарню «Крыніца», што на вуліцы Інтэрнацыянальнай. Заходзіць жанчына. «Что это?» — пытае ў дзяўчыны за прылаўкам. «Эта на беларускамоўны!» — гучыць у адказ. На гэтым прапаганда беларускай кнігі ў «Крыніцы» скончылася. Потым такая гандлярка смяжа: «Белорусская книга не идет».

Другі выпадак. Вясной захацеў заказаць праз тую ж кнігарню «Статут Вялікага княства Літоўскага». Аказалася, спэціяльна: заказ БелСЭ ўжо адаслалі. Цікаўся: «Колькі ж «Статутаў» заказалі?» — «Ни одного». — «Чаму?» — «Книга не пользуется спросом». — «А колькі Вы ведаеце?» — «Наш варовед 15 лет работает». Цікава, колькі разоў за апошнія пяць гадоў выдаваўся Статут?..

Гэта толькі дзве ілюстрацыі да становішча, якое нельга характарызаваць інакш, як крызіснае. Заходзіш у кнігарню — душа баліць: уся беларускамоўная літаратура туліцца на пары палічак. Таматына яе неперышчана вузкая: ні прыгодніцкай літаратуры, ні навукова-папулярнай, ні гістарычнай, ні слоўнікаў і даведнікаў, якія асабліва неабходны для моладзі і юнацтва. Няма ў нас замежна-беларускіх слоўнікаў. Есць польска-беларускі, але выдадзены ён не ў нас, і знайсці яго практычна немагчыма.

Трэба неагледана вяртацца і пытанне аб стварэнні ў рэспубліцы бібліятэчкі замежнай літаратуры з неабходным мінімумам кніг. Гэтак жа, як і ажыццяўляць ідэю навучання нашых дзяцей замежнымі мовамі з апраўданым на беларускую. Ваш аўтар, пэўна, ці не адзіны ў рэспубліцы, хто так робіць.

Няма ў нас і свайго навукова-папулярнага часопіса. А каб ён быў, каб прыходзіў да чытача, ён бы, апроч усяго іншага, і на прэстыж мовы працаваў бы. Ды і лексіка мела б дзве туліцы: у нашай лексіцы, напрыклад, тэхнічнай, медыцынскай, прагалы значныя.

Адным словам, наспела пара сур'ёзна паставіцца як да выдання беларускіх кніг, часопісаў, так і да рэкламы, маркетынгу, кадраў.

М. БУСЕЛ, настаўнік.

в. Дуброва, Светлагорскі раён.

Калі я чытаў артыкул «Кураты — дарога смерці», то падумаў: колькі такіх Куратаў захоўваюць свае таямніцы не толькі ў Беларусі, але і па ўсёй краіне!..

Раскажу сцісла пра слухкія Кураты. Нядаўна ў адной з газет успаміналася прозвішча палкоўніка Озерава. пад кіраўніцтвам якога ў 1937—1938 гг. у Слуцку было знішчана шмат людзей. Іх вывозілі на расстрэл у лясы пад вёскамі Кучына, Амговічы і ў іншыя месцы. Старажылы расказваюць, што

ў двары ўстаноў, якой кіраваў Озераў у Слуцку, у 1937—1938 гадах цэлымі днямі тарахцеў рухавік. Гулам рухавіка Озераў і яго падручныя загнушылі крыкі аршчаваных, ад якіх прымусам патрабавалі падпісаць пратаколы з прызнаваннем у прыналежнасці да контррэвалюцыйнай арганізацыі, а ночы іх вывозілі пад Кучына, за Амговічы... Жывыя яшчэ сведкі, якія знаходзілі каля свежых магіл насавыя хусцінкі і іншыя рэчы. Быў і пад Слуцкам выпадак, калі адзін з прыгавораных да смерці ўцёк, але яго злавілі і дабілі.

Як краязнаўца, скажу: свой уклад у гэту чорную справу ўнёс і наш тагачасны друк. Некалькі гадоў назад у беларускім аддзеле Ленінскай бібліятэкі ў Мінску я пераглядаў слухкія газеты 30-х гадоў. Пачынаючы з пачатку 30-х гадоў у іх пачалося цкаванне — інакш не назавеш — многіх людзей. У напаяўшым артыкулах пачалі з'яўляцца такія выразы, як «гэты былі балаховец», «гэты былі дзянікінец», «гэты былі белагвардзеец» і г. д. Артыкулы даносы, як правіла, падпісаліся псеўданімамі. Так паступова рыхтавалася крывава-лазня на Слуцкіне. Урадавай камісіі — а я веру, што яна зоймецца і слухкімі Куратамі — працы хопіць. Мінскія Кураты — гэта толькі пачатак...

Які ж лёс напатак палкоўніка Озерава? Мая родная цётка Родчанка Надзея Дзмітрыўна, якой зараз 76 гадоў, расказвае: «У пачатку фашыскай акупацыі я працавала кухарам у агульнадаступнай сталойцы (цяпер дыетычная сталойка каля рачулки Бычак). Загадчыкам сталойкі быў Шалюта. Недзе ў снежні 1941 года ці ў пачатку 1942 года (ляжаў снег) Шалюта адвёў мяне ўбок і сказаў: «Надзея Дзмітрыўна, я толькі што бачыў Озерава. Ён у нямецкай форме, з чэрапам на фуражцы».

Куды Озераў знік, невядома.

Я лічу, што пасля вывучэння фактаў расстрэлаў ва ўрочышчы Кураты пад Мінскам кампетэнтная камісія павінна заняцца чорнаю справай сталінскіх карных органаў у Слуцку і ў іншых месцах Беларусі.

Р. РОДЧАНКА, былы партызан, член КПСС.

г. Слуцк.

Сёння сумнявацца ў карысці бальных танцаў для людзей любівага ўзросту і, асабліва, у іх вялікім выхавальным значэнні для моладзі не прыходзіцца. У Мінску бальнымі танцамі займаюцца даўно. Наша студыя, арганізаваная пры Доме настаўніка, — адна з некалькіх у горадзе. Студыя ўдзельнічае як у гарадскіх, так і ў вышэйшых нацыянальных, у конкурсах бальнага танца, вядзе шэфскую работу ў СШ № 20, тры гады запар прымае ўдзел у свецка горада, з'яўляецца лаўрэатам Другога ўсеагульнага фестывалю народнай творчасці, прысвечанага 70-годдзю Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі.

Наш калектыў па складзе неаднародны. У «дарослай» студыі — людзі розных прафесій і студэнтаў. Есць група школьнікаў. Прыходзяць на заняткі і самыя

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

ЗАПРАШЭННЕ НА РАДЗІМУ ПЕСНЯРОУ

Галоўнае ўпраўленне геадэзіі і картаграфіі пры Савецкім Міністраў ССР выпусціла спецыяльны турыстычныя схемы пра мясціны, звязаныя з жыццём і творчасцю нашых песняроў. Першая з іх — «На радзіму Янкі Купалы» — прысвечана Вяшчыцы. Аўтар тэксту Я. Раманюк, здымкі А. Лабады і В. Ждановіча. Яна расказвае пра мемарыяльныя купалаўскія запаведнікі, нагадае экскурсіі, якія прапануюць амагарама літаратуры Мінскае, Барысаўскае і Маладзечанскае бюро падарожжаў і экскурсій.

Пра жыццё і творчасць Я. Коласа, яго родныя мясціны — турыстычная схема «На радзіму Якуба Коласа» (аўтар тэксту Я. Курбана, здымкі А. Лабады). Турысты маюць магчымасць даведацца, як лепш трапіць туды, дзе жыў песняр, прачытаць ад-

расы Мінскага і Стаўбцоўскага бюро падарожжаў і экскурсій.

А. КУНЦЭВІЧ.

НОВАЕ АБ'ЯДНАННЕ

11 кастрычніка 1988 г. у Мінску адбыўся Устаноўчы сход аб'яднання аматараў юрэйскай культуры. Ініцыятарам стварэння аб'яднання выступіла Мінскае гарадское аддзяленне Беларускага фонду культуры.

На сходзе падірэсцівалася, што мэтай аб'яднання з'яўляецца адраджэнне нацыянальнай культуры — мовы, гісторыі, музыкі, танцаў, жывапісу, ахова помнікаў гісторыі і культуры, нацыянальных звычаяў і традыцый.

У сходзе прыняў удзел кіраўнік Мінскага гарадскога аддзялення БФК, заслужаны дзеяч мастацтваў БССР, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР мастак В. Шаранговіч.

У праўленне аб'яднання ўвай-

шлі вядомыя дзеячы культуры рэспублікі: Герой Савецкага Саюза журналіст Я. Вайнруб, Герой Сацыялістычнай Працы, народны мастак ССР З. Азгур, народны артыст БССР Л. Гарэлік, заслужаная артыстка БССР Ю. Арончык, пісьменнік Р. Рэле і іншыя.

Старшынёй Мінскага аб'яднання аматараў юрэйскай культуры абраны заслужаны дзеяч мастацтваў БССР М. Данцыг, першым намеснікам — літаратуразнаўца Л. Зубараў, намеснікам — лаўрэат Лінінскай прэміі архітэктар Л. Левін.

ЮБІЛЕЙНЫ ВЕЧАР Р. КОБЕЦА

90 гадоў за плячыма ў заслужанага дзеяча мастацтваў БССР Рыгора Кобца, але ён паранейшаму плённа працуе. Ці не таму юбілейны вечар драматур-

га сабраў у Доме літаратара шмат прыхільнікаў яго таленту.

Вечар адкрыў і вёў сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў БССР А. Жук. Член-карэспандэнт Акадэміі навук БССР У. Няфёд, які сказаў слова пра жыццё і творчасць юбіляра, а таксама народны мастак ССР З. Азгур, пісьменнік Р. Рэле, Я. Садоўскі, М. Скрыпка, С. Шушквіч, кіназнаўца Н. Фральцова адзначылі значнасць укладу Р. Кобца ў развіццё літаратуры, тэатра, беларускага кіно, прыгадавалі цёплыя асабістыя кантакты з пісьменнікам.

Прагучалі ўрыўкі з п'ес Р. Кобца «Гута», «Ратуй, божа», апавесці «Ноеў каўчэг», чыталіся вершы юбіляра. Паглядзелі прысутныя фрагменты з фільма «Двойчы народжаны» і мастацкую стужку «Шукальнікі шчасця». Прагучалі на вачыя песні з гэтых фільмаў.

СУСТРЭЧА У САЮЗЕ ПІСЬМЕННІКАУ

У складзе ангольскай дэлегацыі, якая ўдзельнічала ў Днях савецка-ангольскай дружбы і салідарнасці ў Беларусі, быў вядомы паэт Антоніу Кардозу. Госць наведаў Саюз пісьменнікаў Беларусі, дзе меў гутарку з сакратаром праўлення Васілём Зубнікам і літаратурным кансультамтам Аляксеем Гардзіцкім, Антоніу Кардозу падарыў Саюзу пісьменнікаў бібліятэчку твораў ангольскіх пісьменнікаў. Л. ЧАРЭШНЯ.

ВЕТЭРАНЫ—ДЗЕЦЯМ

Чым дапамагчы дзецям-сіротам, дзецям, якія ўтрымліваюцца на дзяржаўным забеспячэнні? Задаўшыся гэтым пытаннем, Брэсцкая гарадская секцыя ветэранаў вайны вырашыла ўзяць шэфства над Высокаў-

маленькія — 6—7-гадовыя. Гэта асобная група. Але нармальных умоў для заняткаў мы практычна не маем.

У Доме настаўніка побач, пад адным дахам жывуць дзве арганізацыі: ДН і Рэспубліканскі інстытут удасканалвання настаўнікаў. Будынак на балансе апошняга. Менавіта таму выкарыстаннем усіх памяшканняў распараджаецца РІУН. У выніку наша студыя туліцца ў падсуседах у лячэчнага гуртка, займаючы там душы пакой памерам 2 квадратныя метры, дзе захоўваюцца (пад пагрозай быць залітымі вадою) асабістыя рэчы і небагаты музычны інвентар. Заняткі праводзяцца ў фая на першым паверсе, дзе часта праходзяць розныя мерапрыемствы, і ўсе, хто займаецца на другім паверсе ў зале харэаграфіі і спартзале, не могуць абмінуць фая. І таму тут заўсёды лясок на паркеце, які студыйцам даводзіцца прыбіраць перад кожным заняткам. Для пераапраанання адміністрацыя РІУН літасцява выдзеліла нам туалетныя пакоі каля актавай залы, калі там не захоўваюцца музычныя інструменты. Мы ўсё ж незаконна карыстаемся ў якасці раздзельнага прыгаданым вышэй памяшканнем лячэчнага гуртка, балазе заняткі яго праводзяцца рэдка. Але гаспадарамі мы там быць не можам, і рамонт нават не маем права зрабіць, хоць пакойчыні вытрымаў дзесяцігадовую асаду шматлікай дзетвары і бацькоў.

Заняткі ў студыі часта зрываюцца ці пераносзяцца ў памяшканне залы харэаграфіі, адлога якой не прызначана для бальных танцаў. Зрывы ўмацацца правядзеннем няўладных з кіраўніцтвам гуртоў розных мерапрыемстваў у актавай зале, якую дырэктар РІУН здае ў арэнду шматлікім установам.

Акрамя таго, з мая па кастрычнік фая немагчыма выкарыстоўваць для заняткаў ішчэ і таму, што паркет у ім уздыблены і пакрыты цвіллю ад дажджоў з-за няўдалага размяшчэння і архітэктурнага вырашэння будынка. А ў гэты самы час адна з лепшых паркетных залаў г. Мінска, якая знаходзіцца тут на другім паверсе, занята пастаянна размешчанай «Рэспубліканскай выстаўкай па рабоце з педагогічнымі кадрамі ў святле рэформы агульнаадукацыйнай і вышэйшай школы». Сваё меркаванне пра выстаўку і яе значэнне мы выкладаць не будзем. Але страх прапажае яе экспанатаў не дае магчымасці адміністрацыі РІУН разумна перамясціць выстаўку з 2-га паверха на першы для больш інтэнсіўнай яе эксплуатацыі. Нягледзячы на тое, што яна прызначана для масавага наведвальніка, выстаўка часцей за ўсё закрыта. Неналькі экскурсіі на год — вось і ўся яе аддача.

Акрамя залы, адведзенай пад Рэспубліканскую выстаўку, не па прызначэнні выкарыстоўваюцца і спецыяльныя памяшканні пры актавай зале, напрыклад, грывёрныя.

Як нам здаецца, усе цяжкасці, пра якія мы пішам, звязаны з адсутнасцю дакладнага вызначэння правоў і абавязкаў дзвюх арганізацый, якія жывуць пад адным дахам. Калі б Дом настаўніка як клубная арганізацыя меў поўную магчымасць на свой густ выкарыстоўваць усе наяўныя памяшканні (актавая зала, грывёрныя, раздзельна-вальні, памяшканні для гурткавай работы, паркетныя залы, асабліва зала, занятая Рэспубліканскай выстаўкай), не ўзнікла б канфліктаў і ўскладненняў у адносінах паміж супрацоўнікамі РІУН, Дома настаўніка і ўдзельнікамі мастацкай самадзейнасці.

Б. ПАПОУ, навуковы супрацоўнік ІЯЭ АН БССР;
Н. ПАПОВА, дацэнт МДП імя А. М. Горькага;
Л. АЛІФАНОВА, інжынер НДІ ЭВМ;
В. КРЫШТОФІК, вядучы інжынер УНПІ энергапромі;
А. НИКУЛІН, інжынер МНП і іншыя, усяго 14 подпісаў.

скай школай-інтэрнатам. І ў якасці першага кроку сабраць і перадаць ёй кнігі для школьнай бібліятэкі.

Ветэраны, да якіх звярнулася кіраўніцтва секцыі, горада адгукнуліся на заклік. За кароткі тэрмін было сабрана 220 кніг. Кіраўнікі секцыі В. Буркоўскі, А. Бутраменка, Г. Койфман прывезлі падарунак у Вісокае.

У. МАЛАШЭУСКІ.

ВЫДАЎ «ПРОМІНЬ»

Днепрапятроўскае выдавецтва «Промінь» вылучыла кнігу В. Быкава «Аповесці», у яе ўвайшлі аповесці «Абеліск», «Трэцяя ракетка», «Альпійская балада», перакладзеныя Г. Курнэвай і М. Гарбачовай, а таксама «Сотнікаў» і «Званы Хатыні» ў аўтарскім пераўвасабленні па-руску.

Д. ЕРАМЯН.

3 паэтычнай пошты

Ніна МАЦЯШ

МАЛІТВА АФАНАСІЯ ФІЛІПОВІЧА, беларускага грамадска-палітычнага і царкоўнага дзеяча, замардаванага шляхтай 5 верасня 1648 года

Маці Божая,
Царыца Нябесная,
Багародзіца Дзева Прасвятая Купяціцкая,
Адзіна Чыстая і Бласлаўная,
Над юдоллю зямной Схілёная,
Узры мя,
Сляпога сярод сляпых,
Пачуй мя,
Глухога сярод глухіх,
Святлом невячэрнім
Вочы мае прасвятлі,
Гласам вяшчунным
Вушы мае адамкні!..
О Уладарыня Усемагутная,
Нявеста ненявесная!
І думкаю, і душою пакутнаю
Да Цябе прыпадаю,
Малю-благаю,
Не за сябе, нэндэнага, грэшнага —
За Твой люд няўцешны:
Загаі, Чыстая,
Душы занямогу!
Не маем іншых дапамогі,
Не маем іншых спадазвы,
Апрача Цябе,
Прачыстая Дзева,
Убогіх заступніца,
Маркотных сучешніца,
Грэшных паратоўніца,
Хрысціян усіх атуліцелька і збавіцелька!
Не ўтаю ад Цябе стогну свайго,

Слёз крывавых:
Няцвергне бачыць,
Якую над людям
Апастаты чыняць расправу,
Як гібець ўвесь край нядолны:
Калі раб у веры,
Дык у чым жа вольны?!
Пяць дзесяткоў гадоў ад унеі праклятай,
А нямаш супакою,
А ўсё люцее нянавісць
Брата да брата.
Ды і ж ён, той супакой, магчымы,
Калі гэтыя ілжэлюбцы-папежнікі,
Бесаносцы з ваўчыным нутром пад
аўчынай,

Яхідны падступныя, крывасловы,
Псягнуўшы на веру прадзедную,
Псягнулі на сам на жылот наш,
На звычай, на быт наш і мову?!
Толко лепей памерці з Богавой ласкаю,
Чымся мусім
Даць адступнікам веру нашу
З грудзей нашых выдзерці
І змірыцца,
Што няма Русі ў Русі!
Бо не за аднасць паміж языцамі
Рупяцца душахваты,
А жэ на золаце піць і есці,
Сядзячы і на зямлі нашай
У сваіх золатах палатах!
Бо не дзеля ўзвялічвання Духу
У Бозе адзіным
Усіх дэзаваня
Святая царкоўная мова наша ў пагэрдзе,
А тутэйшай руськай —
У асмяянні!
Школы брацкія драпежна зводзяцца,
Езуіцкія ж, бы саранча, плодзяцца,
Жэ лягчэй было канонікам лысым ды
прэлатам
Дажэрці нянавідных ім «схізматаў».
І дажыраюць, дадушаваюць нас
Уруганнем, забойствамі, кайданамі
Лёкаі сатаны — лаціняне!..
Ці не ён се, Багалюб Златавусны,
Голасам маці-царквы нашай плакаў:

«Гора мне беднай,
Гора няшчаснай,
Рукі ў ковах,
Ярмо на шыі,
Путы на нагах,
Ланцуг на бёдрах,
Меч над галавой абаюдавостры,
Глыб-вада пад нагамі,
Па баках агонь неўгасальны,
Зусюль страх,
Зусюль праследванні!..
І нямаш міру нам,
Ні душэўнага, ні цялеснага,
Нямаш збавення,
Толко гнеў і лжа,
Толко руіны-нырышчы і паглумленне...
Светлазарная Багародзіца Дзева,
Крыніца вечнай патолі,
Выбаў з лютага болю:
Чужакі чужакімі,
Але і аўчынымы пастухі ўжо
Для авец сваіх сталі ваўкамі!
Не абаронцы ўжо —
Хульнікі,
Не бясрэбранікі —
Нясытыя срэбралюбы,
З багаццем, а не з Лазарам жыці хочучы,
І ўвесь статак піхаюць да прорвы, да згубы!
Васіліскі нячыстая унеі
Не жахнуліся славы здрайцаў царлецкіх,
пацеяў —

Будзі род іх пракляты! —
Жахаюцца славы «схізматаў»...
Бо аслеплены прагай улады й нажывы,
Негморгодітае ілжывыя!
Царыца Нябесная,
Агідзітрыя Дабрачынная,
Навучы, навучы мя,
І ўмацуй, умацуй мя
У трыванні, ў любові,
Днес, і прысна, і навекі вякоў
Міласэрда!..

Я не ведаю,
Што мне тут наканавана,
Але ведаю,
У Каго і ў Што веру я.
Да Цябе гарнуса,
Табою хвалюся,
Бо есм раб Твой,
Да не ўстыдаюся!
А што з братчыкамі,
З «налівайкамі» аз у хаўрусе —
Ні пад агнём, ні пад кулямі
Не раскаюся!
Амін.

Чытач прыйшоў у рэдакцыю...

ВЫПРАЎЛЯЛА МАЦІ СЫНА...

Яны прыйшлі ў рэдакцыю амаль адначасова, і прывёў іх да нас адзін і той жа бацькоўскі клопат, звязаны са школай, з вучобай іхніх дзяцей. Зрэшты, не проста з вучобай. І член Саюза мастакоў Аляксей Цыркуноў, і журналістка, загадчыца аддзела часопіса «Мастацтва Беларусі» Валяціна Трыгубовіч маюць жаданне, каб іхнія дзеці вучыліся на роднай мове, у беларускай школе. На жаль, жаданне гэтае сутыкнулася з немалымі, нават непераадыльнымі цяжкасцямі. Апошняе і прывяло іх да нас.

Расказвае А. Цыркуноў: — Ці задумваліся вы над такой з'явай нашага сённяшняга жыцця? З аднаго боку — дэмакратыя і галоснасць, з другога — усёдазволнасць і балабонства. Тым, хто аптымістычна ўспрымае рэчаіснасць, хто верыць у заўтрашні дзень, зусім неабякава, якое з гэтых супрацьлегласцей возьме верх. Хочаш верыць, што перамога дэмакратыя і галоснасць, аднак жа... На жаль, атрымліваецца так, што досыць часта даводзіцца рабіць вольную сабою агаворку «аднак жа...» Дало для яе падставу і выстуленне міністра народнай асветы рэспублікі М. І. Дземчука, змешчанае ў «Настаўніцкай газеце» за 31 жніўня сёлетняга года. Якім чынам, спытаецца? А вось якім.

Яшчэ ў 1985 годзе давалася мне звярнуцца да тагачаснага

міністра асветы з просьбай, каб маёй дачцэ, якая павінна была пайсці ў чацвёрты клас, былі створаны ўмовы для навучання на роднай беларускай мове, што гарантавана Канстытуцыяй СССР і БССР. Але час быў яшчэ застоўны, і просьба мая не была пачута. Я вымушаны быў вазіць дзіця з Мінска за 20 кіламетраў у вясковую школу.

Другі год, з 1987 года, мая дачка займаецца ў мінскай СШ № 158 па індывідуальнай праграме на беларускай мове. Нарэшце, пасля чарговага звяртання ў міністэрства, далі згоду ў гарана наладзіць такое навучанне і старэйшай дачцэ, вучаніцы 7-га класа. Толькі дзе ж яна, абяцаная беларуская школа? Хто вінаваты ў тым, што яна не адчыняецца, а застаецца «вялікім дасягненнем» у кабінетных справаздачах ужо новага міністэрства? Такіх «блукароў па пакутах» у пошуках беларускай школы, наколькі я ведаю, нямае, як нямае і тых, што ставяцца з зацікаўленасцю і добразычлівацю да ўтварэння і адкрыцця яе, ды — зноў жа тое самае «аднак...»

І вось у выступленні міністра напярэдадні навучальнага года доўгачаканая вестка — у сталіцы Беларусі адкрылася беларускамоўная школа! Толькі ж дзе тая школа? Міністр чамусьці забыўся назваць яе нумар, адрас ці хаця б тэлефон.

Пытанне з нацыянальнай школай у нас у Беларусі не настолькі жартоўнае, каб ім можна было забаўляцца і ўводзіць тым самым у зман грамадскасць. Не так даўно такія метады былі частымі і, бадай, натуральнымі ў бюракратычным асяроддзі, але ж час мяняецца.

А вось што пачулі мы з вуснаў В. Трыгубовіч:

— Школа № 162 знаходзіцца непадалёк ад нашага дома. І таму, вядома, я была ўпэўнена, што праз год мой меншы сын пойдзе туды. Загадзя падтрымлівала кантакты са школай, хадзіла на бацькоўскія сходы, дапамагала, як магла.

Сёлета ў гэтай школе, як і ў іншых мінскіх школах, зайшла гаворка пра тое, каб стварыць у ёй беларускі клас. На бацькоўскі сход прыйшлі пісьменнікі, мастакі. Яны гаварылі так цікава і пераканаўча, што на сходзе ўзнікала прашанне зрабіць беларускамоўным не адзін клас, а ўвесь набор шасцігодка. Толькі ж адміністрацыя школы не выказвала ніякага захаплення ад усяго гэтага. Бацькам прапанавалі пісаць заявы. Зразумела, што многія аказаліся непадрыхтаванымі да такога рашучага кроку, і таму заяў аказалася толькі 12. Што ж, падумалася: клас збярацца, і гэта ўжо няблага. Тым больш, што ў школу прывялі і маладую настаўніцу з педвучылішча для працы ў беларускамоўным класе. Заспакоеная, я паехала ў адпачынак. А калі вярнулася і прыйшла ў школу, аказалася, што засталася толькі адна мая заява. А дзе ж астатнія? Як высветлілася, адміністрацыя школы, настаўнікі правялі сярод бацькоў «адпаведную работу»...

Я вырашыла заявы не забіраць. Няхай сын займаецца па індывідуальнай праграме. Калі ж мы, святучна апрапанутыя, 30 жніўня прыйшлі ў школу на лінейку, дык аказалася, што нас наогул няма ў спісках вучняў. Што я магла сказаць дзіцяці? Чым сучешыць? «Радасным» стаўся для сына першы школьны дзень!

Больш у тую школу мы не пайшлі. Паехалі ў 108-ю, дзе за паўгадзіны ўся цырымонія з афармленнем была выканана. І вось зараз мы праз увесь горад ездзім у школу. Гадзіну губляем туды, гадзіну — назад. Таму хочацца спытацца ў гарадскіх улад: калі вы не можаце забяспечыць мне права на вучобу, гарантаванае Канстытуцыяй, дык, можа, забяспечыце абмен кватэры на раён, у якім знаходзіцца школа № 108?

Так, «ЛІМ» нямае пісаў пра адраджэнне роднай мовы і школы, у тым ліку і пра адкрыццё беларускамоўных класаў у мінскіх школах. Ды толькі, як сведчаць гэтыя вусныя споведзі чытачоў і лісты ў рэдакцыю, праблемы тут, нягледзячы на пэўныя зрухі, застаюцца. Сапраўды: ці лепшае гэта выйсце са становішча — наладжваць навучанне вучняў па індывідуальнай праграме або вазіць шасцігадовае дзіцё ў перапоўнены аўтобусах праз увесь горад? Чытачы аднадушна падназваюць іншы шлях вырашэння гэтых праблем: адкрыццё не беларускамоўных класаў, а беларускамоўных школ. У кожным раёне, у кожным мікрараёне побач, у кожным з рускамоўнымі павінны быць і беларускамоўныя школы. Тады самі сабою адпадуць розныя «але» і «аднак», тады кожнаму будучы забяспечаны канстытуцыйныя правы ў справе асветы.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАУ «ЛІМА».

ЗВЫЧАЙНЫЯ людзі... кватэрнае пытанне толькі сапавала іх... — гаварыў месір Волауд з «Майстра і Маргарыты». Гаварыў пра нас з вамі. Але мы не будзем паглыбляцца ў маральна-філасофскі бок справы. Хоць прызнаем адразу, што чэргі, у якіх трэба стаяць дзесяцігоддзямі, а таксама бюракратычна-казуістычная паператворчасць выканкомаў ніяк не спрыяюць чалавечай годнасці. Зайдзіце, напрыклад, у аддзел па абмене жыллёвых памяшканняў Мінскага гарвыканкома. Туды вас прывядзе аб'ява ў тым жа «Рекламном прыложэнні»: «Абменная інфармацыя падрыхтавана аддзелам... і вылічальным цэнтрам Мінгарвыканкома з выкарыстаннем АТС «Абмен». Па пытаннях публікацыі аб'яў звяртацца: (адрас). Вас не могуць не падкупіць словы «аўтаматызаваная інфармацыйная сістэма», і вы чакаеце ўбачыць па названым адрасе нешта накшталт сучаснага НДІ са шкла і бетону. Ды не — звычайныя, гранічна няўтульныя цесныя пакойчыкі, дзе няма на што прысеці, затхлае паветра казіннай установы. Наведвальнікі ў нязручных позах перапісваюць расклад прыёму і ўзоры запаўнення заяў і даведкаў, размешчаныя пад шклом на сцяне. Калі спрабуюць спасцігнуць сэнс шматлікіх параграфіў, адчуваеш, што яны не пад сілу сярэдняму чалавечаму розуму — патрэбна спецыяльная кансультацыя. Яе можна атрымаць у аддзеле ў адведзеныя для гэтага дні і гадзіны ў адпаведным пакоі. Там жа можна правесці папярэдні запіс на здачу заявы на абмен жылля, пашпартнага запісу і даведкі, кансультуешся з юрыстам і... чакаеце. Ваша пытанне будзе вырашана на адным з пасяджэнняў выканкома. Праўда, без вашага ўдзелу. А вынік будзе абнародаваны на дошцы аб'яў у аддзеле абмену: напрыклад, «адмовіць у абмене ў сувязі з пагаршэннем жыллёвых умоў аднаго з бакоў». Усё проста і зразумела.

Канечне, было б абсурдна, калі б аддзел па абмену пры вострым недахопе жылля ў сталіцы размясціўся ў шыкоўных апартаментнах. Ды і ў астатнім — парадак ёсць парадак. Праўда, некаму ўдаецца аформіць усё дакументы на абмен гранічна хутка, а некаму — пасля некалькіх безвыніковых спроб — звяртацца за дапамогай да падпольных маклераў. Яны часта дзяжураць тут жа, на парозе аддзела па абмену. Баруць, зразумела, не па прэйскуранце... Дарэчы, даведка з варыянтамі абмену ў аддзеле каштуе пяць рублёў. Самаакупнасць. Праўда, ніякіх гарантыяў для кліента.

Аднак, праблема абмену — гэта толькі частка той агромністай праблемы, якую мы называем жыллёвай і ад якой бяруць пачатак многія і многія іншыя.

ЦЯПЕР ужо ўсім стала зразумелай нерэальнасць і нават шкоднасць заяў аб завяршэнні будаўніцтва камунізму да якога-небудзь года. Куды важней, усваялі мы, у максімальна кароткі тэрмін забяспечыць людзей самым неабходным — прадуктамі, таварамі шырокага спажывання і жыллем. Ці атрымае кожная сям'я асобную кватэру да 2000 года? Можна было б адказаць: пажывём — пабачым. Можна было б і паспрачацца — якая патрэбна кожнай сям'і кватэра, ці ўсе будуць задаволены жыллёвымі ўмовамі ў 2000 годзе? (Ясна, што не). Але зараз галоўнае — будаваць. Хутка і якасна. На гэта і накіроўвае пастанова ЦК КПБ, Савета Міністраў БССР і Белсаўпрофа «Аб комплекснай мэтавай праграме паляпшэння

жыллёвых умоў насельніцтва Беларускай ССР на ХІІ пяцігодку і на перыяд да 2000 года». У пастанове, прынятай у маі гэтага года, адзначаецца, што за гады адзінаццатай пяцігодкі было ўведзена ў эксплуатацыю 424 тысячы кватэр і індывідуальных дамоў агульнай плошчай 23,7 млн. кв. метраў, або амаль удвая больш, чым за ўвесь даваенны перыяд. Сярэдняя забяспечанасць у жыллі на канец пяцігодкі складала 15,9 кв. метра на чалавека, з іх у гарадах і гарадскіх пасёлках — 13,8, сельскай мясцовасці — 19,6 кв. метра. Больш як 80 працэнтаў сем'яў рэспублікі жывуць у асобных кватэрах або індывідуальных дамах. Як быццам бы няблага. Але наколькі добрыя перспектывы на атрыманне жылля ў гэтых астатніх дваццаці працэнтаў?

пра метры наогул, а пра паўнацэнную здаровую кватэру з усімі выгодамі — у гэтым і толькі ў гэтым сацыяльны сэнс жыллёвай праграмы. У многіх яшчэ на памяці жахлівыя ўмовы жыцця ў «камуналках». Але і асобная кватэра, калі ў ёй цесна, не хапае паветра і святла, — духоўна прыніжае чалавека, не спрыяе яго сацыяльнаму настрою.

Ва ўмовах індустрыяльнага грамадства чалавеку проста неабходна мець месца, дзе можна пазбавіцца ад стрэсу, скінуць груз псіхалагічных і фізічных перагрузак вялікага горада. А для гэтага патрэбна неабавязкова раскошнае, але ўтульнае і прасторнае жыллё.

Важны інструмент сацыяльнай справядлівасці — дыферэнцыраваная аплата, мяркуючы В. Савіцкі. Яна павінна ўліч-

панацыя. Патрэбны высокакваліфікаваныя кадры, патрэбна зацікаўленасць у эфектыўнай рабоце. А для гэтага гарвыканком павінен быць перш за ўсё гаспадаром на сваёй тэрыторыі. Між тым, рэальная ўлада, у тым ліку ў пытаннях горадабудаўніцтва, часта знаходзіцца ў руках прадпрыемства. Жыллёвую праблему можна стварыць і штучна — калі ўзводзяцца вытворчыя магутнасці, а аб будаўніцтве жылля «забываюць». В. Савіцкі прывёў у прыклад шынны камбінат у Бабруйску. У гэтым горадзе ледзь не самая доўгая чарга на кватэры (каля чвэрці веку!) у рэспубліцы, і справу цяпер хутка не напавіш.

— **Праблема заключаецца нават не ў грашах, — гаворыць Віктар Віктаравіч. — Грошы ў выканкомаў ёсць. Не хапае пра-**

добраўпарадкаванае жыллё. Так, «лімітчыка» прапішучы і паставіць на ўлік не раней, чым праз пяць гадоў, так, чаканьне кватэры пасля гэтага прыдзецца мінімум дзесяць гадоў (на прадпрыемстве ўсё ж чэргі меншыя, чым у выканкоме, ці кааператыве)... І ўсё ж такі 10—15 год чэргі ў Мінску — гэта не тое, што дваццаць пяць безнадзейных год дзе-небудзь у Пружанах, або любым іншым раёнцэнтрам.

У Мінску, іншых буйных гарадах з'явіўся не так даўно жылчэ адзін спосаб вырашэння жыллёвай праблемы. Гэта індывідуальнае будаўніцтва прыватных дамоў. Пад яго адведзены зоны індывідуальнага жыллёвага будаўніцтва, прадугледжаныя Генеральным планам. Пад Мінскам гэта раёны Калодзішчаў, Міханавіч, Фаніпаля. Індывідуальнаму будаўніцтву надаецца вялікая ўвага ў Комплекснай мэтавай праграме паляпшэння жыллёвых умоў. «Дзяржбуду БССР, Дзяржаграпрому БССР, аблвыканкомам і Мінскаму гарвыканкому даручана забяспечыць у 1988—89 гадах распрацоўку ілюстраваных каталогаў практаў індывідуальных жылляў дамоў з надворнымі пабудовамі з улікам прыродна-кліматых умоў і нацыянальна-асаблівасцей рэгіёнаў», — сказана ў пастанове ЦК КПБ, СМ БССР і Белсаўпрофа.

Пад час размовы з Віктарам Віктаравічам я ўспомніў дом, у якім даўжэўся некалькі дзён пажыць гэтым летам. Раскошныя ільбінывы сад, дабротная хата з усімі прыбудовамі і — нежылы дух унутры, тоўсты слой пылу на падлозе, мутныя шкельцы ў скасочаных рамах, павуцінне ў кутках. Адным словам, звычайная кінутая хата, якіх тысячы ў нашых блізкіх і далёкіх вёсках.

Віктар Віктаравіч удакладніў: такіх кінутых дамоў на Беларусі — каля 60 тысяч. І гэта сапраўдная праблема. Справа ў тым, што ў большасці такіх дамоў ёсць гаспадары. Гэта спадкаемцы. Часта яны — нават не афармляюць адносіны маёмасці. Але займаюць пустыя дамы ўсё роўна нельга, гэта чужая маёмасць. І вось цяпер калгасам дадзена права купіць кінутыя дамы і здаваць іх пад жыллё, альбо прыстасоўваць пад бытавыя службы. А між іншым, на вёсцы чакваюць сваёй чэргі тансама нямала людзей — каля 30 тысяч.

Канечне, самае лепшае, калі сельскі жыхар не чакае манны з неба, а сам пачынае будавацца — пры дапамозе калгаса, зразумела. Ды для гэтага чалавек зноў-такі павінен адчуць сябе чалавекам, гаспадаром на зямлі, павярць у тыя перамены, што пачынаюць адбывацца ў вёсцы.

КАНСТЫТУЦЫЯ СССР прадстаўляе ўсім саветскім грамадзянам роўныя і безумоўныя правы на жыллё. Але, як мы ведаем з гісторыі, ніякіх нават самых гучных дэкларацый яшчэ не гарантуюць выкананні законаў. Пашпартна-сістэма, напрыклад, ужо сама па сабе пярэчыць канстытуцыйнаму праву на свабоду жыць там, дзе жадае чалавек. А нарматывы жылля, пра якія гаварылася вышэй? Ці не ўстанаўліваюцца яны дагэтуль кельна, у глыбіні чыноўніцкіх кантор? Нарматывы, канечне, павінны быць. Але, думам, галоўнае, чым павінны кіравацца выканкомы ў сваёй рабоце, — гэта не інструкцыі, не падлікі таго, што ёсць і чаго няма, а — рэальная і неадкладная дапамога людзям у іх жыццёвых справах.

...І ўсё-такі, каму быць пасрэдным паміж людзьмі, якія жадаюць вырашаць кватэрнае пытанне, а значыць і свой лёс, і — дзяржавай, а дакладней ведамствам? Нядаўна ў Баранавічах быў створаны першы пасрэдніцкі кааператыв па абмену жылля. Будзем спадзявацца, першая ластаўка...

Віталь ТАРАС.

ПАТРАБУЕЦЦА

«Мяняю... аднапакаёвую [4 пав. 5-пав. дома, тэл.] — на аднапакаёвую...»
«аднапакаёвую [17, 9 пав. 9-пав. дома, тэл.], паркет — на двухпакаёвую, можна ЖБК, р-н акадэміі, абсерваторыі, або — на аднапакаёвую ЖБК, акрамя мікрараёнаў...»
«...трохпакаёвую [48] — на аднапакаёвую і аднапакаёвую...»
Сотні падобных аб'яў, уключаючы міжгароднія, — можна ўбачыць кожны тыдзень у «Рекламном прыложэнні» да газеты «Вечэрні Мінск». Дзесяткі іх бачым на сценах дамоў, на слупах. І хоць гэтыя «нелегальныя» паперкі бязлітасна знішчаюцца, на месцы старых растрэпаных папяровых «барод» з тэлефонамі штодня вырастаюць новыя. І за кожнай аб'явай — лёс чалавека, або некалькіх людзей, сем'яў. Людзі нараджаюцца, старэюць, ствараюць сем'і, з'язджаюцца, разыходзяцца, паміраюць. І ўсё жыццё перад чалавекам, яго блізкімі ўзнікае кватэрнае пытанне... Прапіска, выпіска, пашырэнне жылплошчы, абмен, высяленне.

ЖЫЛПЛОШЧА...

Некаторыя развагі наконт «кватэрнага пытання»

Парадокс у тым, што пры нашым тэмпе будаўніцтва (толькі ў мінулым годзе было ўведзена ў эксплуатацыю 6 млн. кв. метраў жылля па рэспубліцы, а ў наступнай пяцігодцы намерана павялічыць тэмпы будаўніцтва на 55 працэнтаў) чэргі на кватэры ў цэлым не толькі не скарачаюцца, але і растуць. Аб гэтым гаварыў у гутарцы з аўтарам гэтага артыкула намеснік загадчыка аддзела будаўніцтва і жыллёва-камунальнага гаспадарства ўпраўлення спраў СМ БССР Віктар Віктаравіч САВІЦКІ. У гарадах рэспублікі, паведаміў ён, чаканьне кватэры цяпер трэба 18—25 год. Тэмпы росту гарадскога насельніцтва апыраджаюць тэмпы будаўніцтва жылля. Вось і растуць чэргі. І гэта, нягледзячы на тое, што жыллёвы кодэкс БССР дазваляе стаяць адразу ў 3-х чэргах: у выканкоме, на прадпрыемстве і ў кааператыве. Даўжыня кожнай з іх адпаведна звыш 127 тысяч, 381 тысяча і больш за 92 тысячы чалавек. А ўсяго на ўлік сёлета ў рэспубліцы стаяць каля 630 тысяч сем'яў, якія маюць патрэбу ў паляпшэнні жыллёвых умоў.

Сюды можна дадаць і звесткі, апублікаваныя нядаўна Дзяржкамстатам СССР. Сярэдняя забяспечанасць жылльвай плошчай у Мінску складае 8,9 кв. метра (для параўнання, у Маскве — 10,7, Вільнюсе — 9,7, Таліне — 11,8), а ўсяго на ўлік для атрымання жылля знаходзіцца 28 працэнтаў усіх гарадскіх сем'яў Мінска.

Норма жыллой плошчы на чалавека ў сталіцы рэспублікі складае 12 кв. метраў, а разліковая, для пастаноўкі на ўлік, — 6 і менш. Па разліках жа вучоных, якія прыводзіліся ў «Известиях», у каментарыі да паведамлення Дзяржкамстата СССР, памеры жылля толькі тады перастаюць адмоўна ўплываць на здароўе, калі на чалавека даводзіцца 12—13 жыллой і 20—21 метр агульнай плошчы!

Ясна, што размова павінна ісці не проста пра «дах над галавой» для кожнай сям'і, не

ваць катэгорыю жылля, раён пражывання і г. д. За лішнюю жылплошчу даводзіцца даплачваць і цяпер. Аднак, не сакрэт, што большасць жылцоў аддае перавагу невялікай даплаце, але расстацца з «лішкамі» не спяшаецца. Выказваюцца прапановы ўвесці мнагакратную плату за кожны лішні метр плошчы, але гэтае пытанне, наколькі цяпер вядома, будзе разглядацца ў рамках агульнага ўпарадкавання цэн, якое чакаецца да канца сёлета пяцігодкі.

— Аднак, ужо зараз, — гаворыць Віктар Віктаравіч, — гарвыканкомы, зацікаўленыя ў больш рацыянальным размеркаванні жыллёвай плошчы, дапамагаюць тым, хто добраахвотна жадае замяніць жыллё з «лішняй» плошчай. Выканком рэзервуе для гэтага кватэры ў цэнтры горада для замены. Акрамя таго, такім сем'ям, або адзіночкам жылцоў без чэргі ўстанаўліваюцца тэлефоны, гарвыканком пры перасяленні дапамагае транспартам, рамонтам.

Аднак, адзначым для сябе, уладальнікі шматпакаёвых кватэр, нават адзінокія, не жадаюць пакідаць іх. Псіхалагічна можна зразумець пенсіянераў, якія не хочуць на старасці гадоў мяняць свае звычкі. Больш таго, распрабуюць даназаць былым работнікам некаторых ведамстваў, што стомленыя «харомы», якімі адорвалі сваіх чыноўнікаў гэтыя ведамствы ад імя дзяржавы, належаць ім не па праве. Найвялікшай несправядлівасцю тых «ціжкіх пенсіянераў» лічаць яшчэ ўсё тое, што адбываецца цяпер у нашым грамадстве.

І ўсё-такі абмен, пра які ішла размова на пачатку артыкула, — адзін са спосабаў вырашэння жыллёвай праблемы. Безумоўна, калі ён выдзецца не стыхійна, а мэтанакіравана, паліаўна, у інтарэсах жыхароў. Для гэтага і была створана ў свой час АСУ «Абмен». Іншая справа, што АСУ — гэта яшчэ не

ектнай дакументацыі, свабодных зямель, не хапае магутнасцей падрадных арганізацый. Выйсце тут ёсць. Яно — у будаўніцтве гаспадарчым спосабам (гэта калі яны вядзецца самім забудоўшчыкам, без прыцягнення падрадных арганізацый). У нашай рэспубліцы яго актыўна выкарыстоўваюць Беларускі аўтамабільны, падшыпніковыя заводы.

Будуць стварацца і МЖК — маладзёжныя жыллёвыя комплексы, якія ўжо заваявалі папулярнасць у Сібіры. Будуць яны стварацца і ў Мінску, у некаторых іншых гарадах рэспублікі — там, дзе ёсць для гэтага ўмовы. Калі арганізацыя мае ліміт капіталаў, праектна-дакументацыю, а галоўнае — калектыў байцоў-будаўнікоў, можна ствараць МЖК. Але трэба мець на ўвазе, што пры заключэнні дагавораў з выканкомамі ў нас у рэспубліцы могуць быць і цяжкія. У многіх раёнцэнтрах людзі стаяць на чарзе на кватэру па дваццаць пяць і больш гадоў. Моладзь, дапусцім, уступіць у МЖК, а як быць пенсіянерам? Тут ёсць праблема.

ЯШЧЭ адно вострае, нават балючае пытанне, якое мы закранулі ў размове з В. Савіцкім, — гэта праблема так званых «лімітчыкаў». Што прымушае заводы ў абыход любых пастаноў і інструкцый, якія забараняюць набор «па ліміце», шукаць танную рабочую сілу ў сельскай мясцовасці — тлумачыць, відаць, не трэба. А вось што прымушае маладых хлопцаў і дзяўчат кідаць родную хату, часта добрую професію, неаблагія заробкі ў калгасе ці саўгасе і пераязджаць у інтэрнат, дзе ўмовы жыцця часта проста абражальныя для чалавечай асобы, а перспектывы прапісці больш чым праблематычныя? Адказаў на гэта ёсць, відаць, шмат. І ўсё яны неадназначныя. Але адна з прычын, несумненна, гэта магчымасць у будучым атрымаць

ЦІ ХАЦЕЛІ б паважаюць беларускія чытачы, шчыра ўлюбёныя ў мову нашага прыгожага, краснага пісьменства, чытаць творы Я. Брыля на той гаворцы, якая бытуе ў яго родных мясцінах? А гавораць там людзі так: «Ну, от, прышлося ж тоё вяселё. Ну, пашылі той валян. Ну й чаканам маладога, от жа скоро малады прыедзя. А я, вядома, без бацька жыла — сірата, як музыка заграля, дак мяне аж баке мае насіла. Адгулялі тоё вяселё, вяселё нікепскае зрабілі...»

Або: ці хацелі б чытачы раманы І. Цыгрынава чытаць вось на такой гаворцы: «Ну, п'ясуваюць дзеўку. Еслі сыгласны мыладзя, заручыны пап'юць і свадзьбу прыгатаўліваюцца гуляць. Ну свадзьбу жарлілі картошку, боршч варілі, ладкі якія пумажым салым. А гарелка дык ета бывала чэцірць на ўсю свадзьбу, от пы такоі чарычкі, кіляшочык і ўсё». Менавіта так гавораць на яго маладой радзіме — у вёсках Касцюковіцкага раёна.

А ці былі б рады аматары беларускай паэзіі, калі б Яўгенія Янішчыц сваю лірыку друкавала на роднай ёй гаворцы Іванаўскага раёна, — вось на гэтай: «І от на другый дзень збыраюца йіхаты да молодзі. Убралы хорашё в косныкы, в кваты. Ну й поіхалы. А на дарозы ёго ж заступаюць, давай жэ ж крошкы ж вына! Стола поставылы... А пасля заіхалы на надвірок, да давай свахы спываты».

«Ну, што за недарэчныя пытанні?—здзіўляцца, напэўна, чытачы. — Каму гэта трэба, каб пісьменнік пісаў не на агульнанацыянальнай мове, а на мясцовай гаворцы? Мы, чытачы, жывем па ўсёй Беларусі, гаворак на тэрыторыі нашай рэспублікі шмат, але, дзякаваць богу, ёсць і адна агульная для ўсіх нас мова — літаратурная, якая аб'яднала нас колісь у нашую, якою мы карыстаемся між сабою, на якой выдаюцца кнігі і газеты, гавораць па радыё і з тэлеэкрана... Вядома, добра, калі пісьменнік даражыць фарбамі матчынай гаворкі, калі гэта адчуваецца ў яго творах. Як, напрыклад, некаторыя асаблівасці гаворкі Мазырскага Палесся ў І. Мележа, ці паўночна-заходняй Міншчыны ў І. Пташнікава, ці паўднёва-ўсходняй Гродзеншчыны ў В. Адамчыка, ці ўсходняй Магілёўшчыны ў таго ж І. Цыгрынава... Але каб наогул пісаць творы на сваёй мясцовай гаворцы — навошта? Каму гэта трэба? Як іх будуць чытаць усё тэа чытачы, якія да гэтай гаворкі не належаць? Ды і для чаго ж тады выпрацоўвалася цягам цэлых стагоддзяў, складвалася, утваралася, фарміравалася адзіная беларуская літаратурная мова?».

Каму здзіўляцца чытачы, гэта трэба? Мусіць жа, некаму трэба, калі вось ужо каторы год і ўсё з большым напорам у рэспубліканскім друку ўздымаецца шум наўкол «архіактуальнага» пытання аб стварэнні ў Беларусі літаратуры на «палескай мове». Рэха гэтага шуму адгукнулася ўжо нават і ў прэсе цэнтральнай, і ў той, што разлічана на чытачоў замежных. Ну, а што ж, калі ўжо шумець — дык шумець! Няважна, ці ячка вылупіцца, ці гняздо застанецца пустое, — а нарабіць кудахтання карысна.

Справа, аднак, куды больш сур'ёзная, чым нейкае дзіцячае жаданне пакудахтаць.

Гадоў колькі назад адзін амбітны малады чалавек пачаў насіць па рэдакцыях вершы, напісаныя ім на адной з гаворак Брэска-Пінскага Палесся. Арэал гэтых гаворак параўнаўча невялікі — ад Століна да Брэста, асаблівасці ж іх, найперш фанетычныя, вельмі адметныя: трохі вышэй мы прыводзілі кавалачак «жывога»

тэксту з Іванаўскага раёна — гэта якраз адтуль. Дарэчы, гэты куток паўднёва-заходняга беларускага Палесся вельмі шчодры ў апошнія дзесяцігоддзі на паэтычныя таленты. Мяркуюць самі: Яўгенія Янішчыц, Алесь Разанаў, Ніна Мацяш, Раіса Баравікова, Васіль Жуковіч, Мікола Пракаповіч, Любоў Тарасюк, Алесь Каско, Мікола Федзюковіч, Васіль Сахарчук, Леанід Дранько-Майсюк, Іван Арабейка, Зінаіда Дудзюк, Міхась Шэлеаў, Мікола Трафімук і інш. Мог бы ўслед за гэтымі вядомымі землякамі паспрабаваць свае здольнасці ў паэзіі на даступнай, зразуме-

мясцовых гаворак на тэрыторыі Беларусі. Па-другое, літаратару, навукоўцу, ідэолагу, вядца, варта ўвогуле хоць трохі цікавіцца такімі пытаннямі, як народ і яго мова, гістарычны працэс утварэння адзінай нацыянальнай, г. зн. літаратурнай мовы народа, значэнне і роля яе ў дзяржаўна-палітычным і культурным жыцці нацыі і інш.

Тут не месца ўдавацца ў навукова-тэарэтычныя глыбіні праблемы, але не скажаць пра тое, што павінна быць сёння зразумела і дзецям, — нельга. Ініцыятыва няўмеру амбітнага маладога чалавека, падагрэтая цягліва-нявіннымі воплескамі

гойшчыны. У рэспубліканскім друку публікуецца нататка «Леў Талстой па-палеску», з якой даведваемся, што на пінска-брэсцкіх гаворках ужо існуюць рукапісныя пераклады апавесцей і апавяданняў вялікага пісьменніка. Падумаць толькі: яшчэ па сутнасці няма Талстога па-беларуску, а ўжо, бачыце, яго творы перакладаюцца на мясцовую гаворку. Даводзіцца, з разлікам на недасведчанасць чытачоў, што вось недзе, у іншых рэспубліках, больш спрыяльна ставяцца да стварэння пісьмовай літаратуры на дыялектах, напрыклад, у малдаўскіх газетах

варышы — пісьменнікі, вучоныя, журналісты, якія падтрымліваюць ідэю стварэння літаратуры на брэска-пінскім дыялекце. Якая, мякка кажучы, неабачнасць! Сотні гадоў — у змаганнях і пакутах — дабіваліся нашы продкі сваёй літаратурнай мовы, праз цэрні і турмы ішлі да яе адзінства, і цяпер з лёгкасцю незвычайнай мы гатовы пагадзіцца на яе раскол. Літаратурная мова — гэта вялікая гістарычная заваява народа, гэта атэстат сталасці нацыі, гэта сведчанне яе дзяржаўнай і культурнай цэласнасці. Кожны народ, кожная нацыя сваё моўнае адзін-

Ліст
у рэдакцыю

НЕАБАЧЛІВАСЦЬ ЦІ... БЕЗАДКАЗНАСЦЬ?

лай народу мове і амбітны малады чалавек. Але к яму прыйшла (сама? ці з чыёй дапамогай?) ідэя куды больш маштабная: узяцца за стварэнне мастацкай літаратуры на брэска-пінскіх гаворках, інакш — за фарміраванне яшчэ адной у Беларусі літаратурнай мовы. Ні больш, ні менш!..

Скажу адразу: сам па сабе факт, што нехта складае вершы на сваёй мясцовай гаворцы, мне, чытачу, абходзіць мала. Як-то кажучы: на здароўе! Забавы бываюць усякія. Хоча — хай піша. Але ўся справа ў тым, што перад намі не проста дзівацтва. Тут намеры адкрыліся зусім сур'ёзныя і яны набываюць зусім сур'ёзную падтрымку на старонках нашай рэспубліканскай прэсы, на радыё і на тэлебачанні. А гэта ўжо, выбачайце, не забаўка. Тым больш, што ў ліку «хросных айцоў» нованароджанага дзіцяці — «літаратурнай палескай мовы» — выступаюць вядомыя і вельмі вядомыя, высока тытулаваныя асобы. Людзі, чыё слова для шырокай грамады нямаюць значыць.

Аказваецца, некаторыя таварышы як бы і не чулі ніколі і не здагадаліся, што жывая мова беларусаў мае некалькі дыялектаў, кожны з якіх у сваю чаргу аб'ядноўвае шэраг адрозных між сабой гаворак. І калі нарэшце, ледзь не ў старасці, для іх адкрылася гэта «дзіва», дык сёй-той сапраўды быў моцна ўражаны, і, пазнаёміўшыся з тэкстамі на брэска-пінскай гаворцы, у цяглівым здзіўленні заякатаў: «Ай-я-я-яй! Дык гэта ж цікава! Гэта ж вельмі цікава! Трэба заахваціць да напісання твораў на гэтай гаворцы! Хай будзе ў Беларусі яшчэ адна літаратурная мова! Апрача ўсяго іншага, гэта ж так адпавядае дэмакратызацыі духоўнага жыцця ў краіне, духу перабудовы!..»

О, святая прастата! — толькі і застаецца сказаць, пачытаўшы падобныя воклічы захаплення. Ну, па-першае, хто ж вам перашкаджаў, шануюныя, пагартачы працы нашых вядомых мовазнаўцаў, напрыклад, акадэміка Я. Х. Карскага, або заглянуць у падручнік па беларускай дыялекталогіі? Да-ведаліся б шмат чаго цікавага — пра фанетычныя, марфалагічныя і лексічныя асаблівасці

тытулаванах, набывае, скажам адкрыта, небяспечны маштаб і можа перарасці, калі ёй не даць аб'ектыўнай ацэнкі, у вялікую, не толькі культуралагічную, але і палітычную праблему. Рабіць выгляд, што нічога такога асаблівага не адбываецца, і маўчаць, не звяртаць увагі на паднятую шуміху вакол гэтак званай палескай мовы — было б, на маё глыбокае перакананне, недаравальнай абьякавацы да лёсу нацыі.

Так, падкрэсліваю: гэта датычыць не толькі лёсу нашай адзінай беларускай літаратурнай мовы, нашай нацыянальнай культуры, але і лёсу самой беларускай нацыі. Чаму — я тлумачу трохі далей, а пакуль — некалькі слоў пра характар шуміхі і пра некаторыя «тэарэтычныя» аргументы, якія прыводзіцца ў яе апраўданне.

У друку ўсё больш паяўляецца вершаў на пінска-брэсцкіх гаворках, усё больш іх выходзіць у эфір, публікуюцца прапагандысцкія — у карысць гэтага дачынення — матэрыялы: допісы, нататкі, артыкулы, рэпартажы, інтэрв'ю. Іншы раз такое ўражанне, што нашы органы інфармацыі проста навывера перадаюць сніваюцца раструбіць пра гэта «вялікае адкрыццё веку» (ну як жа: на мясцовай гаворцы можна склапаць вершы! Цуд!). У публікацыях аб'яўляецца, што на «палескай мове» пішуць ужо дзесяткі (!) людзей і што ў іх ужо безліч твораў, і толькі нейкія нядобрыя антыдэмакратычныя, антыперабудовчыя сілы не даюць гэтай іх творчасці дарогі да чытача — не пускаюць у друк. (Хаця якая там творчасць, якая паэзія — аднаму богу вядома). Паведамляецца, што ў другой палавіне XIX ст. варшаўская «Газета польска» аб'явіла конкурс на палескі буквар, і ён быў выдадзены. Пры гэтым — ніякага тлумачэння гістарычных умоў і прычын такога афіцыйнага клопату пра асвету на Палессі! (Калі беларуская мова ў Беларусі наогул была забаронена). Напамінаецца, што на палескіх гаворках пісалі Ф. Савіч і М. Янчук. Пры гэтым — ні слова аб тым, што ў часы Савіча і нават у часы Янчука адзінай беларускай літаратурнай мовы яшчэ не было і што кожны беларускі паэт пісаў на гаворцы сваіх родных мясцін: і невядомы аўтар «Тараса на Парнасе», і Каліноўскі, і Багусьвіч, і Абуховіч, і Тапчэўскі, і пазней Цётка, і нават у дакастрычніцкага Купалы пераважае гаворка заходняй Ла-

дзюкаў і балгараў. Прачытаеш такое — толькі рукамі развадзеш. Балгарская або гагаўская — гэта дыялекты... малдаўскай? Ахценькі, божа мой!..

Вось такія, замешаныя на неўцыве, хлестакоўшчыне і шарлатанстве публікацыі захопліваюць усё большую плошчу на старонках рэспубліканскага друку. Гэта — у нашай сённяшняй сітуацыі, калі з небылай вострынёй даўстала пытанне аб выратаванні нашай адзінай нацыянальнай мовы, якая апынулася ў катастрофічным становішчы.

Я палічыў бы ўсю гэту «лінгвістычную» шуміху недарэчнай, не да часу, гульнёй, калі б не быў упэўнены, што перад намі — прадуманая стратэгія, канчатковая мэта якой — расцягніць нашу нацыю, для чаго трэба падарваць асновы яе трываласці, яе адзінства. Вядома, што адной з такіх асноў для кожнай нацыі ёсць яе агульнанародная літаратурная мова. Яна — найлепшы цэмент, якім мацуецца нацыя. Гэту ісціну, дарэчы, выдатна разумелі цары-імператары і вучоныя-царысты, калі не дапускалі стварэння беларускай пісьмовай літаратурнай мовы. Страшнай для іх была менавіта літаратурная мова, якая сарганізуе ў адно цэлае нацыянальную культуру і з'яднае нацыю. Гэтага баўся царызм — аб'яднання насельніцтва Беларусі, «тутэйшых», у нацыю! Калі толькі пачне афармляцца адна для ўсіх літаратурная мова — значыць, фарміруецца нацыянальная самасвядомасць, а нацыянальна свядомыя беларусы пачнуць кляпаціцца пра сваю нацыянальную культуру, пра свае нацыянальныя школы, пра сваю дзяржаўнасць, пра «свой пачэсны пасад між народамі». О, вялікадзяржаўныя шавіністы, царысты гэта разумелі выдатна! Мясцовыя гаворкі іх не палыхалі, яны спакойна дазвалялі друкаваць на гэтых гаворках фальклор. Гаворак — шмат, у адным «северо-западном крае» добры дзесятак. А колькі ў Маларасіі ды ў Вялікарасіі! Хай сабе будуць жыць-здоровыя! А літаратурная, пісьмовая мова будзе адна — ад Буга да Сахаліна. Значыць, і адна нацыя, адзін народ.

Тое, што так добра разумелі царысты, не хочучы разумець, як бачна, некаторыя нашы та-

ства беражэ як зрэнку вока. Толькі адсутнасцю спелага дзяржаўнага погляду на духоўную культуру народа, на яе ролю і значэнне ў лёсе нацыі можна растлумачыць падтрымку спробы замахнуцца на святая святых — на адзінства нашай нацыянальнай літаратурнай мовы.

Дарэчы, у вуснай гутарковай мове немцаў верхнянемецкі і ніжнянемецкі дыялекты розныя так, што прадстаўнікі абодвух не так лёгка могуць паразумецца між сабой, але ні аднаму немцу не прыходзіць у голаў ствараць сёння на сваім дыялекце асобную літаратуру; яны разумеюць, чым гэта можа кончыцца, і што сеяць сумненні наконт адзінства нацыі могуць толькі яе замаскіраваныя ворагі або свае ж прастакі і невукі па недамыслію. Дыялект закарпацкіх украінцаў на слых можна ўспрыняць нават як нейкую асобную славянскую мову — настолькі ён далёкі ад украінскай мовы літаратурнай, але ніхто на Украіне не збіраецца ствараць яшчэ адну літаратурную мову — закарпацкую, па той жа прычыне, што там разумеюць, чым гэта можа кончыцца для адзінства нацыі. Ну, а мы ў Беларусі — калі ласка, ужо гатовы! Хоць бы падумалі аб тым, для чаго трэба друкаваць творы на мясцовай гаворцы? Каб іх маглі чытаць — тады лагічна і школы адкрываць на гэтай гаворцы, ці, прынамсі, уводзіць яе ў вучэбную праграму як прадмет. Брава! Школы на агульнанацыянальнай мове будзем ліквідоўваць, што мы дагэтуль так паспяхова і рабілі, а на дыялектах і гаворках будзем адкрываць. Што — можа, у тым кутку Палесся не ўмеюць чытаць на беларускай літаратурнай мове? Дзесяткі гадоў чыталі, а цяпер — развучыліся, і трэба вяртацца назад, да часоў Дуніна-Марцінкевіча, і друкаваць кніжачкі на мясцовай гаворцы — пачынаць з нуля? Рэальнасць сведчыць пра іншае: я неаднойчы бываў у Драгічынскім раёне — самым цэнтры рэгіёна паўднёва-заходніх палескіх гаворак, — бываў у вясковых (беларускіх!) школах, у самай глыбіні, аж на мяжы з Украінай, радаваўся, слухаючы, як хораша вучні гавораць на чыстай літаратурнай беларускай мове, пераконваўся, што мясцовыя жыхары, хаця і шануюць сваю гаворку, не шуртуюцца яе, пачуваюцца аднак жа беларусамі, пераканана ўсведамляюць сваю прыналежнасць да беларускага народа,

(Заканчэньне на стар. 6).

ПІСЬМЕННІК, ужо завяршаючы сваю нялёгкаю работу, з усёй відавочнасцю нечаканага азэрэння ўразумеў, адкрыў для сябе, што «...гэта кніжка, калі яна толькі складзецца, адбудзецца, будзе куды больш суб'ектыўнай за ўсе іншыя, разам узятая, што напісаў я раней, яна ж прамаю родную хату...» І ад суб'ектыўнасці пры аналізе нідзе не падзенешся. Ні ад пісьменніцкай, Віктара Казько, суб'ектыўнасці, ні ад сваёй уласнай.

Ад пісьменніцкай — яшчэ і таму, што В. Казько валодае такім запасам відушчасці, такім лішкам ведання свету, якога зусім дастаткова, каб любым чынам «адштурхнуцца» ад свайго героя, запоўніць разрэджанае поле мастацкай прасторы багатай фантазіяй і такімі неастрочанымі запасамі асабістай памяці, назіранняў, такім зайздросным умнем ашчаджаць назапашанае, выціснуць з гэтага назапашанага максімум маральнага зместу, якога б хапіла для самазакрыцця тэмы.

Уласнай жа суб'ектыўнасці не пазбыцца таму, што «Хроніку дзетдомаўскага саду» не толькі кожны канкрэтны чытач, але і кожнае чытацкае пакаленне можа і, верагодна, будзе чытаць якраз з пункту гледжання і з пазіцыі светаўспрымання свайго пакалення. Чаму так?

Нават беглага позірку на літаратуру апошніх 10—15 год дастаткова, каб упэўніцца, што намаганнямі шэрагу пісьменнікаў, перадусім так званага «сярэдняга пакалення», беларуская проза амаль наскрозь стала прозаю ўспаміну. Шчырасць і натуральнасць спявадальнага тону на першым часе ратавала. Але і небяспека прытойвалася ў гэтым: нельга ж прыпамінаць да бяскончасці. І, прыходзіцца канстатаваць, многія пісьменнікі сталі сёння перад праблемай вычарпальнасці гэтага ўспаміну, а г. зн. і перад праблемай вычарпальнасці самае фактуры назапашанага жыццёвага матэрыялу. Абвострана пачулася задача адарвацца ад гэтай, хай сабе і вельмі важнай, крыніцы. Адарвацца, каб тварыць сваю мастацкую рэальнасць па законах мастацтва і нароўні з жыццём, — момант канструктыўнага тварэння аказваецца істотна паслабленым у сучаснай прозе.

В. Казько — з тых нямногіх, хто свядома ўхіляецца ад простага прыпаміну-рэгістрацыі ўжо здзейсненага факта. Наадварот, мастацкая рэканструкцыя самога факта, тваорэнне яго, дзе перастаеш адзозніваць, што — рэальнае, а што — ірэальнае, вымысленае, — характэрны знак мастакоўскага почырку гэтага празаіка. Якоз

В. Казько. Хроніка дзетдомаўскага саду. Раман, Мінск. «Мастацкая літаратура», 1987.

няспынны працэс тварэння адкрывае кожнаму воку, кожнай пазіцыі свае аб'екты, а кожнаму чытачу — магчымасць быць актыўным яго ўдзельнікам. А да новага твора В. Казько, відаць, наогул нельга падступіцца са звыклымі меркамі традыцыйна-канчатковых рашэнняў. Гэта — раман-прыпавесць, забытая намі філасофска-алегарычная «казка жыцця», дзе якраз на алегорыю ўскладаецца асноўная эстэтычная нагрузка і асноўнае спадзяванне аўтара.

пасьць ці таямнічы свет мастакоўскай інтуіцыі і творчай волі В. Казько. Магчыма, мы памыляемся абодва. Магчыма, мой пратэст ёсць усяго толькі кансерватыўная чытацкая рэакцыя — і не больш, а таму гэта не настолькі прыныпова, каб усчынаць спрэчку. Але ў тым уся і справа, што, калі б у пераважнай большасці выпадкаў В. Казько сваім аўтарскім каментарыем суправаджаў свайго героя — а не таго рэальнага чалавека, ад якога адштурхоўваў-

жалезабетонны мост, а потым пад гэты мост падвалі знявечаную і спакораную рэчачку Сэрвач. І так кожны — хто пра сад, хто пра мост, хто пра рэчку... І ўсе мы разам — пра народ, пра яго выпраменьванне, але не здратаваную дарэштны душу.

Помніцца, ці не ў Адама Барэкі: гісторыя Беларусі — гісторыя крыжа. І кожны раз, калі чытаў ў В. Казько пра тое, як знішчаўся і высакаўся сад і як потым гэты сад браўся ма-

— не такія і кепскія яны, але ўсё ж ананамальныя). Апошні выпуск школы — тры хлопчыкі і чатыры дзяўчынкі. Ды і у сям'і, так сталася, Мар'ян ніяк не можа адчуць сябе бацькам уласных дзяцей. Нават больш таго, унук яго, Гарык, пры жывым бацьку застаецца на сутнасці бязбацькавічам. Атрымліваецца, што вакол — ніводнай пладаноснай галінкі, а адны толькі «прышчэпы». Трагічнымі, балючымі «прышчэпамі» для Знаўца былі дзеці

Крытыка, бібліяграфія

Ігар ЖУК

«ТУШКОВАЯ НОЧ»

СУБ'ЕКТЫўНЫЯ НАТАТКІ

Чытаць такую, амаль што суцэльную, алегорыю няпроста, а падчас і пакутліва. Паасобныя старонкі яе займаюцца прэмернай ускладнёнасцю, паасобныя — адштурхоўваюць відчыннасцю «швоў», а паасобныя, наадварот, ярка ўспыхваюць адгаданасцю аўтарскай таямніцы. Але ўсякая ацэнка гэтага рамана будзе няпоўнай і наўрад ці справядлівай, калі не браць пад увагу тое, што перад намі — суцэльная «казка жыцця».

Праўда, дзве акалічнасці — акалічнасці, як мне здаецца, узаемазвязаныя — усё ж варта адзначыць.

Па-першае, «вяснуць» у аўтарскіх адступленнях і каментарых пачынаеш тады, калі яскрава бачыцца: як многа тут пра пакуты творчасці і як мала — пра народ.

І другое, прынамсі, зноў жа суб'ектыўнае. Думаецца, што «забытаным следам рамана», якім В. Казько імкнуўся наблізіць свайго героя да чытача, пісьменнік дасягнуў адваротнага эфекту. Герой ад мяне, чытача, аддаліўся. Я ні на хвіліну не магу пазбыцца гнятлівага ўражання, што гэта герой В. Казько, а не мой герой. Пісьменнік прапануе яго мне, як прапануюць пазыку: маўляў, бяры-бяры, але і не забывайся, што не сваё бярыш... Напэўна, я эстэтычна нячужына выхаваны: я не магу не ўбіраць героя цалкам, я не прыквыяю брощу «у пазыку», — брощу, каб потым аддаць назад, вярнуць аўтару. Духоўная работа ад такіх перамяшчэнняў, па сутнасці, роўная нулю.

Не варта, напэўна, кідаць на шалі, што лепш, а што горш — мая прасталінейная суб'ектыў-

ся, тады гэта было б яго аўтарскае стаўленне да ім жа створанага персанажа, што само па сабе і натуральна, і прыёмальна. Аднак «суправаджэнне» прататыпу сведчыць не толькі пра каласальную духоўную энергію жыццёвага матэрыялу, з якім сутыкнуўся В. Казько, але і пра пераадоленасць гэтага матэрыялу. Таму і бяру з сабой не кніжнае збудаванне, не аўтарскія споведзі аб творчых пакутах, — бяру з сабой толькі тое, ува што ўвасобліліся гэтыя пакуты творча багатай натуре. Я бяру «прадмет», матэрыялізацыю гэтых пакут без усякіх «пазык» — каб узабагаціцца. Каб, зрэшты, пацвердзіць і сціплае аўтарскае спадзяванне, што напісаны твор не толькі пра свой дом, але і пра наш таксама.

Думкай глыбока нацыянальнай ахоплены гэты твор. Бо ад — гэта тое, што глыбіннымі каранямі ўваходзіць у родную глебу. Але і глыбока трагічная гэта думка: В. Казько напісаў пра дзетдомаўскі сад, пра Бецкага, «чалавека савецкага, свайго, не нямецкага», пра пагранічнікаў, што закладвалі гэты сад, пра ахвяры вайны і яе жудасны асколак — сірот-дзетдомаўцаў, пра Мар'яна Знаўца, пра тое, як пасярод гэтага саду, пасярод святых святых — памяці людской — змог збудаваць свой гмах Сідар Місцюк. У саму гэтую памяць убіўся той, хто подленька і нахабенька да пары да часу якраз і заціраў памяць, укарачаў яе да зручных межаў выцягнутай рукі.

Я мог бы расказаць, як па нейкаму дзікунскаму праекту (таннейшаму, ці што?) у нас на голай забалочанай пойме спачатку збудаваў сучасны

ладымі і здаровымі, жывымі парасткамі, па нейкіх неспазнаных законах — літаратурнай алозіі, ці што? — думаю, пра тое ж: да якога яшчэ распяцця трэба прысудзіць свой край, каб так неабачліва высмоктаваць з яго апошнія — і ў прамым, і ў пераносным сэнсе — кроплі вады? Чым можна апраўдаць хімічную зону, у якой дыхам і ў якой мусіць задыхацца народжанае і яшчэ не народжанае жыццё? Ды й перад кім апраўдвацца, каму перадаваць эстафету, калі навокал, поруч з фондам прыродным, змяняецца і «генны» фонд маральных прышчэпаў? Чым, калі не словам бязлітаснай праўды, апраўдацца? Што прымусіла і В. Казько ад разбуральнай «Нерушы» ісці да не менш разбуральнага, бязлітасна-трагічнага і бязлітасна-праўдывага «Саду», толькі з той істотнай розніцай, што ў «Нерушы» разбурэнне было як бы першапачатковым штуршком, а ў «Хроніцы дзетдомаўскага саду» вытокавае, асноватворнае: «Калі дрэва пасаджана, яно павінна цвісці і пладзіцца».

Вядома, нельга ў новым творы бачыць прасты працяг таго, пра што В. Казько пісаў раней, звычайны віток тыпалагічнай спіралі. Пісьменнік «спрачаўся з самім сабой, нешта прызнаваў, ад нечага адмаўляўся». Гэта шлях наперад, і адваротны шлях, шлях да вытоку ўласна-біяграфічнага і ўласна-творчага, калі дарогі і аўтара, і герояў яшчэ скіраваны ва ўсе чатыры канцы. І яшчэ зусім невядома, хто куды пойдзе. Сітуацыя, у якой аказаліся героі, і так, як яна бачыцца, прынамсі, мне, — гэта сітуацыя «тупіковай ночы». «Тупіковая» была ноч, адсякала яна дзень мінулы, а значыцца, і будучы, — значыцца аўтар, звёўшы каля толькі што зрынутага сталінскага бюста асноўных сваіх герояў. І гэтая сітуацыя звязвае і звязвае ў адно многія раманыя вузлы.

Першы такі вузел — Мар'яна Знаўца. Вузел, які, відаць, так і не падаўся самому герою: памірае Мар'ян, не разблытаўшы яго да канца. Гэткае неканчатковасць развязкі — самае сумленнае, што мог зрабіць пісьменнік.

Знавец у В. Казько — бадай што такі ж адзінокі, як быў адзінокім Ігнат Вапшчэтка ў А. Кудраўца, Спяпан Дзямідчык у А. Жука. Вакол Мар'яна, тыпу народнага, многа разоў апісанага і апетага ў літаратуры, няма адвечнай гурбы дзяцей, што само па сабе з'яўляецца ананамальна. Хто ж ёсць? Іванчык-дэзерцірчык, Вовік-алкаголік, хваравіты Уладзік Саліла — вось і ўся вясковая моладзь «Саду» (дзеля справядлівасці

вайны і пасляваеннага дзетдомаўца. Але, парадаксальна сітуацыя, і родныя Мар'янавы дзеці — таксама «прышчэпы»! Як і ўсе мы ў той ці іншай ступені...

Вінаватасць за тое, што вёска (шырэй — духоўны вопыт народа, паколькі горад дагэтуль не ствараў і не мог ствараць сапраўды нацыянальных духоўных каштоўнасцей, а там, натуральна, і не можа пакуль што стаць іх паўнапраўным і паўнацэнным носьбітам і захавальнікам) траціць сваіх духоўных спадкаемцаў, — гэтая вінаватасць ёсць і ў Знаўца. У тым уся і нечаканасць, уся і сіла вобраза, што Мар'ян канфіліктуе ўжо не з «дзецьмі» — з самім сабой канфіліктуе, няўмольна нясе крыж віны і пакуты і за дзяцей. Калі коласаўскі Антос — духоўна цэласны, калі пташнікаўскія Вялічка ці Алімпіяда канфіліктуюць, але канфіліктуюць перад усім праз знешнюю прычыну, то духоўны свет герояў тыпу Вапшчэтка, Дзямідчыка ці Знаўца — разламаны, разарваны, растушчаны перш за ўсё знутры — віною не толькі за сябе, а і за «неадбыўшыся» дзяцей. Тэму жыццёвага сацыяльнага, як і сведчыць «Хроніка» В. Казько, ужо не толькі няма каму задаваць, — не застаюцца, адыходзяць і тыя, хто гэтую тэму мог бы прадыхтаваць. Здаецца, прыныпова новы тып адносін са светам адкрываецца гэтымі героямі: духоўны спрадвечны вопыт застаецца незапатрабаваным у спадчыну, вечны «ход» закрытваецца са смерцю героя. Вось праблема, варта пэндзля сапраўднага мастака. Вялікі, рэальны трагізм Мар'яна не ў самой разламанасці героя, а ў тым, што паслужыла прычынай гэтае разламанасці і раздвоенасці. Мар'ян, так бы мовіць, не «ўпісаўся» ў свой час. Ён спазніўся са сваім прыходам і, можа быць, паспяшаўся са сваёй смерцю.

Вось яшчэ адна «казка жыцця» ў «Хроніцы» Віктара Казько — размова старога дуба з зубрам Сноўдалам:

«...прыспеў мой час, я і лёг, як загадана было мне.

— Кім загадана?

— А тымі, на чыіх костках я дагэтуль рос, каго перажыў, каго перастаяў, хто загадае ў свой час упасці і табе.

— А калі я не паслухаюся і не ўпаду?

— Закрыецца ход. А ён не павінен закрывацца, ён вечны, таму ты і ўпадзеш».

І Мар'ян «упаў», яшчэ не думаючы пра «вечнасць ходу» Упаў непрыкметна, як стары дуб. Але ж стаў на шляху знішчэння апошняй дубровы — Нівак, дзе варожая куля забіла пачатак новай гісторыі

НЕАБАЧЛІВАСЦЬ ЦІ... БЕЗАДКАЗНАСЦЬ?

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5).

да сацыялістычнай беларускай нацыі. Дык што — адбором у іх гэтае здабывае ў барацьбе за чалавечыя правы імя беларусы і зноў назавем іх палешукамі? Ну, раз ёсць «палеская мова», дык, мабыць жа, ёсць і такі народ — палешукі... Дарэчы, у публікацыях «на тэму» паслядоўна адсутнічаюць тэрміны «беларусы», «беларускі», «дыялект беларускай мовы», «вусныя гаворкі беларускай мовы» і інш.

Паўтараю: беларуская літаратурная мова — гэта найкаштоўны скарб усяго нашага народа, гэта мова нацыянальнай дзяржавы, якую з'яўляецца Беларуская Савецкая Сацыялі-

стычная Рэспубліка. У гэтай дзяржавы ёсць герб, ёсць сцяг, ёсць гімн, і ёсць мова — літаратурная беларуская мова. А можа, таму, што яна пазбаўлена статуса дзяржаўнай, яе і можна «расцягваць» па рэгіянальных закрутках?..

Гэтыя свае меркаванні я збіраўся выказаць вясной мінулага года на пленуме СП БССР. На жаль, пры абмеркаванні тэзісаў даклада на прэзідыуме СП сёнтэй рашуча запярэчыў: маўляў, не варта, нашай мове нічога не страшна, будзем аптымістамі. Сёння мне яшчэ лепш бачна, што аптызм некаторых нашых таварышаў (а ён працітаў у нас у сферы духоўнай культуры дзiesiąты гадоў) на самай справе ёсць бяздумнасць і безадказнасць. Безадказнасць пе-

рад будучыняй народа і яго культуры. Гісторыя дала нам рэальны шанс — сцвердзіць сябе як культурную, самабытную славянскую нацыю так, каб яшчэ доўгія стагоддзі і тысячагоддзі маглі мы «несці свету свой дар» — калі, вядома, будзе існаваць сам гэты свет, само чалавецтва. Усведамляючы гэта, ці ж маем мы маральнае права патураць замаху на адзінства нашай нацыянальнай мовы — адзінства душы народа?

Б'ю трывогу таму, што справа зусім не жартоўная, і ўжо выяўляюцца дзеянні, можа, сярод іх і інспіратары гэтай задумы, якія садзейнічаюць яе напорыстаму наступу актыўнай падтрымкай. Д'ябальская ідэя, як вядома, нараджае і д'ябальскую па сіле энергію.

(Трубецкага), а браканьерская навек паяднала прыроду (Сноўдалу) і слабасільнага ў адзіноце ахоўніка яе Уладзіка. Але на шляху браканьераў стаў ледзь не спісаны намі Іванчык-дэзерцірчык — законным ахоўнікам, лесніком. Значыць, жыць мы яшчэ, значыць, не дарэмна блукаў. Сноўдала, чуочы, хоць і закаваную ў бетон, раданосную спадчынную сьнежку. Дрэва павінна пладаносіць.

Я чытаю і думаю, адчуваю: не Мар'ян разблытаў вузел, недастунна гэта Мар'яну. Увогуле, ніводнаму з герояў рамана такая развязка прышчыпова недастунна. Гэта самавольна пісьменніка, яго творчае права і яго рашэнне — у знешне спакойным, разважлівым, нават трохі ўрачыстым ключы. І такое рашэнне зусім правамернае.

Другі туга закручаны вузел, які, як мне здаецца, не менш важны для ўсеагульнага самапазнання — вузел Сідара Місцюка. Як ні дзіўна, ствараецца ўражанне, што менавіта праз гэты вобраз шмат у чым мы пазнаём саміх сябе. Нечакана Сідар вырастае ў злавесна-прачую і ў гэтым сэнсе — цэнтральную фігуру рамана. Пэўна, не выпадковым з'яўляецца тое, што першы, з кім знаёмімся, — Сідар. Ды яшчэ з нямецкім цесаком. І гэтае спатканне, можа быць, яшчэ больш злавеснае, чым наступнае, калі Сідар сялянскім самакалам высякае дзетдомаўскі сад і гэтым жа самакалам знішчае сталінскі бокс... Бог ты мой! Гэтакі шчымы рэквіем навакольнаму свету, бабрам, прыродзе — у «суседстве» з нямецкім цесаком і бязлітасным самакалам! Чаму так? А, відаць, таму (трэба быць вялікім неслухам, каб так самаіранічна ўсміхнуцца), што «мы заўсёды супраць, мы толькі зрэдку за». Але гэтае «зрэдку» здаралася і здараецца нашмат часцей, па сутнасці, амаль заўсёды, ды яшчэ з такім устойлівым пастаянствам. Што адчуванням страчанага культуры — культуры зносін са знешнім светам, зносін паміж сабой, культуры адзінна і г. д. — набывае далёка не абстрактны абырыс. Здаецца, што многае ў нашых паводзінах і ўчынках вызначаюць не самі спадчыныя прышчыпы маралі, а — згадкі аб іх. І ці не ў гэтым адна з прычын таго, што Знавец (ад — значыць, ведаць, быць знаўцам) застаецца адзінокам, а ў сілу ўбіраецца аўтар іншага жыццёвага сачынення, заканадаўца інакшай жыццёвай тэмы — Місцюк.

Гэты вобраз таксама шмат у чым выбіваецца са звыклага кола традыцыйных уяўленняў. Паўторым: раман нельга чытаць без уліку яго яўнай прытавешчанаці. Ігар Дзядкоў, даецца, адчуў гэтую асаблінасць, выдатна выявіўшы «папечанасць» Місцюка і сваімі, і ўжывымі, і нават ваўкамі. Але ірытык на гэтым і спыніўся. І пайшоў далей — не паглядаў, што ёсць і адваротная тэматка, паметка і нашага кыця Сідарам Місцюком. І, не здаецца, не толькі ў канцэпцыйных характарыстыках, а і ў легарычным нападзенні, у гэтай «мечанасці» ўсяго, што акужае Сідара — вартасная утнасць вобраза.

На самай справе, у В. Казько ават падкрэслена своеасаблівае сваяцтва: Місцюк, хоць і Місцюк, але — са Знаўцоў. У ацкавым наказе Сідару мы шчэ чуюм рэшткі крэпчай Знаўцовай пароды: «Прыслужвай сім, а службы толькі сабе, слабеюць сёння тыя, хто ў сіле, увайдучь заўтра ў сілу слава сёння. Не лезь, хай пойд адно аднаго ядзяца. А ты ей, жні. Вось твая сіла». Сіла сяць і жаць — ад Знаўцоў, воль і дэя «служыць» і «пры-

служваць» — уласна Місцюкова мадыфікацыя. І гэта выдзеліла, зафіксавала народная памяць. А яшчэ больш трывала зафіксавала і іншую, ды кім — немцамі! — дадзеную характарыстыку: «Манья-Ванья». Калі трэба — «Ванья», калі трэба — «Манья». І гэтае «Манья-Ванья», спалучанае з нахрапістасцю і працавітасцю, з прагавітай практычнасцю Місцюковай натуры, натуры мошай, каржакаватай, хапатлівай — і бязлівай, выдала нам жахлівы феномен. Гэта ж і ў нас саміх, у нашай свядомасці і псіхалогіі прарастае, уладарна шурудуць гэтае самае праклятае «Манья-Ванья». Гэта ж з нашай усеагульнай маўклівай згоды над садам людской супольнасці (як і ў дзетдомаўскім садзе) распасцерла свае крылы тупіковай ноч.

Хто мог выступіць у абарону саду? Ахрэм, Кастрат-Калістрат, Зудька-манашка, Лукаш-страннік? Маглі, ды толькі хто іх надта паслухае? Або, калі і выступіць, ды як на тым сходзе, дзе вырашалася пытанне пра рамонт дарогі «Курскай дугі». Да сходу ўсе былі смелыя, меркавалі спаўна, а галоўнае — дружна выказацца аб набалелым. А на сходзе — замаўчалі. Хіба не той жа самы «Манья-Ванья» пракінуўся, толькі не ў місцюкоўскім, вядома, абліччы, не ў такой злавеснай форме? Адзін «ненармальны» Уладзік, трацячы апошнія сілы, не прычытаў нават, а прахрыпеў сваё слова. Вось яна, місцюкоўская «мета» жыцця.

Колькі разоў высякаў сад Місцюк, а дамогся сваёй запаветнай мары: колькі разоў нацэліваўся браканьерская стрэльба Паніхіды-Янота на баброў — і ўсё ж грывнуў стрэл. Колькі разоў самому народу нашаму, які дзетдомаўскі сад, амаль пад корань высечанаму, адраджацца прыходзілася, колькі сіл і энергіі перастраіш спатрэбілася. І заўсёды ратавала, цягнула Знаўцова сіла. Місцюкова — нішчыла і высякала. Сёння — у рамане — пакуль што верх сілы Місцюковай: апошні цявця, апошні зубр, апошні рэліктавы гай. Вось тут, на гэтым «апошнім», як на апошнім рубяжы, чакае нас трэці, самы горкі і даўкі «вузел» Казьковага рамана — вузел суцэльных анамалій.

Спасіжэнне свету, імкненне да яго гармоніі здзіўляецца ў В. Казько, звычайна, не праз моц і сілу, а зрушана, анамальна, праз боль і нават немач. Тыя героі, што заклучаюць у сабе выславадалую Казькову ідэю — хваравітыя, у іх анамальнае, зрушанае ўспрыманне свету. Андрэй Разорка, Колька Лещечка — героі не толькі розных кніг, але і розных часавых пластоў, маглі б усклікнуць, як і Уладзік Саліла: «Мамо, спасі, мамо, спасі!» Гэта ж іх свет працягвае рушыцца і плавіцца ва Уладзіку, гэта ж іх свет таксама «здратаваны бурмі і землятрасеннямі», а ласкавае сонейка «гарачым абручом абціснула скроні».

Можна гаварыць пра пэўнае паўтарэнне вобраза, і гэта ў нечым будзе праўда. Але варта заўважыць і ўсвядомленае, мэтанакіраванае паўтарэнне мастацкага прышчыпу: прага гармоніі ў пісьменніка заўсёды суседнічае з пякельным, разбуральным і ачышчальным болем. Не з галавы ўзяты гэты прышчып, не эстэцкая фантазія спарадзіла яго — як цяжка дабіцца гармоніі ў гэтым сапраўды перавярнутым, анамальным свеце. Як цяжка дабіцца яе і ў праўдзівым мастацкім творы. І як проста скажа ад гэтым пісьменнік: «Не збярог, не адстаяў, не захаваў — расказаў як мог, як умеў».

Ісціннасць, праўдзівасць і боль — гэтыя тры прышчыпы, абвешчаныя праймакам яшчэ на самым пачатку творчай дзейнасці, застаюцца вызначальнымі і сёння. Але калі нават сабраць разам у адну шарэнгу «анамальных» герояў усіх папярэдніх твораў, то наколькі карцейшай і разрэджанай акажацца яна ў параўнанні з «анамальнасцю», закладзенай у «Хроніцы дзетдомаўскага саду». Тое, што бачыў на сваім вяку Мар'ян Знавец — раздзяляльную мяжу і будаўніцтва калгасаў, вайну і ваенных бязбацькавічаў, бачылі ці маглі бачыць многія героі нашай літаратуры. Але іншае прыйшло да нас з Мар'янам і яго дзетдомаўцамі. Асабліва — з выхаванцамі пасляваеннага дзетдома.

«Малыя арыштанцікі», — запісала на сваю стужку народная памяць. «Сум і абяздоленасць», — вачамі і вуснамі Мар'яна запісаў В. Казько. Была, вядома, нясцерпна балюча за абяздоленых вайной. Але тады такіх была большасць, і іх жахліва-ненармальны стан успрымаўся ўсё ж як звыклы стан большасці, а таму і самі пакуты пераносіліся, напэўна, лягчэй. Цяпер жа абяздоленасць стала іншай, іншымі і абяздоленым. Іх — меншасць. Гэта ўжо іншы статус і іншае вымярэнне.

Калі я чытаю пра дзетдом (увогуле, дзетдомаўскія старонкі — лепшыя ў рамане), пра кінутых і пакінутых дзяцей, думаю пра іншае — пра дамы састарэлых, пра пакінутых бацькоў. І ёсць жа сляпяя заканамернасць, злая іронія ў тым, што кінутыя бацькі ў дамах састарэлых у пераважнай большасці належалі да трагічнага пакалення 30-х гг., якіх сілаю і пагрозаю вымушалі выракацца сваіх бацькоў — «ворагаў народа». Рэха той грандыёзнай памылкі, што істотна дэфармавала свядомасць, чуюцца сёння ў сціпанай пакутлівай скарзе акуртаных дамоў-інтэрнатаў. І няхай у рамане В. Казько няма прамога ўпамінання пра такі дом, але як не пачуць гэтага скразнага адчування пакінутасці і спустошанасці, як не ўбачыць прыву гэтай дэфармаванай свядомасці нават у Мар'яна Знаўца. Прыгадаем даваенны футбольны эпізод (страх за разбіты начальніцкі гадзіннік і разгубленае мармытанне «я куплю...») і супаставім з эпізодам ваеннага часу, калі Мар'ян за непапачуенства «выганяе» на фронт Сёмку Шверкіна. Хто-хто, а Мар'ян-франтавік мусіў ведаць, што такія гарачыя хлопцы гінучы ў першую чаргу. І гібель Сёмкі ў душы Мар'яна, загадкава дзетдома, адгукнулася не толькі болам — страхам адгукнулася: гэта ж не гадзіннік, не адкупіш... Але Мар'ян «адкупляецца» — пафаснай прамавай, гераічным фарсам.

Увогуле, такая маральная дэфармацыя, паводле В. Казько, ёсць і вынік анамалій, і, у сваю чаргу, — першапрычына новых анамальных з'яў. Змагання з ёй накіравана мастацтва, і тую зрушанае свету, тую экспрэсію, не пабаюся ўжыць нават тэрмін — экспрэсіўнасць пісьма В. Казько як асабіста схільны ўспрымаць як свядомы аўтарскі пратэст супраць суцэльнага самазаспакаення, з чаго так марудна і цяжка мы спрабуем выйсці. «Хроніка дзетдомаўскага саду», нягледзячы на пэўную перагружанасць і грувацкасць асобных мясцін, нібы назарок разлічаных на карпатлівую работу літаратурануаўцаў, пры яўным недахопе дынамізму ў дыялогах (здаецца, В. Казько сам, адзін выгаворваецца за сваіх герояў), пры частковай, як мне здаецца, згладжанасці і непераадавальнасці жыццёвага матэрыялу, адно з асноўных прызначэнняў мастацкай прозы выконвае спаўна — раман прымушае думаць і думаць.

г. Гродна.

Старонкі ўспамінаў

У той раз мне чагосьці спатрэбілася да Івана Пятровіча Шамякіна, які быў тады першым сакратаром праўлення Саюза пісьменнікаў рэспублікі. Пазваніў у прыёмную — казалі, што Іван Пятровіч на кінастудыі, будзе ў канцы дня. Пад вечар я прыехаў у саюз. Супрацоўнікі ўжо разышліся, на месцы быў толькі сакратар праўлення Леанід Гаўрылін. Дзверы ў яго кабінет расчынены, бачу — сядзяць там Андрэй

скае. У пытаннях да мяне, у выступленнях — ва ўсіх, нават у самых на першы погляд прыватных — здорава праявіліся людзі. Паказалі, што яны далёка неабаякавыя да грамадскіх спраў. І да парадкаў нашых, і да беспарадкаў. Так пра розныя беспарадкі крылі! Што ў сваім калгасе, што ў дзяржаве. Гадзі ідуць, а іх, беспарадкаў, казалі, не менее. Куды дэпутаты глядзяць? І вярхоўныя, і сельсавеція.

Адзін вечар з Макаёнкам

Макаёнак і Мікола Кусянкоў. Твары ва ўсіх вясёлыя, усмешлівыя.

— Аднаго разу я падцінаваў, як ён, перальнішчы працу, размінку рабіў, — гаварыў Макаёнак. — То прыгнецца, то выгнецца, то прысядзе... А вы ж уяўляеце, як яму — прысядаць. Ха-хаха!.. — І да мяне: — Гэта я раскажваю, як на дачы фільм здымаў пра Шамякіна.

Потым Андрэй Ягоравіч успамінаў яшчэ розныя вясёлыя, смешныя эпізоды. Расказаў дасціпна, з уласцівай яму гарэлівацю. Праўду ён гаварыў, ці прыдумляў што для смеху — гэта ж Макаёнак! — але нарагаталіся мы ўволю.

Раптам чуюм — па левыцы туп-туп-туп... Здагадаліся: Іван Пятровіч ідзе.

— Леанід, ты тут? — гуннуў ён, пабачыўшы расчыненыя дзверы ў Гаўрыліна. Падышоў, стаў у дзвярах.

Мы ажно панадзімаліся, давіліся смехам. Колькі секунд Іван Пятровіч уважліва глядзеў на нас, пераводзячы позірк з твару на твар.

— О, Макаёнак ужо нешта пра мяне брэша.

Андрэй Ягоравіч выкінуў да яго руку:

— Ну што ты, Іван! Хіба пра цябе можна хлусіць! — Твар яго быў — сама святая нявінасць, а з вачэй так і пырскаў смех. — Ды пра цябе ж калі адну толькі праўду гаварыць, дык і то на ўсё жыццё хопіць раскажываць. — І ён занациўся такім рогатам, як можа толькі смяцца чалавек прыязна-іранічнай і шчырай душы.

— Зубаскал. — Іван Пятровіч таксама засмяяўся. Шчыра, дабрадушна. Ён, відаць было, прывык ужо да бяскрыўдных слброўскіх падиолак, смешачахаханек друга, якога хлебам не кармі, а дай пасмяяцца.

Уціхамірыўшыся нарэшце, Андрэй Ягоравіч паглядзеў на Кусянкова, на мяне: ну, што цяпер будзем рабіць, хто першы пойдзе на прыём да начальства, якога весела чакалі? Раптам ён зірнуў на гадзіннік:

— Хлопцы, дык жа ўжо вячэраць пара! Хадземце ў бар, перакусім, кавы пап'ём.

Прапанова была аднадушна прынята.

За вячэраю разгаварыліся, хто куды апошнім часам ездзіў, з кім з цікавых людзей сустракаўся. Мне прыгадалася, што Макаёнак нядаўна быў на Жлобіншчыне, як дэпутат Вярхоўнага Савета рэспублікі сустракаўся з маімі аднавяскоўцамі. Мая вёска Старая Рудня ўваходзіла ў склад выбарчай акругі, у якой ён балаціраваўся.

— Як цябе, Андрэй Ягоравіч, сустракалі мае землякі? — спытаў я.

Ён паглядзеў на мяне уважліва, на хвілінку задумаўся. — Сустрэча, Аляксандр Пятровіч, была цікавай. — Асцярожна, няўзнак, накруў на стала маю далонь сваёю, злёгку паціснуў, усё роўна як падзянаваў мяне, быццам я меў якое дачыненне да той сустрэчы. — Народу прыйшло — поўная зала. А Палац культуры, хлопцы, — звяртаўся ўжо да ўсіх, — налгаснікі пабудавалі... — На момант запнуўся і не змог, каб хоць тут — без гумару. — Крыху, можа, менш, чым Дом літаратуры. Народ розны быў: і старэйшыя, і моладзь. Дык што больш за ўсё запала мяне ў душу — гэта адкрытасць люд-

— Мусіць, сам ты паддаў там жару? — спытаў Іван Пятровіч.

— Жару, хлопцы, у людзей хапае, толькі не ў кожнага ён разгараецца, калі тое трэба. — Цёмныя з хітрынкаю вочы Андрэй Ягоравіча да краёў запоўніў журывы одам. — Гэтая сустрэча, скажу вам па шчырасці, прычэ раз моцна нагадала мне і пра нашы дэпутаты, і пра пісьменніцкія абавязкі.

Мяне ўзрада, як выразна, яскрава ў яго вачах можа адлюстроўвацца кожны рух душы.

— Не абышлося і без кур'ёзу. — Андрэй Ягоравіч ціха, быццам нудысьці ўдалечыню, дзе пабачыў нешта прыемнае яму, усміхнуўся. — Перад тым, як разыходзіцца, падняўся з крэсла ў першым радзе хударлявы сівагаловы мужчына. «Прызнайся, таварыш пісьменнік, ты ў сваіх кніжках праўду пішаш, ці выдумляеш? — Вала-сы сівыя, а голас малады. — Кажуць жа, некаторыя пісьменнікі ўсё выдумляюць. Дык прызнайся!» Доўга даўляло яму расступачваць: выдумляю, але праўду. Ён усё не згаджаўся: якою ж праўдаю можа быць выдумка! Нарэшце махнуў рукою: «Ну добра, кажа, пішыце пра якую хочаце праўду. Але вам жа пісаць — што нам зямлю араць. Дык лепш — калі пра нявыдуманую, гэта самае, без залішняй меліярацыі, пасля якой, да прыкладу, каб не было — вунь як наша спрамленая Опра ў голых берагах».

Я ведаў таго хударлявага сівагаловага: Мікалай Войцехаў, інвалід Вялікай Айчыннай вайны, ветэран працы, калгасны механізатар.

— Бачу, спадабалася твоя тая сівая галава, — заўважыў Іван Пятровіч.

— Дзіва што, такі тыпаж!.. І што ты, Іван, усё чапляешся да мяне? — зноў пачынаў Макаёнак дражніцца з ім. — Мала з цябе падначаленых? Гаўрыліна вунь...

— Андрэй Ягоравіч, а пасля сустрэчы вячэра была? — уклочыўся ў іхнюю «пасоўку» Гаўрылін.

— А як жа! Ды такая, хлопцы, што, не раўнуючы, на той В'етнам хапіла б!

Ён так і сказаў: «На той».

У свой час Макаёнак разам з Сяргеем Арловым наведваў В'етнам. Ляцелі з пасадкай у Кітай. Было тое даўно, калі паўночны В'етнам толькі адраджаўся пасля вызвалення з-пад каланіяльнага прыгнёту. Разруха, галечка, мізэрныя пайкі... Да невылечнага болю параніла гэта чужыню душу Андрэй Ягоравіча, запамнілася яму навек. Таму пытанне Гаўрыліна такім дзіўным чынам нечакана спрадэчыравала ў яго свядомасці два розныя ўспаміны.

— У В'етнаме Сяргей гаварыў мне: «Калі мы, Андрэй, наступны раз прыедем з табой у гэтую цудоўную, гасцінную краіну, пабачым яе ў росвіце і добрай сіле. Глядзі, якія тут людзі, якая прырода!» Няма Сяргей. «Его зарыли в шар земной...»

Усталывалася напружаная паўза. Мы думалі пра вогненнага танкіста і песняра франтавой музы Сяргея Арлова. Ён не згарэў у танку — згарэў у творчасці.

...Ці змог з нас хто падумаць тады, што ў недалёкім будучым не стане і самога яго, Андрэй Макаёнак!..

Аляксандр КАПУСЦІН.

— Падумай сам.
 І доўга ён думаў, а потым вымавіў:
 — А яшчэ, ваявода, я душу сваю га-
 тоў пакласці за другі свая.

— Што ж, бяру цябе ў дружыню.
 Раней, калі я ішоў дадому, яна сядзе-
 ла каля акна на кухні і весела ўсміхала-
 ся мне. Прайшло колькі гадоў. Цяпер,

ён так і мовіў — ніводнага снегу. Я
 думаю, што самая паэтычная мова ў дзя-
 цыклах, а той нічога не разумее і
 сумна паглядзеў на акно. А мне хочацца
 падысці да яго і распавесці, што цыкло-
 ны тут ні пры чым, а зіма проста сустрэ-
 лася з сяброўкай — восенню — і раз-
 маўляюць, і хутка-хутка яна прыйдзе да

ла ўсе дарогі да сяброў, да каханай і ў
 мой дом. Стогнуць на вуліцы дрэвы. Каб
 ім хая трэшкі цяпла. Але дзе ўзяць ця-
 пла для ўсіх змершых, калі самі згара-
 лі ад пачуццяў, толькі попел і астаўся?
 Ужо лепш у ложку забыцца сном і ўсё
 пакінуць на потым. Есць нешта і ў гэтым.

Ты думаеш, я табе зайздросчу? Ну і
 што з таго, што ты весела смяешся, не
 ведаеш трывогі і такая наіўная, і такая
 прывабная і прыгожая чароўнасцю сва-
 ёй маладосці? Белазуба ўсміхаючыся, бя-
 жыш ты насустрэчу часу і, як прыдарож-
 няны слупы, мільгаюць у тваіх вачах дні
 юнацтва. Бяжы, бяжы, цябе чакаюць на-
 перадзе першыя расчараванні і страты,
 цябе чакае каханне, падобнае на сквап-
 ную старую, чакаюць тужлівыя сюжэты
 адзіноты, рып немазаных колаў сямейна-
 га воза і разбітае карыта надзей. Бяжы,
 а я затрымаюся.

Як алкагаль, боль абпальвае скроні.
 Снегам замятае зіма шляхі. Сумна. Дзе
 ж тыя дні? Яны наступяць хутка, і зіма
 сядзе пісаць мемуары. І вясновае чара-
 дзейства ад сонечных шчадротаў пашле
 вестку: на адной з дарог, што як дзіця
 забудзілася ў жыцце, ззяе падкова. Ты,
 сябар, не сумуй, мы знойдзем і падымем
 гэтую падкову. І сквапны лёс верне нам
 страты сумных дзён, калі толькі ў цём-
 ным астрозе не знойдзем прытулку са-
 бе.

Праз анямелую маўклівасць стагод-
 дзяў, праз пыл забыцця гадоў даскакаў
 да нас збройны рыцар і мячом, затупле-
 ным у сечах з ворагам, стукаецца ў на-
 шыя сэрцы.

— Адчыніце, адчыніце, я ваша памяць,
 што вярнулася да вас, каб азірнуліся вы
 назад і з мінулага знялі пыл забыцця, і
 загаворыць яно з вамі моваю вашай ста-
 ражытнаю. Што вы ведаеце, жывучы ў
 сытасці свайго спакою, аб мінулым, сваім
 нараджэнні і аб будучым сваім прызна-
 чэнні? Коласам пустым у неба далёкае
 глядзець альбо важкім схіліцца да Зям-
 лі, што вас ўзрасціла?

Але да многіх сэрцаў ён так і не да-
 стукаўся. У адных меч высякаў іскры ад
 метал, а ў другіх рассякаў пастату, а ў
 трэціх птушка хціваціць залатою дэюбаю
 адбівала яго, а ў чацвёртых ён трапляў
 у ваду абыякавасці, а ў пятых сустрака-
 ла мана і здрада... Але былі і тыя, хто
 адчыняў свае сэрцы і прагнуў памяці.

І стражнулася піраміда ўлады. З са-
 мага яе верху да Нізоў трывожным зван-
 ком тэлефонаў пракацілася: «Небяспеч-
 на, небяспечна. Злавіць і пакараць. Наро-
 ду растлумачыць усю небяспеку!»

У газетах, па тэлебачанні і па радыё
 ў адзін голас: «Не верце — гэта не па-
 мяць, а вар'ят. Усё, што ён кажа — ды-
 версія суіраць генеральнай лініі нашага
 развіцця да ішчаслівага будучага, гэта
 хлусня. Трэба злавіць яго». І кінуліся да
 слядак яго...

Толькі за першым коннікам даскакаў
 другі і стукае мячом у нашыя сэрцы:

— Адчыніце, я ваш гонар.
 А за ім трэці:
 — Адчыніце, я ваша годнасць.
 За ім чацвёрты:
 — Адчыніце, я ваша слава.
 І следам яшчэ і яшчэ:
 — Адчыніце, я ваша песня.
 — Адчыніце, я ваш анёл-ахоўнік!
 — Адчыніце, я ваш
 — Адчыніце, я...
 Дастукаліся б яны да нашых сэрцаў,
 пакуль іх не злоўяць.

АБРАЗЖІ

Віктар ЧАРОПКА

Гады два назад Адам Мальдзіс добрамысліва расказаў пры сустрэчы, што ма-
 лады хлопца — ліцейшчык з трантарнага завода Віктар Чаропка напісаў цікавы
 раман пра Клецкую бітву 1507 года і паўстанне Міхала Глінскага. Потым і я па-
 знаёміўся з аўтарам, прачытаў ягоны раман, дарэчы сказаць, прыняты выда-
 вецтвам «Мастацкая літаратура», а яшчэ прачытаў некалькі апавяданняў і ёмісты
 стос абразжоў. Жанр апошніх можна акрэсліць, як лірычную прытчу.

Нарадзіўся Віктар Чаропка ў Мінску ў 1961 годзе. Выхоўваўся ў школе-інтэрнаце.
 Пасля службы ў Савецкай Арміі пайшоў працаваць на завод. Пакуль што галоў-
 ным яго захапленне — гістарычная проза. Але, мяркуючы па абразжах, нізка якіх
 прапануецца тут увазе чытачоў, дыяпазон творчых інтарэсаў В. Чаропкі будзе
 значна шырэйшым.

Кастусь ТАРАСАУ.

калі іду да сябе, то часцей бачу каля
 акна яе чалавек. Мажны і барадаты, ён
 на поўны рот умінае ўсё, што яна падня-
 се да стала. Цяпер, калі і зірне ў ак-
 но, то весела не ўсміхнецца — твар яе
 заклапочаны і сумны. Затое мне хоча-
 ца ўсміхнуцца, парадавацца яе сямейна-
 му шчасцю.

Белы-белы лебедзь — вачэй не адар-
 ваць. Чорны-чорны коршак зноў кру-
 жыцца ў нябёсах.

— Чаго ты, коршак, кружышся? Чаму
 страціў спакой? Чаму сумуеш сам з са-
 бой?

— Чаму я не лебедзь белы, вачэй не
 адарваць? Чаму я коршак чорны? Зноў
 ад мяне пахаваліся ўсё.

Мы часта хочам злавіць жорава, так і
 не разумеючы, што калі яго ў нас няма
 — рукі нашы свабодныя. Аднак на сва-
 бодныя нашы рукі намагаюцца начапіць
 ланцугі. І самае дзіўнае, што часцей
 усяго гэтае робяць сябры, тыя, якія даў-
 но носяць іх. Яны кажучы, што жадаюць
 нам добра, бо калі рукі вольныя, можна
 натварыць глупства, за якое вельмі ба-
 люча б'е жыццё. Ім шкада нас і яны вет-
 ліва прапануюць ланцугі. І вось цяжкія
 ланцугі адцягваюць нам рукі. Не абара-
 ніцца ад ворага, не пакараць нягодніка,
 не абняць каханую, не паднесці кубак
 да рота, не ўзяць пяро, не падтрымаць
 стомленага сябра, не памахаць услед жо-
 равам. Затое ёсць надзея, што не наро-
 біш глупства.

Зіма не спяшалася. Зразумела, сустрэ-
 лася з восенню. Сяброўкі. Даўно не ба-
 чыліся. І пайшло: як жыццё-быццё, як
 справы, што чуваць. Два дні зіма па ка-
 лендары, а яна ніяк не нагаворыцца з
 восенню, не спяшаецца да нас...

У аўтобусе хлопчык пытаецца ў сваёй
 матулі:

— Матулечка, а чаму снегу няма? Ужо
 два дні зімы, і ніводнага снегу.

нас, і сыпане на радасць бялюткім сне-
 гам. А можа, у наш час няма чаго ду-
 рыць дзіцяці галаву такімі казкамі?

Я ведаю сродак унікнуць бедаў. Трэба
 іх загнаць за блізкі свет, дзе ваўкоў га-
 лодных згряя праглынуць каго-небудзь
 даўно марыць. Быў бы добры ім абед. І
 я даўно б так зрабіў. І жыў бы без паку-
 таў, але шкада мне ваўкоў, бо вельмі
 атрутлівыя беды, і ваўкі, праглынуўшы
 іх, паздыхаюць. Шкада мне ваўкоў і
 ўсё.

Чарадзейная, цябе выставілі ў чым ма-
 ці нарадзіла для пацехі натоўпу. Хацелі
 абразжыць гэтым. І ты жадала цуду, каб,
 як у святой Інэсы, выраслі ў цябе доўгія
 валасы, і імі ты схаваш ад людзей сваё
 голае цела, альбо спусціцца з нябёсаў
 анёл і коўдрай ахутае цябе. Але гэтага
 не здарылася, і натоўп убачыў твайго це-
 ла першаісную прыгажосць. Ты маліла
 бога аб цудзе, і яно здзейснілася. Уража-
 ныя тваёй прыгажосцю людзі забыліся
 пра звадкі і спрэчкі і, стаўшы дых, гля-
 дзелі на цябе. Апусціўся меч, так і не
 сёканула па галаве свае ахвяры шабля,
 палец не націснуў на курок. Людзі гля-
 дзелі на цябе. Ведаеш, ты выратавала
 свет ад загубы, бо было сказана: «Пры-
 гажосць выратуе свет».

Каб праўды на зямлі ніхто сказаць не
 мог, запячаталі воскам вусны і навесілі
 на іх замка. А каб праўды не бачылі, за-
 вязалі ўсім вочы. А каб праўды не пачу-
 лі, заткнулі ўсім вушы, і занеслі ў чор-
 ныя спісы ўсе светлыя душы. Але, як ні
 стараліся затыкаць, завязваць, зачыняць,
 а праўда жыве. Тады медам памазалі
 вусны, віном залілі вочы, казкамі аб
 ішчасці суцешылі слых і зарэзалі праўду
 без нажа.

Каторы дзень завіруха па-воўчы вые
 за акном, б'еца ў шыбу да мяне. Занес-

● Не чытайце гэтую кнігу. Каб не му-
 чылі вас сумненні, ці несці свой крыж,
 ці кінуць яго на ростанях і павярнуць
 на лёгкі з крывымі паваротамі шлях.
 Лепш у краіне здрады закапайце яе ў
 падлі, і на вялікую вам радасць вырасце-
 тады дрэва. Не, не з кнігамі, а з тры-
 ццаццю сэрбнікамі, і вам не прыйдзецца за
 іх прадаваць сваіх настаўнікаў. А лепш
 закапайце яе ў краіне сяброў, і тады за-
 бруць віна чыстага крыніца. І вып'еце
 вы за сябе, за сяброў, за каханых, і
 забудзецца аб безнадзейнай справе — ш-
 каць тое, што не знойдзецца. А лепш усё
 ж закапаць яе ў краіне каханых, каб вы-
 раслі чырвоныя ружы, якія можна па-
 дарыць каханым. Яны так і зрабілі —
 закапалі кнігу ў краіне каханых. А ру-
 жы, што выраслі, сарвалі. Адзін аднёс іх
 на могілкі, дзе ляжалі продкі, другі па-
 клаў іх каля дзвярэй каханых, трэці на
 вуліцах горада прадаў, а я ўсыпаў імі
 свой шлях і пайшоў па ім, зусім забыў-
 шыся, што ў ружоў ёсць колкі.

● У цёмным пераходзе нехта дагнаў мя-
 не. Лёгкім дотыкам рукі крануў за пля-
 чо. Я азірнуўся. І хая мае вочы даўно
 звывіліся з цемрай, але нікога не разгле-
 дзеў ля сябе. «Памроілася», — вырашыў
 я, хацеў ужо ісці далей, як мяккі жаночы
 голас запытаўся: «Ты куды?» Здзіўле-
 ны нямала, адказаў: «Я ўперад, мяне
 там чакаюць, даўно чакаюць, я спазню-
 ся, мне некалі».

— Ніхто цябе не чакае і няма чаго
 спяшацца, пайшла назад, там святло і
 вясна, — прагучала мне ў адказ.

Нехта ўзяў мяне за руку і павёў за
 сабою назад. Я адчуваў цяпла ягонай
 далоні і мне было прыемна. Паслухмя-
 на, як дзіцё, крочыў я за невядомым.
 Мы выйшлі наверх. Сонечны німб вясны,
 што зіхашце ў блакіце нябёсаў, асляпіў
 мяне і на момант я заплюшчыў вочы, а
 калі расплюшчыў, то вакол сябе нікога
 не убачыў. Куды падзеўся невядомы? А
 ўвогуле ці быў ён? «Памроілася», —
 зноў вырашыў я.

Па стромкіх прыступках спусціўся ў
 чорную пашчу перахода. Вобмацкам, бы
 сляпы, пайшоў па ім. Вочы ніяк не ма-
 глі звывінуцца з цемрай. Так я ішоў, і ча-
 мусьці чакаў, што зараз нехта кране за
 плячо і скажа: «Не спяшайся, там ніхто
 цябе не чакае».

● Ваяводзіч, вазьмі мяне да сябе ў дру-
 жыню. Не магу я бачыць, як варожыя
 мячы п'юць кроў маіх братоў і сячэр,
 не магу чуць плач удовіц і матуляў,
 няма мне прытулку на маёй зямлі, —
 попелам пажарышчаў накрылася яна,
 няма мне дзе прыхіліць калені перад бо-
 гам — разрабаваны нашы храмы, не чую
 я спеваў дзяўчат, толькі злавеснае гру-
 ганне вшччае новыя няшчасці маёй ра-
 дзіме. Вазьмі мяне да сябе.

— Колькі ж табе сонцаваротаў міну-
 ла?

— На Купалу семнаццаць будзе.

— І да чаго ты здатны?

— Я валодаю мячом і мая рука не
 стоміцца секчы варожыя галовы. З лука
 я збіваю птушку ў лёт. Я ўтаймую са-
 мага дзікага каня. Я магу сокалам ўзя-
 цець пад сонца і шчупаком нырнуць у
 глыбіні рачыня, воўкам шнураваць па
 шляхах, мурашкай прабрацца ў варожы
 замак, пугачом не ведаць спакою ў начы.

— Можаш ты нямала, вось толькі га-
 лоўнага не хапае табе, а без гэтага няма
 чаго на поле сечы выходзіць.

— Чаго, ваяводзіч?

Валянціна АКОЛАВА

ПАКЛОН БЕЛАРУСІ

СУЧАСНЫЯ БАЛАДЫ.

Уступ пра радню

Ад снягоў Беларусі да вёснаў Расіі
 Маладосць мая пойдзе пралескі ірваць.
 І вачыма спытае ў прыволжскае сіні:
 — Як ключы ад радзімы нашчадкам аддаць!

Я Байкал вымяраю дзядулевым зрокам.
 І ў Сібір трыццаць сёмы на плаху вязу...
 Памяць болей усходзіць пад сонцам высокім,
 Быццам неба спрабуе хадзіць на лязу.

Пад Кабулам ляжаць невіноўныя хлопцы —
 Прабачэння не просяць. Як горы — маўчаць...
 Расквітнелама Бэзу так горка на гронцы.
 Ды ў пляменніцы Тані — сіроцкі адчай.

Каля сцен бараўлянскіх суддзёй сабе кожны.
 І ў мяшчанскіх кватэрах так мулка дабру.

Больш не верыцца ў лозунгі літар парожніх
 І ўчарашніх, што зачыраванілі зару.

І сяброў, як даверу, не болей, а меней...
 Роднай мове, як падчарцы, ласкі няма!
 Бранзалеты падзей! Я да слоў перамены
 Дабаўляю салёны старобінскі сад.

Якубовіча Лёні апошнія вершы,
 Што пражыў дваццаць два, і ля шахты ляжыць.
 У сумлення няма — ні апошніх, ні першых.
 І дарункам з дарункаў — адно слова — «жыць!»

Век закляты і злосны, і шчодры крывёю,
 Не дазволь нікому слязьмі цябе піць...
 Абеліскі радні над зялёнай Зямлёю,
 Беларусь у Сусвеце дазвольце любіць.

Смерць цялушкі

Цялушка памірал на траве
 Чарнобыльскай — у светлы прыцем маю.
 І ападалі росамі з-пад вейкі
 Гарачыя дакоры маёй мамы.

— Няшчасце, доню.. Вымірае хлэй:
 Зімой — падсвінак, а цяпер — гнядоўе...
 Раскрышаны, з зямлі сабрала хлеб.
 І ў вочы сонца пазірала доўга.

— Як хусткай абвязалі белы дзень.
 І кожнай хмары вычарнілі бровы,
 Хіба бяду схаваш ад людзей!
 І вуснам забароніш болю свой!

Слязьмі па пысе мёртвай правяла.
 Цялушку поцілкай старой накрыла.

І згорбленай да новага хлява
 Пайшла, як быццам свечку запаліла.

І больш не плакала, а два радкі
 Вымольвала жаночаю гартанню:
 — Патоне рушнічок сярод ракі,
 Ды пльнь павек любавейцы-каханню...

І лёгкі сон адмовіла вачам.
 І слухала, як цяжка над падушкай —
 Ноч дыхала. І Вечнасці адчай
 Случанскі вецер над зямлёю гушкаў...

Балада пра бабулю Алену

Вярніце беларуса да яго зямлі...
 З пісьма маёй бабулі А. Аколавай
 І. Сталіну ў 1937 годзе.

Бабуля піша пісьмы-просьбы Сталіну ў Маскву:
 Мой гаспадар ні ў чым нявінны, хворы на

сухоты...
 Слязой пільнуе, як сыны суніцы спеляць у ляску.
 І фотаздымкі мужа рве ад трыццаць сёмага ўпотаі.

Бабуля піша просьбы-пісьмы Сталіну пяць год.
 Надзеі спеліць у радках адчайных:

— Памажыце!
 І носіць іх цяжар на пошту ў вёску Жоўты Брод.
 І сонцу моліцца з валожкамі ў калгасным росным

жыцце.
 Бабуля піша пісьмы-просьбы Сталіну... самі страх
 Яе сівыя косы смела кожнаму казалі.
 І песні, што як вішні перагорклі на губах,
 Байкальскі бераг ля змялялай Случы ў сенакос
 шукалі.

КОЖНЫЯ пяць год славісты ўсяго свету збіраюцца на кангрэсы, каб падзяліцца плёнам сваёй працы. Дзесяты такі кангрэс, п'ятым чынам юбілейны, адбыўся нядаўна ў Сафіі і з'явіўся, паводле сведчанняў балгарскага друку, самым прадстаўнічым за ўсю гісторыю славістыкі. У праграме я налічыў звыш 1100 дакладаў і пісьмовых паведамленняў, заяўленых вучонымі з 29 краін (сёлета да славістычнага руху далучыліся Кітай і Новая Зеландыя). На гэтым фоне вельмі і вельмі сціпла выглядала Беларусь: усяго дзевяць заяўленых дакладаў і чатыры паведамленні — меней, чым ад такой неславянскай краіны, як Аўстрыя. Да таго ж не ўсе беларусы своечасова выдалі тэксты, не ўсе прыехалі. А з двух заяўленых нашымі фалькларыстамі дакладаў не быў прачытаны ніводны. Не было ў нас і абавязковага ў такім выпадку даклада пра беларуска-балгарскія сувязі. Усё гэта, вядома, выклікала сумны роздум: не даём мы пра свой міжнародны аўтарытэт, не даём...

Праўда, беларусы крыху «рэабілітавалі» сябе ў вачах славістычнай грамады даволі дружным удзелам у спецыяльным пасяджэнні, прысвечаным 500-годдзю часу нараджэння Францішка Скарыны. На ім былі зачытаны два даклады ад Беларусі — А. Жураўскага і У. Анічанкі («Беларуска-іншаславянскі сінкрэтызм мовы выданняў Ф. Скарыны») і мой («Ф. Скарына як прыхільнік збліжэння і ўзаема-разумення людзей і народаў»). Прафесар М. Альтбаўэр (Ізраіль) гаварыў на пасяджэнні пра арыенталізм у скарынінскіх перакладах, прывёў цікавыя звесткі пра пераклад Бібліі на старажытную беларускую мову, зроблены на пачатку XVI ст. віленскія юрэйкі. Доклад прафесара А. Макміліна (Англія) быў прысвечаны вобразным выўленчым сродкам прадмоў і пасляслоўяў Скарыны. Затым у дыскусіі выступілі І. Навуменка, Г. Цыхун, А. Каўно (Масква), Л. Баднарчук (Варшава) і іншыя. Яны расказалі пра тое, што робіцца ў Беларусі да юбілея выдатнага асветніка і гуманіста, вызначалі яго ролю ў нацыянальным і агульнаславянскім кантэксце. Прамоўцы дружна прабавалі пераўвядзець усе кнігі вялікага палачаніна фотатыпічным спосабам — гэта стымулявала б развіццё ўсяго скарыназнаўства (дарэчы, адпаведныя рэкамендацыі беларускім вучоным былі выказаны ў заключных дакументах кангрэса). Вёў пасяджэнне (на беларускай мове) прафесар Макмілін. Гаворка пра беларускага першадрукара выклікала цікавасць балгарскага друку і радыё: рэпартажы атакавалі нас з просьбай расказаць як пра Скарыну, так і пра Беларусь ўвогуле, пра беларуска-балгарскае літаратурнае і гістарычнае ўзаемадзеян-

не, і назаўтра ўсе мы ганяліся за газетай «Земедельско знаме», дзе была змешчана даволі падрабязная справаздача з пасяджэння.

Скарынінскі «круглы стол» значна ўзняў прэстыж нашай дэлегацыі. Калі напярэдадні, у час вячэры ў атэлі, адзін канадскі славіст даволі з'едліва пытаў у мяне, а ці прысутнічаюць беларусы на кангрэсе ўвогуле, то

за валюту тое, што нам належыць па праву!

Аднак, зразумела, пасяджэнне, прысвечанае Скарыне, было толькі часцінкай вялікай праграмы, прадугледжанай арганізатарамі X Міжнароднага з'езда славістаў. Амаль цэлы тыдзень на ім працавалі пяць секцый, дзе з поспехам выступалі і беларускія вучоныя — ака-

лених вучонымі Венгры, ГДР, Канады і Польшчы.

Як і на кожным кангрэсе славістаў, у Сафіі была выстаўка літаратуры, выдадзенай за апошнія пяць год. Але і тут Беларусь была прадстаўлена вельмі і вельмі бедна, у чым, безумоўна, ёсць і наша віна. Мы паспадыяваліся на Інстытут навуковай інфармацыі па грамад-

жытны Плоўдзіў з яго помнікамі антычных часоў і Бачкаўскі манастыр, затонены ў недаступных гарах). Былі праглядныя фільмаў і канцэрт пасля заключнага пасяджэння ў оперным тэатры. І яшчэ было знаёмства з яркай і адначасова вельмі ўтульнай, нейкай лірычнай Сафіяй. Усюды — у музеях, бібліятэках, на вуліцах — тут вельмі дбаюць пра сваю гісторыю, ганарыцца ёю, зберагаюць традыцыі нашай даўняй дружбы. Пра гэта сведчаць і назвы вуліц. Запісаў тых, па якіх даводзілася хадзіць: Георгія Дзімітрова, Дзімітрыя Благаева, Генерала Снобелева, Князя Дандукова, Графа Ігнацьева, Кірылы і Мяфодзія, Хрыста Боцева, Патрыярха Яўцімія, Папа Багаміла, Цара Асена, Хана Аспаруха, Прафесара Г. Паўлава і гэтак далей і гэтак далей.

І былі сустрэчы з балгарскімі калегамі, Публіцыст Кірыл Джувінаў, з якім мы перапісваемся ішч са школьных часоў, паказаў мне «нестандартную» Сафію, куды звычайна не даходзіць турысты. У адным з кафе завязалася гаворка з дырэктарам Нацыянальнага музея балгарскай літаратуры пісьменнікам Георгіем Свежыным. Ён з задавальненнем успрыняў вестку, што ў Мінску таксама арганізуецца Літаратурны музей і прасіў перадаць туды яго прапанову ўстанавіць творчыя кантакты. А заадно выказаў здзіўленне, чаму на кангрэсе няма Ніла Гілевіча і іншых «паслоў» балгарскай літаратуры ў Беларусі.

Раз'язджаліся мы з Сафіі залацістым вераснёўскім днём, удзячныя лёсу, што даў нам мажлівасць асабіста спазнаць — няхай бегла — яшчэ адну славянскую краіну, па-паўднёваму яркую, яшчэ адзін славянскі народ, працавіты і таленавіты. Наступны славістычны кангрэс (пачулі мы на заключным пасяджэнні) адбудзецца ў 1993 годзе ў Чэхаславакіі — у Браціславе. Пяць год, якія засталіся да яго, — час немалы, але і зрабіць трэба багата. Калі па дарозе на вакзал я выпадкова аказаўся побач са старшынёй Сявечкага камітэта славістаў акадэмікам М. І. Талстым, ён слушна пачаў папракаць беларусаў, што яны недаацэньваюць славянства. Падумаць толькі: нават славістычнага аддзялення ні ў водным з нашых універсітэтаў няма! Ды і маладой змены ў нас тут не відаць і не чуваць... Мне не заставаўся нічога іншага, як ціха пагадзіцца з прадстаўніком славутага роду Талстых.

А праз дваццаць год, падумалася, чарга стаць «славістычнай сталіцай», відаць, дойдзе і да Мінска (бо Масква і Кіеў ужо такую мажлівасць мелі). Дойдзе, вядома, калі мы на такі гонар заслужым.

Адам МАЛЬДЗІС.

НА ДЗЕСЯТЫМ, САФІЙСКИМ, «СКАРЫНІНСКИМ»

праз дзень ён ужо вымушана ўсміхнуўся ў ліфце: маўляў, чуў, чуў, беларусы ператварылі кангрэс ледзь не ў скарынінскі... Да нас падходзілі вучоныя з іншых краін, шкваліліся будучым юбілеем. У гаворцы нараджаліся канкрэтныя прапановы. Кракаўскія славісты Р. Лужны і З. Нядзеля пагадзіліся, што пяцісотгоддзе Скарыны трэба адзначыць — і навуковай сесіяй, і мемарыяльнай дошкай — там, дзе ён вучыўся — у Ягелонскім універсітэце. Прафесар С. Грачыцін расказаў пра тое, што могуць зрабіць да юбілея італьянскія славісты, указаў на некаторыя рэальныя сляды скарынінскіх дакументаў. А члены заходнегерманскай дэлегацыі перадалі нам рэкламны праспект фундаментальнага фотатыпічнага выдання «Біблія Славіка», якое рыхтуюць Р. Олеш і Г. Ротэ. Туды ўвойдуць перадрукі першых выданняў Бібліі на ўсіх славянскіх мовах, у тым ліку скарынінскія пераклады, «Радзівілаўская Біблія» (Брэст, 1564), «Біблія Сымона Буднага» (Лоск, 1572). Гартаў я гэты праспект з дваццатым пачуццём: з аднаго боку, прыемна, што наша спадчына прываблівае вучоных заходняга свету, з другога — горка, што мы не можам пахваліцца тут сваім прыярытэтам. Не, падумалася, справа нацыянальнага гонару беларусаў — пераўвядзе скарынінскія кнігі раней, чым гэта будзе зроблена на Захадзе... У рэшце рэшт, не купляць жа потым

дэмік І. Я. Навуменка («Элементы міфалогіі ў паззіі Янкі Купалы і Якуба Коласа»), члены-карэспандэнты АН БССР В. К. Бандарчук, М. В. Бірыла і П. Ц. Петрыкаў, вядомыя лінгвісты А. С. Аксамітаў, Б. Ю. Норман, А. Я. Супрун, Г. А. Цыхун (перавага ў нашай групе мовазнаўцаў над літаратуразнаўцамі вельмі ж кідалася ў вочы). Да беларускай праблематыкі шырока звярталіся і вучоныя з іншых краін. Так, балгарка С. Ніколава выступіла з дакладам «Кірыла Тураўскі і паўднёваславянскія літаратуры», вядомы польскі даследчык Б. Белаказовіч — «Мікалай Янчук і славянскія літаратуры». Беларускі матэрыял быў багата прадстаўлены ў дакладзе украінцаў Н. Круцікавай, В. Бяляева і А. Белага «Мастацкі прагрэс і ўзаемаўзбагачэнне ўсходнеславянскіх літаратур». На прыклады з творчасці Р. Бардуліна, Д. Бічэль-Загнетавай, Г. Бураўкіна, Р. Баравіковай, У. Караткевіча, У. Някляева, П. Панчанкі, А. Разанава, М. Танка, В. Шніпа спаслаўся Ф. Няўважны (Варшава) ў дакладзе «Паняцце «добра» ў сучаснай усходнеславянскай паззіі». Да спадчыны Францішка Скарыны, Сімяона Полацкага і іншых беларускіх асветнікаў звярталіся В. Вомперскі, А. Елеонская, В. Жываў (Масква), Р. Пікіо (Рым). А беларуская мова стала прадметам гаворкі ў васьмі дакладах, прадстаў-

скіх навуках АН СССР, які афіцыйна рыхтаваў савецкую частку выстаўкі. У Сафіі я ўзяў у рукі друкаваны «Каталог» гэтай часткі — і жахнуўся: з беларускіх літаратуразнаўчых прац аказаліся ўключанымі толькі кнігі У. Калеснікі і Ю. Кэна (безумоўна вартыя таго) і — ніводнай манаграфіі па ўзаемасувязях літаратур, ніводнай працы па Скарыне, ніводнага слоўніка ці энцыклапедычнага выдання, якімі мы па праву маглі б там ганарыцца. Затое трапілі ў каталог кнігі выпадковыя (да прыкладу, чацвёрты том З. Бядулі з «Язэпам Круцінскім»). Аднак чамусьці нават іх не аказалася на стэндах (не дзавезлі, ці што?). Хоць часткова ратуючы сітуацыю, перадаю гаспадарам выстаўкі беларускія выдання, прывезеныя «саматужна», і — яны адразу выклікаюць цікавасць. У сваю чаргу разглядаюся па стэндах, што надрукавана пра Беларусь у іншых краінах. І зноўходжу: балгарын П. Атанасаў піша пра ўспрыманне «Граматыкі» Мялэція Сматрыцкага срод паўднёвых славян, І. Радзішэўская (Рым) — пра Мацея Стрыйкоўскага як гісторыка і паэта. А ў «Познанскіх літоўска-славянскіх даследаваннях» аказаўся беларускі тэкст самага ранняга інвентара радзівілаўскіх маёнткаў, датаваны 1528 годам (часамі Скарыны!).

На сафііскім кангрэсе была, вядома ж, і культурная праграма. Былі экскурсіі па гістарычных і літаратурных мясцінах (я выбраў стара-

Бабуля піша пісьмы-просьбы Сталіну... дарма!
Ніхто ёй не адкажа. Боль пагрозна паківае.
І пятая ў Вялікую Айчынную вайна
Пра мужнасць і дзве пахаванкі на
сыноў-салдат згадае

Бабуля піша пісьмы-просьбы Сталіну... адно
Знайшла ў старым куфэрку ўпотаікі мне цётка:
Яно ляжала з франтавымі пісьмамі сыноў,
Загорнутае перажойкай саўінфармбюроўскай
зводкай.

Бабуля піша пісьмы-просьбы Сталіну... пазней
Прызначыць мізер-пенсію дзяржава ёй рублямі.
Я помню, як крычала яна: «Любы мой» у сне.
І ад пытанняў заспяналася пражытымі гадамі.

Бабуля піша пісьмы-просьбы Сталіну... балад
Я не пісала аніколі... хай чытач даруе.
Але рады: «Вярніце беларуса да зямлі назад!»
Сібірская тайга праз пяць дзесяткаў год і сёння чуе.

Беларуская дудка Уладзіміра Пузыні

Сталічнай школы шумная дзятва
І шалік змоўклай снежаньскае сіні.
І ажывае ў сценах горада трава,
Калі вякі іграюць дудкаю Пузыні.

— Вас, майстра, можна слухаць зноў і зноў,
А ён спынае позірк свой на сыне,
І Мінск вяртае з выраю Пузыні,
Калі вякі іграюць дудкаю Пузыні.

Сляза пітва не знае, хоць з вады.
Яна ў вачах, як магна, не застыне...

І рушыць музыка каменныя груды,
Калі вякі іграюць дудкаю Пузыні.

Даруй мне, Беларусь, былінны боль,
Ён, як агонь, усьпыхне ва ўспаміне —
Пачуццём верне — гром і гнеў прыбой,
Калі вякі зайграюць дудкаю Пузыні.

Дарог клубок завязжацца ў вузлы...
І ў Токію, і ў Рыме, і ў Берліне
Пачуюць хай, як памяць раніць слых,
Калі вякі іграюць дудкаю Пузыні...

Ступае снег, як вартаўнік, за мной...
А я свой крок звяртаю на каліне,
Што не стамляецца гарэць зімой,
Як дудкі рэстаўрыраваць Пузыня...

Уладзімір Якаўлевіч ПУЗЫНЯ — прафесійны музыкант, рэстаўратар беларускіх народных інструментаў. Жыве і працуе ў Мінску.

Перасяленцы

Вясны пажар збалелы, нібы нервы:
Чарнобыля аскома — на гадзі!
І падае на крылы сонца неба,
І прыпяць адплывае ад рукі:

І ў слоўе жах падзей: «Пе-ра-ся-лен-цы!»
Мае ж суседзі — з брагінскай зямлі —
Ліфт па-сялянску называюць сенцы,
І носяць на балкон пучок калін.

А пра Буйкі, што вёскай называлі,
Гавораць, як пра бога на крыжы...
І першацвету ліпавага хвалі
Расквечваюць над Мінскам шэпты: «Жыць...»

І дыялект палескі гасне ў зорах...

А гараджанам — сорам з мовы той,
Што мазалём бацькоў была заўчора,
А сёння называецца святой.

І што, мой век, сказаць у апраўданне
Ты можаш тым, хто сем бяdot сустрэў,
І пры слязе пякельнага расстання
На далані радзімы не гарэў.

І, Беларусь, імя тваё і славу
Не зачарніў трагедыямі дня...
І болей выпелі ў палыну травы,
І ад Зямлі — дыхання не адняў.

Эпілог пра Курapatы

Мінск здрыганецца словам: «Курapa-ты!»
Зялёны Луг расою вінаватай
Дзе промняў сонца травы пераправіць.
І немагу на голас пераплавіць.

Паўторыць стогны горасных пракляццяў
Пра трыццаць сёмы...
Праўдзе не схавацца!
Жалезным ідалам гісторыі не стаць.
Стамілася Зямля пра Боль маўчаць.

Сучаснік мой, адораны трывогай!
Знай, Памяць з Мужнасцю — адной дарогай
Ідуць праз сэрца роднае айчыны,
Якая раны часу не злячыла.

І ў скасцяпеннай надмагільнай сіні
Для мітынгу пратэсту знайшла сілы.
Згадала тых, хто быў ні ў чым не вінаваты,
Слязой назвала чорнай: «Курapa-ты!»

ХЛЕБ І ЛЯЛКІ

Тэатр Пітэра Шумана «Брэнд энд паплет» («Хлеб і лялькі») пасля роднае Амерыкі аб'ездзіў амаль увесь свет, але Савецкі Саюз наведаў упершыню. Праўда, сам Пітэр з жонкаю Элаю летась у лютым бралі ўдзел у Міжнародным форуме «За бяспэцны свет і выжыванне чалавецтва», былі ў Маскве і Ленінградзе. Вячаслаў Палуані запрасіў іх да ўдзелу ў Караване міру, які мае адбыцца неўзабаве (часопіс «Тэатральная жыцьцё» аб'явае май 1989 года).

Тэатр Шумана — своеасаблівы тэатр пляцу, вуліцы, шырокай адкрытай прасторы. Ягоны стваральнік даўно згубіў веру ў камерцыйны (так на амерыканскі лад называюць прафесійны) тэатр, яго ідэі, мастацтва, манеру акцёрскай ігры. У Шумана акцёр мусіць рабіць усё: гуляць з дзецьмі, гатаваць ежу, сьмяшыць, страшыць, спяваць, сьпяваць, і да ўсяго мець шырокі круггляд, здаровую цікавасць да людзей і добразычлівы характар. Тэатр думае сваю сваю незалежнасць, грошы зарабляе для сябе сам — спектаклямі і продажами кніжак, планкатаў і малюнкаў да сваіх спектакляў; пры гэтым на радзіме ў Амерыцы з дзятвы часціком грошай не патрабуюць, а з дорослых на амерыканскі пералік бяруцца капейкі.

Калі памер бацька Элы, тэатр «атабарыўся на зямлі». Гэта значыць, што ўзімку 6—8 акцёраў жылі ў адным з сямейнікаў Шумана на спадчынай ферме, а 4—6 акцёраў — у суседніх вёсках, каб штодня наведаць рэпетыцыі. Улетку, пад час гастроляў, трупы можна налічваць да 60 чалавек — добраахвотных памочнікаў і вялікіх аматараў глядацкіх апладзісмантаў. Іх цяжка назваць акцёрамі, але ў любові да мастацтва яны не саступяць прафесіянікам.

Жыццё на ферме — сад і гарод, свойская жывёла, якая сядзіць у хляве з вялікімі Шуманавымі лялькамі, нарыхтоўка варэння, ціканне соку, выроб кляновага сіропу і печыва: так бы мовіць, харчовага запаса для тэатра, які, паводле Шумана, важны таксама, як і хлеб. Хлеб Пітэр пачэ сам. Лялькі майструюць разам...

— Пітэр, вы свой шлях канчаткова вызначылі ў 1961 годзе, стварыўшы «Брэнд энд паплет». Ці запрашалі вы з таго часу каго-небудзь з рэжысёраў на спэнтані?

— Не. У рэжысуры заўсёды аддаю перавагу самому сабе. Паводле традыцыі тэатра пляцу, ці бярэ ўдзел ваш тэатр у палітычных маніфестацыях, мітынгах і да т. п.?

— Вядома. Больш за тое: мы сваімі спектаклямі пэўным чынам імкнёмся змагацца з сацыяльнымі несправядлівасцямі і абавязкова адгукаемся на шматлікія палітычныя падзеі. Аднак весці ў СССР палітычныя відывішчы з крытыкаю амерыканскага ўрада і ладу жыцця было б залішнім, таму мы абралі спэнтані «Жанна д'Арк» — з агульначалавечымі праблемамі.

— Ці адчувае ваш тэатр сваю нацыянальную прыналежнасць? — Мне было б смешна назваць свой тэатр нацыянальным амерыканскім. Нас займаюць агульначалавечыя праблемы. Да таго ж, у трупі працуюць акцёры з Канады, Чылі, Заходняй Германіі і г. д. Праўда, з французскаю ці канадскаю трупам глядачы нас не блытаюць. Магчыма, вызначаць нашу прыналежнасць — справа глядачоў ці крытыкаў.

— Як вы ставіцеся да апошніх?

— Час ад часу зазіраю ў «Тэатр мэгазін», але стараюся як мага спрытнае гартца старонкі. Асабліва веры ім не даю. Вы прыхільнік чысціні жанру, адзіства формы, стылю, ці не супраць змешваць іх?

— Тэатр мусіць быць розным. Ян, на вашу думку, ці ў стане нехта іраваць вамі і вашым мастацтвам: урад, народ, жонка, труп, абавязнасць забарыць?

— Кіраванне мастаком — самая загнанная ў свеце прантыка. Савецкі Саюз мусіць пераканацца ў гэтым на ўзроах мінулых часоў. Але падобнае надарэцца і ў Амерыцы, праўда, «тэатры пад кіраўніцтвам» на майб паміць страчвалі імпат і сілы для творчасці. Як правіла, яны хутка зачыняюцца.

— Ці намагаўся хто-небудзь паніраваць вамі? — Я да гэтага не дапускаю. — Ці заўсёды вы ставіце толькі тое, што хочаце?

— Так, заўсёды. — А ці заўсёды фантазія і майстэрства забеспечваюць «Брэнд энд паплет» матэрыяльна?

— Першае паведамленне з Мінска было пра білеты на нашы спектаклі. Іх прадалі дарэшт. Інтэр'ю брала Жанна ЛАШКЕВІЧ.

АПОШНІМ часам зрабілася модным ганіць тэатр. Ён, маўляў, непапраўна адстаў ад жыцця. Драматургі не ведаюць, пра што пісаць (не ўгнацца за публіцыстыкай у газетах і часопісах). Рэжысёры працягваюць бесплэнна паўтараць знойдзеныя раней схемы і штампы. Акцёры не маюць магчымасцей для выяўлення сваіх творчых індывідуальнасцей. Дырэктары-адміністратары бачаць сэнс тэатральнага экспэрымента ў камерцыі. Крытыкі і тэатразнаўцы, адчуўшы, што цяпер можна ўсё і пра ўсіх нібы дамовіліся: «Ну вось цяпер мы ім пакажам!»

Вядома, ва ўсіх пералічаных вышэй «грахах» вінаваты перш за ўсё тэатр. Але ён існуе, працуе, спрабуе разабрацца ў тым, што адбываецца навокал, шукае свае, уласцівыя толькі яму сродкі мастацкай вобразнасці. Як бы дасціпна ні перакручвалі славуцеае выслоўе К. Станіслаўскага, але, калі гаварыць сур'ёзна, тэатр усё ж пачынаецца з драматургіі, без яе немагчыма ніякае сцэнічнае мастацтва.

Ці мае сёння неабходную новую нацыянальную драматургію, якая б змагла дапамагчы тэатру выконваць сярод іншых і функцыю аховы мовы, функцыю, якая сёння набывае амаль першаступеннае значэнне? Бо моўная сітуацыя, якая склалася на Беларусі — у выніку закрыцця беларускіх школ і шмат якіх іншых прычын цялае пакаленне не ведае нацыянальнай мовы, — разбуральна дзейнічае і на тэатр. Мне здаецца, менавіта тэатр у цяперашняй сітуацыі, гэтак жа, як на пачатку станаўлення кожнай нацыі мастацкі пераклад, можа і павінен выконваць ахоўную функцыю ў адносінах да нацыянальнай мовы як атрыбута ўсёй агульнанацыянальнай культуры.

Як вярнуць беларускаму тэатру ролю цэнтру прапаганды чысціні і высокай культуры беларускай мовы, — гэта пытанне не можа не хваляваць сёння кожнага, хто мае дачыненне да нацыянальнага тэатра. (Дарэчы, гэтак жа праблема сёння паўстала ледзь не ва ўсіх нацыянальных тэатрах краіны. Пра яе цяпер гавораць і пішуць нават латышы, хоць зусім нядаўна ў тэатры імя А. Упіта і Я. Райніса спецыяльна і рэгулярна вазілі глядачоў з усіх населеных пунктаў Латвіі, каб яны маглі ў тэатрах пачуць чыстую і сапраўдную латышскую мову)

Зыходзячы з высокіх мастацкіх крытэрыяў, з вышнімі той эстэтычнай «планкі», узнятай падзеямі і пераменамі ў нашым жыцці і культуры ў апошнія тры гады, кажаць пра наяўнасць у нас такой драматургіі, якая дапаможа тэатру вырашыць і гэтую праблему, яшчэ ранавата. Разумею: вельмі цяжка развясці міф аб тым, што беларускія драматургі напісалі многа цікавых п'есаў, а рэжысёры беларускіх тэатраў не хочуць іх ставіць. Акрамя кампліментарных бібліяграфічных нататак з прычыны вельмі рэдкага ў нас выхаду зборнікаў п'есаў таго ці іншага аўтара, у нас поўнасцю адсутнічае літаратурная крытыка драматургіі як жанру перш за ўсё літаратуры і менавіта літаратуры. Таму некаторыя драматургі, — творцы, беспспрэчна, здольныя, якія маюць вопыт супрацоўніцтва з тэатрамі, дзе ставіліся іх творы, часам падыходзяць да п'есаў як да сцэнарыяў, матэрыялу, лібрэта для будучага спектакля, а не як да жанру мастацкай літаратуры з усімі патрабаваннямі, якія дыктуюць законы гэтага жанру. Тут я бачу, калі можна так мовіць, разгалінаванне важнай праблемы, вельмі слушна і шчыра ўзнятай Л. Дранько-Майсюком у яго дыскусійным артыкуле ў «Ліме», праблемы, якую, як бы нам ні хацелася, нельга ігнараваць ці прынізіць яе значэнне, спасылаючыся на ўвесь арсенал дасягненняў беларускай дакастрычнай і савецкай літаратуры. Бо драматургічны жанр патрабуе большай за іншыя жанры літаратуры ўвагі да формы, да яе дасаналасці, да пабудовы і да кампазіцыі твора, да паўнаты і шматфарбнасці характараў персанажаў, да мастацкай праўды канфлікту і яго вырашэння.

Як правіла, драматургія як жанр развівалася перш за ўсё ў нацыянальных літаратурных кантэкстах, а потым у сваім сцэнічным увасабленні. Гады і дзесяцігоддзі, напрыклад, ад-

дзялялі многія шэдэўры драматургіі ад іх пастановак на сцэне («Гора ад розуму» А. Грыбаедава, «Барыс Гадую» А. Пушкіна, «Свае людзі — палічымся» А. Астроўскага і іншыя). Найвышэйшыя дасягненні гэтага жанру ў XX стагоддзі — «Катрынка» А. Платонава і «Публіка» Ф. Г. Лоркі — наогул дагэтуль нідзе не пастаўлены. Рэальнасць развіцця такая, што тэатр прыходзіць да высакаякаснай драматургіі, а не наадварот; тэатр ідзе за драматургіяй у сваім развіцці як від

гі ў параўнанні з іншымі нацыянальнымі акадэмічнымі тэатрамі саюзных і аўтаномных рэспублік. Магчыма, гэты рэпертуар абнаўляецца недастаткова хутка. Але тут слова — за драматургамі і толькі за драматургамі.

П'есы, вядома, пішуцца. Але ці адпавядаюць яны сённяшняму ўзроўню ідэйна-мастацкіх патрабаванняў тэатра і глядачоў да гэтага складанага і адназначнага жанру? Крытыкі не адказваюць на гэта пытанне, маўляў. Не прыпомню, калі на пасяджэннях секцыі драматургіі СП БССР ішоў бы канкрэтны кры-

атр заўсёды імкнецца да арыгінальнага рэпертуару, не паўтараць жа ўвесь час пастаўленае ў Мінску і Віцебску. Можна, лепей было б вырашаць задачы прапаганды беларускай мовы, культуры, у тым ліку і драматургіі ў абласных рэспублікі іншым шляхам: праводзіць рэгулярна абавязковыя штогадовыя дні, тыдні або дэкады купалаўскага і коласаўскага тэатраў у кожным абласным тэатры і ў такіх буйных гарадах, як Полацк, Наваполацк, Пінск, Мазыр, Баранавічы, Барысаў.

ТОЛЬКІ РАЗАМ

Ванкарэм НІКІФАРОВІЧ

Драматургія і рэжысура — аспекты адной праблемы

мастацтва. Гэта зацвярджаецца гісторыяй узаемазвязей «драматургія — тэатр» і на Беларусі. Такія выдатныя творы, як «Паўлінка» і «Раскіданае гняздо» Я. Купалы, дыктавалі рэжысёрам пошукі сцэнічнай формы ў адпаведнасці з канкрэтнымі сацыяльна-эстэтычнымі задачамі часу (усё тая ж аднасць «сцэна — глядач»), выяўленчая палітра нацыянальнага тэатра штураз узбагачалася пасля з'яўлення як твораў беларускай літаратуры п'есаў «Бацькаўшчына» К. Чорнага, «Хто смяецца апошнім» К. Крапівы, «Трыбунал» А. Макаёнка, «Трыбога» і «Соль» А. Петрашкевіча, «Званы Віцебска» У. Караткевіча, «Шрамы» Я. Шабана, «Парог», «Вечар» і «Радавыя» А. Дударова і іншых. За літаратурай, зразумела, крочыла рэжысёрская думка, пераносычы на сцэну прозу Я. Коласа, К. Чорнага, І. Мележа, В. Быкава, І. Чыгрынава. Што зробіш, беларуская літаратура была заўсёды вядомая ва ўсім свеце якаснымі, а не колькаснымі паказчыкамі (рыса, пра якую з гонарам гаварыў яшчэ М. Багдановіч). Падыходзячы да ацэнкі кожнага твора нацыянальнай драматургіі саюзных рэспублік, нельга забываць, што (зноў-такі спецыфіка жанру) вартасць гэтых твораў адразу ж вымяраецца агульнасаюзным, а ў апошнія гады ўсё больш і сусветным эстэтычным узроўнем. Міжнацыянальны кантэкст сёння як ніколі раней неабходны для развіцця мастацтва, асабліва тэатральнага. П'еса, увасабленая ў спектаклі, сёння адразу становіцца фактам, з'яўляе не толькі адной сваёй нацыянальнай культуры і выносіцца на суд не толькі свайго глядача і свайб крытыкі. Як дакладна прадбачыў М. Багдановіч: «...Усясветнай культуры — свой дар». Рэжысёры гэта добра ведаюць і адчуваюць, практыка апошніх дзесяцігоддзяў паказвае, што пэўныя з'явы нацыянальнага тэатра на Беларусі прызнаюцца за дасягненні толькі тады, калі яны высока ацэнены ў Маскве, на міжрэспубліканскіх, саюзных або на міжнародных фестывалях.

Таму хочацца паспрачацца з меркаваннямі А. Петрашкевіча, што «феномен развіцця» сучаснай беларускай драматургіі — у яе адрыве ад тэатра, ад тэатральнай практыкі («Мастацтва Беларусі», № 6, 1988 г.). Лепшыя творы беларускай драматургіі заўсёды ставіліся нацыянальнымі тэатрамі рэспублікі. І дагэтуль у рэпертуарнай афішы Акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы самы высокі працэнт твораў нацыянальнай драматур-

тычны разгляд той ці іншай п'есы. П'еса — драма, намядз, трагедыя — як твор, як жанр літаратуры застаецца па-за ўвагай і сенцы крытыкі і тэатразнаўства СТД БССР, ён для абмеркавання патрэбны толькі гатовы спэнтані. На жаль, і разглед спэнтаніў часам у нас адбываецца павярхоўна, без разумення асаблівасцей задумкі як аўтара, так і рэжысёра. Напрыклад, калі не хапае канкрэтнай аргументацыі, на пачеху сваім жа калегам-крытыкам (маўляў, глядач дурны, ён нічога не разумее, скажам, калі яму падабаецца «Мудрамер» М. Матукоўскага ў купалаўскай пастановцы) прыдумваецца байка пра цара Мікалая II, які нібыта пераплытаў нігі А. Аверчанкі. Сапраўды, што ў агародзе, а што ў Кіеве... Вядома, сёння кожны мае права казаць, што хоча, толькі ці варты падхопліваць нашаму «Ліму» такую вельмі сумнітельную спробу аргументацыі талінскага крытыка, які на фестывалі ў Калінінградзе яна імкнуўся забяліць і эпаптаваць сваіх налег з суседніх рэспублік. А што да праблем намядзі — немагчымасць распазнаць дурня, — дык драматург М. Матукоўскі ўсё ж узняў яе раней за сваіх калег паласа, падрыхтаваная А. Марозам у «Літаратурцы» 1 чэрвеня гэтага года («Дурні, дурні, дурні без ліду...») — яшчэ адзін доказ важнасці і значнасці гэтай праблемы.

Міф жыве, шмат хто дае яму веры: ва ўсім, маўляў, вінаваты рэжысёры. Часам дадаюць і Міністэрства культуры БССР. Ці зрушыцца пры такім «статусе кво» «карабель» (тэрмін Г. Каржанеўскай, «Звязда», 20.5.88 г.), ці вырашыцца праблема? Вядома, не. Міністэрства культуры БССР, адгукнуўшыся на запатрабаванні часу, прыняло ранішне абавязак абласныя тэатры, якія іграюць па-руску, падрыхтаваць і ўключыць у свой рэпертуар і спектаклі на беларускай мове. Сумняваюся ў плённасці і мэтазгоднасці гэтага загада не толькі таму, што акцёру цяжка іграць сёння на адной мове, заўтра — на іншай, гэта адмоўна дзейнічае і на творчы працэс, і на ўзровень ведання акцёрамі адной і другой мовы. Такі «білінгвізм» ніколі не дасць плённых вынікаў. Рэальней было б ставіць пытанне аб стварэнні беларускамоўных акцёрскіх труп у абласных тэатрах. Можна, варты пачынаць са спектакляў для дзяцей, як гэта робяць у Брэсцкім аблдрамтэатры, рыхтуючы спектаклі па цікавай п'есе-казцы З. Дудзюк «Кароль Мыльны Пухі» на мове арыгінала? Але галоўная прычына сумненняў у наступным: а што ж могуць паставіць сёння на беларускай мове абласныя тэатры, ці ёсць у іх пэўны выбар твораў нацыянальнай драматургіі, вартых сцэнічнага ўвасаблення? Трэба ўлічыць, што кожны тэ-

Маладзечна, Орша, Салігорск, Светлагорск і іншых; дзе няма пакуль яшчэ сваіх прафесійных тэатраў.

Цяпер дапусцім, што маюць рацыю тыя, хто стварылі і павярнулі ў вышэйпамянаны міф. Альбо проста раптам (ці не раптам) у тэатрах з'явіліся новыя цікавыя беларускія п'есы. Вядома, што ніводная п'еса сама па сабе не убачыць святла рампы, калі яна не зацікавіць рэжысёра і калі ён не захоча яе паставіць. І тут, мне здаецца, варты было б (і ў першую чаргу тым, хто кіруе ў рэспубліцы тэатральнай справай) карэнным чынам памяняць нігілістычнае стаўленне, скептычныя адносіны да рэжысёраў, як бы такое стаўленне ні падтрымлівалі некаторыя нашы драматургі і крытыкі. «Вызначыць правы гонару ў стасунках паміж беларускімі рэжысёрамі і беларускімі драматургамі не ўдасца, напэўна, ніколі», — сьвярджае Л. Грамыка ў часопісе «Мастацтва Беларусі» (№ 1, 1988 г.). Думаю, што не да «правілаў гонару» тады, калі рэжысура чые ў свой адрас толькі адны папрокі: не хочаце, маўляў, ставіць нацыянальную драматургію, і ўсё тут.

Амаль усе рэжысёры на ўласным вопыце пераканаліся: ставіць п'есу беларускага аўтара... не прэстыжна. Рэдка калі пачуеш слова падтрымкі, часцей за ўсё цябе чакае разнас, неразумнае задуму крытыкамі, адсутнасць грамадскай зацікаўленасці ў выніках тваёй працы і, нарэшце, хоць бы маральная (не кажучы ўжо пра матэрыяльную) узнагарода за поспех, калі ён і напаткае цябе. Усе рэжысёры, напрыклад, добра ведаюць, колькі крытычных закідаў, неабгрунтаваных, вульгарызатарскіх папрокаў, колькі разнасных артыкулаў давялося прачытаць, пачуць, перажыць галоўнаму рэжысёру тэатра імя Я. Купалы В. Раеўскаму. Але ж у яго даволі вялікі вопыт увасаблення на сцэне беларускай нацыянальнай драматургіі. Некаторыя яго спектаклі, такія, як «Трыбунал» і «Пагарэльцы» А. Макаёнка, «Брама неўміручасці» К. Крапівы, «Апошні шанс» В. Быкава, «Плач перапёлкі» І. Чыгрынава, «Парог» і «Радавыя» А. Дударова, сталі прыкметнымі з'явамі, этапнымі ў гісторыі савецкага шматнацыянальнага мастацтва. А колькі грамадзянскай мужнасці патрабавалася, каб паставіць у гады брэжнеўскай застойнай рэакцыі «Пагарэльцы», якіх ніхто, акрамя В. Раеўскага, так і не адважыўся ўвасобіць на сцэне. Творы беларускіх аўтараў ставіў В. Раеўскі ў Якуцку, у Кі-

еве, у Югаславіі. Значна меней за В. Раеўскага колькасць пастановак паводле твораў сваёй нацыянальнай драматургіі ў такіх вядомых рэжысёраў нацыянальных акадэмічных тэатраў, як М. Міківер (Эстонія), А. Лынінш (Латвія), С. Данчанка (Украіна), Р. Стурэа і Ц. Чхеідзе (Грузія) і іншыя. Але ўсе яны даўно маюць ганаровыя званні народных артыстаў сваіх рэспублік (некаторыя і СССР), прыстойныя жыллёвыя ўмовы (Р. Стурэа ўрад Грузінскай ССР падарыў асабняк у старым, гістарычным квартале Тбілісі), пастаянна друкуюцца манаграфіі і даследаванні пра іх творчасць, да іх з павагай ставіцца кіраўніцтва, грамадскасць, інтэлігенцыя кожнай рэспублікі. А што мае Раеўскі? А колькі разоў выклікалі В. Раеўскага на чарговыя натацы ў розныя інстанцыі, колькі разоў збіраліся здымаць яго з пасады... Але рашуча адмаўляўся ад шматлікіх прапаноў пераехаць працаваць у іншыя сталіцы. Павучальны прыклад для маладой рэжысуры, якая захачела б працаваць над пастановакмі твораў беларускай драматургіі. Усё гэта — не дробица.

А возьмем адносіны крытыкі і кіраўнікоў культуры да галоўнага рэжысёра тэатра імя Я. Коласа В. Мазынскага. Менавіта ён адкрыў для беларускага тэатральнага мастацтва драматургію У. Караткевіча, прадэманстраваную новай магчымасцю тэатральнай выяўленчай мовы ў сцэнічным увасабленні «Сымона-музыкі» Я. Коласа, уласобіў на сцэне шмат твораў нацыянальнай драматургіі. Толькі ён, напрыклад, адважыўся паставіць п'есу К. Крапіў «На вастры». Шмат сіл і энергіі аддае В. Мазынскі захаванню традыцый коласанскага тэатра. Справаводства, не ў прыклад купалаўцам, вядзецца ў тэатры імя Я. Коласа на беларускай мове, родная мова гучыць не толькі на спектаклях і рэпетыцыях, але і ў калідорах тэатра, на сходах і нарадах... Дзякуючы намаганням В. Мазынскага, пры тэатры адкрылася ляльчаная трупя «Лялька», якая працуе на беларускай мове. Праўда, не ўдалася яму спроба давесці абласнаму кіраўніцтву, што пад адным дахам з тэатрам пасля рэканструкцыі павіна быць яшчэ адна, малая зала, або зала для ляльчанай трупы, а не кавярня. Прыгадаем, прынамсі, што ўсе ранейшыя кіраўнікі вобласці вызначаліся арыгінальным разуменнем праблем развіцця культуры, што і сённяшня таксама не змаглі даць належны адказ тым, хто спрабаваў накіраваць на В. Мазынскага ітэл «нацыяналіста». І В. Мазынскі чамусьці дагэтуль не народны артыст, і стаўленне да яго і абласной, і рэспубліканскай прэсы, мякка кажучы, даволі жорсткае. Паведаў ён аднойчы і драматургам, і крытыкам, што ёсць цікавыя беларускія п'есы, а іх не хочучь ставіць, — узьлі ды паставіў спектаклі па творах А. Дзялендзіка і У. Халіпа. Як накінуліся на рэжысёра-пастаноўшчыка крытыкі, паглядзеўшы гэтыя спектаклі! Вядома, аргументацыя адна: вінаваты рэжысёр, а не драматургічная першааснова.

Шмат у якіх рэжысёраў, у тым ліку і маладых, адбывае жаданне брацца за пастаноўку нацыянальнай п'есы менавіта вольна, павярхоўна, не глыбока, аб'якавы падыход нашай крытыкі да аналізу спектакляў па п'есах беларускіх драматургаў. На жаль, крытыка амаль не ўлічвае тое, што рэжысёры з аўтарамі вельмі часта многа і напружана працуюць, і сцэнічны варыянт можа істотна адрознівацца ад літаратурнай першаасновы. Амаль два гады працаваў, напрыклад, рэжысёр А. Андросік з маладым драматургам Н. Трапівым. На малой сцэне купалаўцаў нарадзіўся цікавы эксперыментальны спектакль. Але прэса чамусьці маўчала, прычынавага разбору спектакля так і не адбылося. У аглядзе часопіса «Мастацтва Беларусі» пра гэты спектакль

чытаем: «Не зрабіў надвор'я і досыць абаяльны спектакль «Вяртанне»... (№ 1, 1988 г.). І ўсё, ані слова болей. Хіба гэта — аналіз работы рэжысёра, які адкрыў новае драматургічнае імя? Крытык Т. Гаробчанка ў сваім аглядзе, змешчаным у наступным нумары таго ж часопіса, піша пра гэты спектакль, што «тут і чайнік кіпіць на электрычнай пліце, і бульба варыцца...» А потым прыгадвае, што на адным з паказаў вада ў каструлі выкіпела, і бульба пачала падгараць, тхнула паленым... І ўсё, пра спектакль больш нічога, ні слова пра тое, аб чым ён, якія ўзімае праблемы, як яны судносяцца з хваляваннямі і трывогамі нашага часу. Хіба таго, што зазначыла Т. Гаробчанка пра спектакль нацыянальнага акадэмічнага тэатра, дастаткова, каб зрабіць выснову: «Магчыма, недасведчанаму глядачу гэта работа і сапраўды ўраджае...» За што ж, паважаная Тамара Яўгенаўна, вы так — пра глядача? На тое вы і крытык, каб нешта давесці «недасведчанаму» глядачу. Безумоўна, крытыку спектакль можа не падабацца, але і глядачы, і рэжысёр, і акцёры чакаюць аргументацыі, доказаў, прафесійнага аналізу, а не канстатацыі таго, што «чайнік кіпіць на электрычнай пліце». Цяпер уявіце, што думае і перажывае рэжысёр, чытаючы такое пра сваю працу, якой ён аддаў два гады жыцця. Мяркую, што не хутка А. Андросік возьмецца зноў за п'есу беларускага аўтара.

Не адбылося належнай творчай гаворкі, не адчуў падтрымкі і таленавіты А. Дольнік пасля таго, як паставіў некалькі п'ес нацыянальнай драматургіі. У выніку малады рэжысёр меў адны толькі непрыемнасці. А ці падтрымала кіраўніцтва, крытыка і грамадскасць М. Трухана, які асмеліўся паставіць у Брэсце апошнюю п'есу А. Макаёнка «Дыхайце эканомна!», п'есу, якую некалькі гадоў ніхто з рэжысёраў не хацеў ставіць? М. Трухан чуў у свой адрас пераважна толькі крытычныя разнасы, спектакль нават не прывезлі для паказу ў Мінск. Я добра ведаю, з якім захапленнем і энергіяй бярэцца заўсёды рэжысёр У. Караткевіч за увасабленне беларускай п'есы, і зноў — ніякай падтрымкі ні кіраўніцтва, ні крытыкі. А без іх не будзе і зацікаўленасці, не будзе разумення неабходнасці гэтай справы. Так што хутчэй у нас парушаны «правілы гонару» ў стасунках паміж беларускай крытыкай і кіраўніцтвам культуры, з аднаго боку, і беларускімі рэжысёрамі, з другога.

Вырашэнне праблемы сцэнічнага увасаблення беларускай драматургіі магчыма, на маю думку, толькі ў непасрэднай узаемадзейнасці з павышэннем агульнага прэстыжу нацыянальнага тэатра ў рэспубліцы, і тут далёка не ўсё залежыць ад намаганняў саміх тэатраў. Прэстыж нацыянальнага тэатра — гэта і павелічэнне датацыі, каб не «заядала» камерцыя. Хіба можа быць нармальна наладжаны творчы працэс, калі тыя ж купалаўцы павіны паказаць за год каля 520 спектакляў? Гэта — і актыўная рэкамендацыя лепшых спектакляў для паказу ў іншых рэспубліках і за мяжой, як гэта робіцца, напрыклад, у Грузіі. Гэта — і пастаянная гаворка пра жыццё акадэмічных нацыянальных тэатраў у прэсе, на радыё і тэлебачанні, і маральнае і матэрыяльнае заахвочванне тых, хто працуе над нацыянальнай драматургіяй.

Далёка не ўсё ў тэатры атрымліваецца сёння так, як хацелася б. Але не ўсё свае хваробы тэатр можа вылечыць сам, без старонняй дапамогі. Безумоўна надзённая задача сёння — аднавіць агульнымі намаганнямі парушаную ўзаемадзейнасць «сцэна — глядач». Аднавіць яе ў першую чаргу павінен сам тэатр, але і не толькі тэатр. Бо ён — неад'емная частка нашай агульнай духоўнай культуры, якую сёння ўжо не стрывіваюць ланцугі старых уяўленняў і рэгламентацый, у якой нарэшце з'явілася надзея на гарантаную перспектыву развіцця.

КОЖНЫ від мастацтва мае патрэбу ў суседстве. Сінтэтычная прырода кіно дазваляе яму арганізаваць унікальнае суладдзе мюз, падначаленых спецыфічным мастацкім законам. Экраннае мастацтва і само здольна апландыць іншыя мастацтвы. Таму даследаванне адной галіны культуры ва ўзаемадзейнасці з іншымі — заканамерная і, трэба падкрэсліць, важная задача мастацтвазнаўства. Навыткаў тут пакуль мала, у прыватнасці, у нашай рэспубліцы. І кожная спроба варта ўвагі.

Да такіх спроб належыць кніга, падрыхтаваная супрацоўнікамі аддзела кіно і тэлебачання Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальк-

«Савой». Хоць яны і не дасягнулі мастацкага ўзроўню такіх знакамітых у 20-я гады твораў савецкага кіно, як «Браняносец «Пацёмкін»», «Маці» С. Эйзенштэйна і У. Пудоўкіна, або «Арсенал» А. Даўжэнкі, аднак былі адметныя якраз пэўнымі ладам апавядання, вобразаў, што ўзніклі на аснове фальклорных матываў.

А. Красінскі ўводзіць у навуковы кантэкст новыя фанты і дакументы, што вызначалі перадаванае кінематаграфічнае жыццё. І робіць гэта на фоне іншых культурных з'яў, па меры магчымасці «ўпісваючы» беларускае кіно ў кантэкст усаюзнага. «Крытычныя баталіі» адбыліся ў той час вакол кінастудыі «Савецкая Беларусь». Даследчык вельмі лагодны ў адносінах да кінематографа 30-х, далікатна наракае яму за прастацінасць і схематызм, залішні аптымізм у паказе гісторыі і тагачаснай рэчаіснасці. Наогул з гэтага боку мастацтва-

старонкі, пра якія толькі што ішла гаворка, бадай, найбольш аналітычныя ў навуковай кнізе.

Артыкул Л. Зайцавай названы «Культурная спадчына і сучасны кінематограф». Змест раздзела не такі шыракапланавы. У ім увага сканцэнтравана на экранізацыях твораў У. Караткевіча «Хрыстос прыязміўся ў Гародні», «Дзікае паляванне караля Стаха», «Чорны замак Альшанскі». На шляху да аналізу апошняга быў напамінак аб экранізацыях апавесцей І. С. Тургенева, стужках, што заснаваныя на іншых пэўных вобразах. Назіранні кіназнаўцы ўвогуле даволі дакладныя, аднак яны губляюцца ў «раскіданай» структуры артыкула. Папрок такі можна скіра-

Ля кніжнай паліцы

МЕСЦА СУСТРЭЧЫ—КІНЕМАТОГРАФ

лору АН БССР «Экран і культура» («Навука і тэхніка», 1988 г., на рускай мове). Падзаглаўком «Беларускае кіно і тэлебачанне ў сістэме мастацкай культуры» аўтары канкрэтызавалі сваю задачу. Фактычна ж беларускі кінематограф і тэлевізійнае кіно разглядаюцца на больш вузкім фоне — ва ўзаемадзейнасці з літаратурай і музыкой, дзе-нідзе з тэатрам. Такое абмежаванне можна зразумець, бо сапраўды цяжка даследаваць сістэму ўзаемадзейнасці галін, што складаюць паняцце «мастацкая культура».

Аўтары зборніка «Экран і культура» — А. Красінскі, В. Нячай, Г. Ратнік, Л. Зайцава, А. Карпілава — вядома, памяталі, што дагэтуль выдавецтва «Навука і тэхніка» выпусціла аналагічную (калектыўнае аўтарства) працу «Сучаснае беларускае кіно» (1985 г.). Многія з'явы і канкрэтныя творы там былі прааналізаваны. У новым выданні хоць і іншы ракурс погляду, але паўтараў у выкарыстанні фактычнага матэрыялу было цяжка пазбегнуць. Тым не менш даследчыкі па магчымасці ўводзілі новыя ці раней недастаткова даследаваныя стужкі, пашыралі часовыя межы размовы — ад 20-х гадоў да 80-х.

Як адбылася станаўленне новай у рэспубліцы галіны культуры, чым яна садзейнічала сацыялістычнаму будаўніцтву — пра гэта першы раздзел кнігі, ён названы «Станаўленне беларускага кіно і мастацкай культуры». Пра многія факты гэтага працэсу гаворыцца не ўпершыню ў даследчых працах, у тым ліку і пра тое, як, на якой літаратурнай аснове ствараліся першыя мастацкія стужкі з маркай «Белдзяржкіно». А. Красінскі і сам неаднойчы пісаў пра пачатковы перыяд і наступныя гады беларускага кінематографа. Зараз ён засяроджвае ўвагу на ўзаемадзейнасці кіно з літаратурай і тэатрам, многіх канкрэтных фактараў, што садзейнічалі ажыццяўленню культурнай рэвалюцыі ў нашай рэспубліцы, як і ва ўсёй савецкай краіне. Даследчык нагадвае пра асноўныя мерапрыемствы і планы, якія мелі шматлікі мець грамадскі рэзананс.

З мноства магчымых аспектаў творчых сувязей дзеляць розных сфер культуры кіназнаўца вылучае зварот кінематаграфістаў да фальклорных і пэўна-літаратурных матываў і традыцый. Як гэта адбылася, паказана на прыкладзе стварэння фільмаў «Лясная быль» і сцэнарыя «Сосны шумяць» паводле апавесцей М. Чарота «Свінапас» і А. Вольскага «Двое», а таксама гістарычных і гісторыяна-рэвалюцыйных стужак «Кастусь Каліноўскі», «У агні народжаная» і «Атэль-

знаўства яшчэ не разглядала нашы культурныя традыцыі, не толькі кінематаграфічныя.

Другі і трэці раздзелы кнігі «Экран і культура» па назве быццам звернуты да розных бакоў узаемаадносін кінематографа з мастацкай рэчаіснасцю, па сутнасці ж у абодвух ідзе гаворка аб экранізацыі твораў беларускай літаратуры. Частка кнігі, названая «Сучаснае беларускае кіно» (напісана Г. Ратнікам), мае падзаглаўком «параўнаўчы аналіз». З пераліку назваў фільмаў, беглых ацэнак іх паступова абзначэння формула задумы — паказаць, як, пачынаючы з другой паловы 50-х гадоў, мянялася аблічча савецкага кінематографа (прыходзіла новае пакаленне твораў), што адбылася і на прычынах экранізацыі Пад гэтую выснову падстройваецца і беларускае кіно. Я кажу «падстройваецца» таму, што, напрыклад, наўрад ці можна ў адзін шэраг (нават па часе выпуску) залічыць такія вядомыя творы рускага кіно, як «Ляццяць журавы», «Балада пра салдата», «Лёс чалавека» і беларускія стужкі розных гадоў «Зялёныя агні», «Шчасце трэба берагчы», «Гадзіннік спыніўся апоўначы», «Чырвоныя лісце» і «Першыя выпрабаванні»; параўнаўчы аналіз тут немагчымы, бо зусім не стасуюцца і творы, паводле якіх стужкі ўзніклі, і жанры саміх стужак (дарэчы, «Чырвоныя лісце» — не экранізацыя, а пастаноўка па сцэнарыі самастойным). «Прабег» па многіх кінастужках кіназнаўцаў спатрэбіўся для высновы, з якой ёсць падставы пагадзіцца: «Творчае саспяванне маладога беларускага кіно набліжала час, калі нацыянальная беларуская літаратура і кінематацтва ў сваім развіцці апынуцца на параўнаўча блізкіх эстэтычных узроўнях». А гэта — важнейшая перадумова іх узаемадзейнасці.

Нямала назіранняў выказана на старонках, адведзеных экранізацыі апавесцей В. Быкава «Знак бяды» рэжысёрам М. Пташуком. Размова пачынаецца з пэўнага першаасновы. У экранны варыянт «Знак бяды» значнасці быкаўскіх вобразаў хоць і дасягаюць персанажы цэнтральныя — Сцепаніда і Пятроў Багацькі, — глыбіннага пераўтварэння літаратурнага твора ў кінематаграфічны усё ж не адбылося. Пра такое спадзяванне твора аднаго віда мастацтва сродкамі другога можна з большай падставой гаварыць, маючы на ўвазе пастаноўку В. Рыбаравым фільмаў «Чужае бацькаўшчына» і «Сведка» паводле прозы В. Адамчыка і В. Касюка. Не ўсе высновы і ацэнкі Г. Ратнікава я асабіста падзяляю, адчуваю тэарэтычную грувасткасць яго мовы. Гэта не перашкаджае прызнаць:

ваць і ў адрас большасці аўтараў кнігі.

Кожны з раздзелаў самой назвай аб'яшчае актуальную і значную праблему. Вось і наступны — «Класічная і народная музыка». Музыказнаўца А. Карпілава не ўдакладняе час стварэння або жанр фільмаў, да якіх звяртаецца. Уражанне такое, што аўтар спыталася выкласці як мага больш фактаў спрыяльнага ўплыву музыкі на ідэйна-эмацыянальны ўзровень кінакарцін. Тут і даваенная «Канцэрт Бетховена» з удзелам І. Дунаеўскага, і пасляваенная «Гадзіннік спыніўся апоўначы» з музыкой І. Любана, напамінак аб плённасці звароту да твораў класікаў. Праўда, паглыбляючыся ў тканіну фільмаў («Абчына», «Ідзі і глядзі» і інш.), даследчыца выяўляе назіральнасць і прафесіяналізм. Аднак яна так вольна шугае па музыцы экранна, што забываецца на кантэкст усяго выдання.

Працы калектыўнага аўтарства звычайна падпілююцца небяспэчна паўтараў. Яны ёсць ва ўсіх раздзелах зборніка. У апошнім гутарка ідзе пра мастацкі і рэтрансляцыйны магчымасці і функцыі тэлебачання. Кіназнаўца В. Нячай і раней закранала пытанні перарывістасці або працягласці тэлепраграмы, уключэння ў іх фільмаў і г. д. Таму, можа, і неабавязкова было тут на іх спыніцца, каб не замаруджваць падступ да сённяшніх працэсаў тэлевізійнага ў адвадненасці з агульнай тэмай даследавання.

«Напрасткі» да асноўнай мэты мастацтвазнаўца выходзіць, калі пачынае аналізаваць тэлефільмы «Ладдзя роспачы» паводле апавесці У. Караткевіча, «Гуслар» і «На куццы» паводле Я. Купалы. Слушна разважае даследчык пра відэафільмы эксперыментальнай студыі «Эфір» Дзяржтэле радыё БССР, пераконваючы логічна аргументацый. На іх і грунтуюцца вывады аб плённай творчасці, галоўная ідэя якой — арыентацыя на супрацоўніцтва маладых спецыялістаў рознага профілю — кінематаграфістаў, тэлевізійнікаў, пісьменнікаў, студэнтаў тэатральна-мастацкага інстытута.

Няма магчымасці спыніцца на іншых асаблівасцях новага выдання. Яно шмат у чым недаканалае, але патрэбнае, вартае ўвагі тых, хто творыць у галіне культуры. Праца «Экран і культура» дазваляе розным музам сустрацца і паглядзецца ў кінематаграфічнае люстэрка. І зрабіць невясёлю пакуль выснову: як адчувальна губляе наша мастацкая культура ад таго, што нестасе ёй плённага ўзаемадзейнасці розных галінаў. Аўтары кнігі «Экран і культура» мэтанакіравана свярджваюць неабходнасць такога суладдзя мюз, бо за ім — шляхі да кінематографа адметнага, нацыянальнага.

Ефрасіння БОНДАРАВА.

Віншуем!

Спаўняецца 70 год з дня нараджэння пісьменніка Алеся Бажко. Праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданнем добрага здароўя, новых творчых поспехаў.

Супрацоўнікі штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» таксама далучаюцца да гэтага віншавання і звычайна юбіляру ўсяго самага добрага ў жыцці і творчасці.

«Палескія зоры» ў Іспаніі

Музей народнага ансамбля песні і танца «Палескія зоры» Пінскага будтрэста № 2 папоўніўся новымі арыгінальнымі экспанатамі. Гэта макет старадаўняй крэпасной вежы іспанскага горада Тэруэля, сувенірныя керамічныя блянды з гербамі розных іспанскіх гарадоў, малюнічыя афішы міжнароднага фальклорнага фестывалю, праграмы канцэртаў, фотаздымкі. Усе яны будуць нагадваць калектыву пра незабыўны тыдзень, праведзены ў сонечнай Іспаніі.

Сваімі ўражаннямі дзеліцца старшыня савета ансамбля Леанід КОЛБ:

— Вельмі цяжка ў кароткай гутарцы расказаць пра ўсе падзеі і сустрэчы на іспанскай зямлі. А пачаць хацелася б са сталіцы Францыі. Тут нас сустрэў прадстаўнік аргкамітэта фестывалю і работнік савецкага пасольства. Нам далі магчымасць зрабіць двухгадзінную экскурсію па Парыжы.

Кароткі адпачынак, і вось ужо нас запрашаюць заняць месцы ў камфортабельным аўтобусе, на якім трэба будзе праехаць больш за 600 кіламетраў да іспанскай граніцы.

Непрыкметна праяхадзілі 7 гадзін. Першы пункт нашага знаходжання — горад Андора. Тут ансамбль павінен быў даць два канцэрты, але затрымалася ў дарозе грэчаская фальклорная група. А колькі канцэрты былі аб'яўлены загадзя, арганізатары фестывалю папрасілі пайсці насустрач і выступіць яшчэ на двох пляцоўках. Вядома, гэтая просьба была выканана. І ўзнагародай сталі гарачыя апладысменты гледачоў. Мэр Андоры ўручыў ансамблю скарбонку з бронзавай таблічкай, на якой выгравіраваны словы ўдзячнасці «Палескім зорам» за яркае нацыянальнае мастацтва.

Дарэчы, горад у тыя дні адзначаў 375 гадоў з дня заснавання, — і паўсюль мы бачылі гэтую лічбу. Рамеснікі бойка гандлявалі юбілейнай прадукцыяй. Адзін такі выраб — каляровае керамічнае блюдо з гербам Андоры — калектыву паднеслі ў дарунак. На наступны дзень у мясцовай газеце з'явілася записка пад загалоўкам «Рускія пакарылі іспанцаў». Увогуле, усе 10 канцэртаў прайшлі з нязменным поспехам. Доўжыліся яны па дзве з лішкам гадзіны, таму што большасць нумароў лаводзілася выконваць на «біс».

Мы пабывалі ў іспанскіх гарадах Алганішч, Галанда, Алгарыса, Рубелос дэ Мора, Албарас, Галамоха. Кожны з іх нечым цікавы, хоць ёсць і шмат агульнага. У любым гарадку можна ўбачыць замкі, крэпасці, вежы, плошчы са старажытнымі саборамі.

Самае сур'ёзнае выпрабаванне чакала ансамбль у Тэруэле — адміністрацыйным цэнтры правінцы, дзе адбылася заключная частка фестывалю. Тры дні і тры ночы цягнулася свята. Я не агаварыўся. Канцэрты фальклорных калектываў на сцэне летняга тэатра, які змяшчае 7 тысяч гледачоў, прадаўжаліся да 5 гадзін раніцы.

А напярэдадні было ўрачыстае маляўнічае шэсце дэлегацыі па вуліцах горада. Уступваючы на цэнтральную плошчу, кожны калектыву паказваў нейкі нумар, свайго роду візітную картку. У дзень адкрыцця мы выканалі «Лявоніху», а ў дзень закрыцця — «Калінку».

Хвалючыя мінуты перажылі артысты, калі дыктары аб'явілі пра тое, што на фестываль прыбыў ансамбль «Палескія зоры» з Савецкага Саюза. У гэты час быў узняты сцяг нашай краіны і прагучаў Гімн СССР.

Увесь горад выйшаў на вуліцы. Не цяжка было пераканацца, як у Іспаніі любяць народную творчасць, народную культуру, як паважліва ставяцца да фальклору іншых краін. Нездарма амаль у кожнай правінцы штогод праходзяць свае міжнародныя фальклорныя фестывалі.

У Тэруэле выступалі самадзейныя артысты з Югаславіі, Польшчы, Грэцыі, Парагвая, Швецыі, Галандыі і Іспаніі. Мы пазнаёміліся з іх нацыянальным мастацтвам не толькі пад час канцэртаў. Адбыліся сяброўскія творчыя сустрэчы з кожнай дэлегацыяй. Гаворка ішла пра народную творчасць, пра тое, як яе развіваць і ўзбагачаць. А яшчэ пра тое, што такія фестывалі памагаюць народам лепш пазнаваць аднаго, а гэта самы правільны шлях да ўзаемаразумення і міру.

Вось і я смела магу сказаць, што далёкая Іспанія стала нам цяпер значна бліжэй. Мы ўбачылі працавіты, таленавіты народ, з высокай культурай.

Афіцыйна на фестывалі месцы не прысуджаліся. Але на развітанне дырэктар фестывалю Рамон Віша сказаў нам, што журы абмяркоўвала кожную паказаную праграму і аднагалосна лічыць наша выступленне лепшым. Гэтыя словы, не схаваю, было радасна пачуць.

Запісаў С. ШАПІРА.

На атрыманне Дзяржаўнай прэміі БССР

Творы заслужанага дзеяча мастацтваў БССР А. Мдзівані — Пятая і Шостая сімфоніі — вылучаны сёлета на атрыманне Дзяржаўнай прэміі рэспублікі. Днямі на рэдакцыйным стала з'явіліся, амаль адначасова, дзве карэспандэнцыі, аўтары якіх — малады кры-

тык В. Чарняк і кандыдат мастацтвазнаўства дацэнт БДК А. Друкт — дзеліцца сваімі ўражаннямі і думкамі пра музыку кампазітара. Абодва допісы, якія ў нечым дапаўняюць адзін аднаго, прапануем увазе чытачоў.

Прыслушацца яшчэ...

У палітры кампазітара багата размаітых фарбаў, якія даюць яму магчымасць адлюстроўваць свет глыбока і праўдзіва. Вось — музыка А. Мдзівані, якая звярнула на сябе ўвагу яшчэ ў 70-ыя гады, прывабіла сваёй праўдзіваасцю і характарам, глыбінёй думкі і гуманістычнай скіраванасцю.

Беларусь, яе культура, беларускі народ з яго гістарычным мінулым і сённяшнім днём, — галоўная тэма творчасці кампазітара. Ці не таму так трывала ўвайшла і харавая, і вакальна-сімфанічная, і інструментальная музыка А. Мдзівані ў рэпертуар розных калектываў рэспублікі?

Важкімі старонкамі ў сучаснай беларускай музыцы сталіся Пятая і Шостая сімфоніі. Пятая сімфонія («Памяць зямлі») — гэта твор, які адкрывае новае ў галіне музыкі для народнага аркестра. У аснове яе — тэма беларускай гісторыі, звязаная з гераічным мінулым і сучаснасцю, культурай і народам, які яе стварае. Вывучэнне архітэктурных помнікаў, лёсу іх стваральнікаў узразіла кампазітара і прывяло да думкі — стварыць своеасаблівы летапіс рэспублікі, якая зрабілася для яго другой радзімай.

«Памяць зямлі» складаецца з пяці пазм, кожная з якіх нібыта адлюстроўвае ў народна-аркестравым гучанні памяць гісторыі. «Сафія» сімвалізуе архітэктурны вобраз Сафійскага сабора ў Полацку; «Месці-

лаў» дае абагульнены вобраз старажытнага беларускага горада з яго серабрыстымі купалямі і старымі царкоўнымі фрэскамі; «Вежа» ўзнаўляе карціны бітваў нашых продкаў; «Тур» у алегарычнай форме перадае стойкасць і магутнасць беларускага народа, які здолеў процістаяць ворагу, і разам з тым — прыгажосць старадаўняга Турава. Нарэшце, «Знамен» — асаблівы знак, якім пазначана наша зямля: не кожны народ мае такія помнікі, такую старажытную і слынную гісторыю, як беларускі. Хацелася ў музыцы перадаць гонар і радасць за нашу зямлю, прыроду і яе характар, жыццё. Я перакананы, што кожны з нас павінен зрабіць усё, каб у наш час не даць загінуць гэтаму характару. Мае думкі і ўвасобіліся ў музыцы».

Гордае і велічнае гучанне Пятая і Шостая сімфоніі захоплівае характарам і шчырасцю музычнага выказвання, прымушае нас, беларусаў, яшчэ і яшчэ раз да яе прыслушання, каб, можа, глыбей зразумець тое сапраўдна-справядлівае, што захоўваецца ў зямлі нашай.

«Памяць зямлі» звязана з наступнай, Шостаю сімфоніяй («Полацкія пісьмёны») гістарычнай тэматыкай, глыбінёй думкі. У аснове зместу — глыбокая гуманістычная ідэя, звязаная з дзейнасцю вялікіх беларускіх асветнікаў Ефрасініі

Полацкай, Францыска Скарыны і Сімяона Полацкага. Сімфонія двухчасткавая. У першай частцы — яркія, запамінальныя вобразныя характарыстыкі, у другой (вакальнай) апяваюцца вялікія ідэі, асветніцтва. Музыка сімфоніі глыбока пранікае ў душу сучасніка, кранае нацыянальнай адметнасцю гучання, высакародным зместам і мудрай прыгажосцю, сваім нетаропкім «характарам», што нагадвае выслоўі старажытных філосафаў. Арыгінальная мастацкая задума твора: А. Мдзівані трактуе яго як дзве часткі адной кнігі, і старонкі партытуры прыпадабняюцца да старонкаў летапісу, што распавядаюць пра мінулае і цяперашні дзень Беларусі. У музыцы гэтай сімфоніі цудоўнае ўсё: тут мы чуем выдатны распеў хору, майстарскую аркестроўку, адзначаем тэмбравую шматфарбнасць і высокае пачуццё формы, уласцівае аўтару.

Абедзве сімфоніі неаднаразова гучалі ў канцэртах, і поспеху іх спрыяла пераканальная трактоўка дырыжора М. Казіна і хормайстра В. Роўды.

Пятая і Шостая сімфоніі А. Мдзівані — новая вяха ў беларускім сімфанізме. Наватрства кампазітара выявілася ў сферы сродкаў музычнай выразнасці — злучэнне народна-аркестравага гучання і акадэмічнага хору. Ясна адчувальны і індывідуальны стыль аўтара, яго пазітыўнае светаўспрыманне, сталасць яго творчых памкненняў. Глыбіня зместу, гуманістычнасць ідэй вызначаюць мастацкую каштоўнасць абедзвюх сімфоній.

Валянціна ЧАРНЯК.

ВОБРАЗ СПАДЧЫНЫ ДУХОЎНАЙ

Размаітая сучасная беларуская музыка. Яна складаецца з твораў кампазітараў, розных па стылі і манеры выказвання, па светаадчуванні, характары і тэмпераменце, узросце, вопыце і таленце. Але ядро яе, своеасаблівы стрыжань — праца колькіх найбольш адметных і значных аўтараў, без якіх немагчыма ўявіць аблічча сённяшняга музычнага мастацтва рэспублікі. У іх ліку — і я перакананы, з гэтым пагодзяцца ўсе мае калегі-музыканты, — і Андрэй Мдзівані.

Дваццаць гадоў ведаю яго і як чалавека, і як кампазітара. Памятаю сімфанічную паэму «Фрэскі», з якой фактычна пачаўся яго творчы шлях: створаная яшчэ студэнтам Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, яна выклікала немалы рэзананс і нездарма затым была апублікавана ў Ленінградзе і запісана на пласцінку. Потым былі араторыі «Ванькаўстанька» і «Вольнасць», вакальныя цыклы на вершы Э. Апалінэра (у перакладзе Э. Агняцвет) і К. Слуцэўскага, шматлікія сімфанічныя опусы (лепшыя з іх — сімфоніі, «Дыалект», «Асініата», «Метамарфозы па Расіні»). Былі дзівосна высакародныя ў сваім характэры хоры (каля ста), музычная камедыя «Дзяніс Давыдаў» і, вядома, бліскучыя і эфектныя п'есы для Дзяржаўнага народнага аркестра БССР імя І. Жыновіча, што шмат у чым паспрыялі прафесійнаму росту

і абнаўленню гэтага слыннага калектыву.

Кожная прэм'ера А. Мдзівані для мяне — падзея, і я ведаю, што гэтаксама ставяцца да ягонай музыкі і многія іншыя. І гэта не дзіўна: творы Мдзівані амаль заўжды нясуць у сабе каліўца адкрыцця — гуканага, тэхналагічнага, эстэтычнага. Гэта кампазітар, зусім не схільны плысці па камфортабельным рэчышчы слышавай інерцыі. Ды і новае дзеля новага — зусім не ягонае крэда: выдумка і вынаходлівасць цалкам падпарадкаваны галоўнаму ў яго мастацтве — сцвярдзенню Прыгажосці і Гармоніі.

Апошнія творы А. Мдзівані — перадусім Пятая і Шостая сімфоніі — пазначаны асаблівай пячаткай духоўнасці, тым, што мы называем «іскрай боскай» і што асабліва відаць у творах з арганічным і рэдкім сплывам мастацкасці, прафесіяналізму і грамадзянскасці.

Абодва творы паяднаны адной ідэяй: яны звернуты ў мінуўшчыну беларускай культуры і ўтвараюць своеасаблівую гістарычную дыялогію ў гуках. Пятая сімфонія «Памяць зямлі», напісаная для хору і аркестра беларускіх народных інструментаў, складаецца з пяці пазм — у іх чаргаванні раскрываюцца мастацкія вобразы архітэктурных помнікаў старажытных гарадоў Беларусі. У аснове зместу Шостай

сімфоніі «Полацкія пісьмёны» (для хору і сімфанічнага аркестра) — ідэя Асветніцтва, увасобленая праз вобразы Ефрасініі Полацкай, Францыска Скарыны і Сімяона Полацкага. Пры гэтым мастацкі метад кампазітара далёкі ад традыцыйнага. Мне ўяўляецца, што галоўны герой сімфоніі — наш сучаснік, які памятае пра свае карані, ганарыцца імі і таму ўзбагачаны духоўнай мудрасцю папярэдніх пакаленняў.

Увага да нацыянальнай тэмы — адметная рыса музыкі Мдзівані з першых яго твораў. Ды раней яе вырашэнне звязвалася найперш з «фальклорна-этнаграфічнай» трактовкай — вяршыняй тут былі канцэртныя п'есы для аркестра народных інструментаў. Цяпер жа кампазітар выводзіць гэтую тэму на больш высокі ўзровень філасофска-этычнага абагульнення. Думаецца, Пятую і Шостую сімфоніі можна назваць гісторыка-патрыятычнымі творамі: ідэя гістарычнай памяці непарыўна звязана тут з сцвярдзеннем вобраза Радзімы, Бацькаўшчыны, Спадчыны.

Маштабнасць задумы, мастацкая перакананасць і арыгінальнасць увасаблення гэтай задумы, на мой погляд, вылучаюць Пятую і Шостую сімфоніі А. Мдзівані ў кантэксте сённяшняга жыцця беларускай музыкі. Цёпла прынятыя слухачамі, гэтыя творы ўспрымаюцца як значныя дасягненні не толькі самага кампазітара, але і ўсёй кампазітарскай арганізацыі рэспублікі. Таму я лічу заканамерным і слушным іх вылучэнне на атрыманне Дзяржаўнай прэміі БССР.

Аляксандр ДРУКТ.

Паэзія

Пятро ПРЫХОДЗЬКА

З кнігі «Водгулле грому»

Вясна 1945-га

Зарой берлінскіх дроваў купы
Амьі вайны чацвёрты год.
Прабуй наскрозь рэйхстага купал
Праменнем сонечным усход.

Мы падымаліся з аюпаў
На золкім майскім скразняку,
І шматпанутная Еўропа
Байцам працягвала руку.

Над ёю чорны крыж смяротны
Рассклі мы сваім мячом
І на паверку ўсе паротна
Пайшлі пад светлым кумачом.

Для нас не ліч багіні Нікі
Свяціў на вярстах франтавых:
Стаў гэты майскі дзень вялікім
Для ўсіх — і мёртвых і жывых.

Але не ўсе увайшлі з той даты
У старонкі вогненнага былін,
Бо многія яшчэ салдаты
У невядомасці былі...

Вясна шугала полем гудна
Стуль, дзе аконны дым ачах,—
Нас абдымалі мінагалюдна
З тугой і радасцю ў вачах.

Зямля адчула разам з намі,
Што надыйшлі вайне канцы.
Без медалёў і з медаллямі
Дамоў вярталіся байцы.

У ціхіх вяснах каля ганкаў
Чуцен быў звонкіх косяў ілёп.
А хтосьці ў полі гэтым ранкам
Заворваў плугам мой аюп...

Матчына песня

Як заранку, упалую ў расу,
Як дарунак дарагі мне самы,
Тую песню праз жыццё ясна,
Што спявала над калыскай мама:

«Па сцяне ходзіць бай,
Баю, баю, засынай!»

У той песні чуўся птушак спеў
І лагодны коцік не кусаўся,
Звонка бор над бессядзю гудзеў,
Пела беларуская зямля ўся.

І калі з матуляй дарагой
Разлучала нас жыццё вайною,—
Тая песня болей і смуглой
Прагучала ў цішыні над ёю:

«У агні родны край,
Баю, баю, засынай!»

Пад нагамі ў польмі дарог
У мяне круцілася планета.
Ды нідзе забыць я не мог,
Мроілася ўсюды песня гэтая.

Свой паклон зямны б'ючы вясне,
Роднаму надбессядскаму краю,
Як калісьці пела маці мне,
Сёння ўнукам я сваім спяваю:

«У жыцці бяды не знай,
Баю, баю, засынай!»

Пераходзіць слова з роду ў род
І не ўнікну ні ў якія цені.
Заспявае песню мой народ,—
Перад песняй стану на калені.

Стралкоўка

Памяці маршала Г. К. ЖУКАВА
У вёсцы той, далёка ад мора,
Была зімой закутая рана,

Калі там нарадзіўся хлопчык Жора —
Сынком былога рускага стралка.
Хто ведаць мог,
Што чырванню калінавай
Зазяюць зоркі на яго грудзях,
Што Маршал наш
Георгій Канстанцінавіч
Нас будзе весці
У самы цяжкі шлях?

Ён пачынаўся не на полі голым,—
Праз неабсяжнасць ратных далячынь
Пралёг той шлях
Ад сопак Халхін-Гола
Аж да сівых Зеелаўскіх вышынь.

На ўсіх франтах былі мы бачыць рады
Яго ў страі брыгад, палкоў і рот.
Нас ад Масквы,
Ад Волгі й Ленінграда
Да Брандэнбургскіх ён даўе варот.

І на парадзе Перамогі зноўку
Ён прасканаў на баявым кані...
Але давайце пернемся ў Стралкоўку —
У тую вёску, ў маладыя дні.

Акруга ўся калужская гамоніць:
Юнак не ведаў шапку на кручок,
А, расцягнуўшы дзедаўскі гармонік,
Дзлўчат збіраў у круг на «казачок».

Нярэдка з тым гармонікам бадзёрасць
Пасла баёў прыходзіла ў цішы.
І ён любіў Ясеніна, гавораць,
За неабдымнасць песеннай душы...

Ніхто яшчэ не змераў тыя вёрсты,
Што праляглі праз даль мацерыкоў.
Чаму ж Стралкоўка?
Пэўна, гэта вёска
Таксама войску шмат дала стралкоў?

Само жыццё, нялёгка лёс вайсковы
Яго ўзнялі над бурнацю часоў.
І, кажуць, браў ён у паход суровы
Не жэзл,
А жменю жытніх каласоў.

Яго мы голас чулі ў кожнай зводцы,
Яны ішлі з франтоў ва ўсе краі.
Яшчэ якія ў свеце палкаводцы
Вялі за шчасце на зямлі бай?

Кветкі памяці

Даўно агеньчык той пагас,
Што з бацькам нам свяціў над полем.
Нас разлучыў трагічны час,
Працяўшы сэрцы цяжкім болям.

Казалі — бацька ўсім назло
Вёў з «кулакамі» ў вёсцы змовы...
І як мне горасна было
Чуць пра яго такія словы.

Лічылі здраднакам яго,
Нібы ў падон пайшоў салдатам...
І я, не знаючы ўсяго,
Не называў яго больш татам.

Я кветак не насіў яму,—
Не знаю, дзе ён пахаваны,
За што яго вялі ў турму,
Дзе ніці чорныя сатнаны...

Шмат год пад нейкім каўпаком
І нада мной згучаўся морак.
Я ў бой хадзіў палітруком,
А бацька мой — «народа вораг»...

Ды гэта ўсё было маной.
Цяпер вядома мне дакладна,
Што ён не лютаў вайной —
Рукой быў знішчаны ўсеўладнай...

Той, што ў вайну і без вайны
Нявінных тысячы знішчала,
І без ніякае віны
Тады на многіх цень кідала.

Не замяла зіма сляды,
Дзе шмат напісана імянаў.
Мне б адшукаць хоць праз гады
Адно імя сярод мільёнаў.

І я, абветраны вясной,
Да кургана іду ляснога,
Дзе пад высокаю сасной
Ляжыць салдатаў. Як іх многа!

П'ючы вясеннюю расу,
Уздыхае родная зямліца.
І кветкі бацьку я нясю,
Каб за нявіннасць пакланіцца.

Няхай нам родны край бацькоў
Шырэй свае расчыніць далі,
І каб да бессядскіх віроў
Буслы здалёку прыляталі.

Каб тое, што было калісь,
Не паўтарылася ніколі.
Прабуйся на галіцы ліст
Як парастак шчаслівай долі.

Не раз нас білі перуны.
А ці маглі мы знаць, адкуль там
Яны былі пасланы культам
З сваёй жа роднай стараной?

Каб праз нягоды ўсе прайсці,
Халіла духу нам і моцы,
Мы на палях і ў ратнай бойцы
Свой гонар сцвердзілі ў жыцці.

Даволі жыць нам нематой.
Адчуўшы новую пару, я
Вяртаюся на бераг той,
Дзе Бессядз родная віруе.

Думка гледача

Апладзірую «Полацкаму сшытку»!

Пішу гэтыя нататкі з думкай аб тым, як даследуецца і прапагандаецца наша духоўная спадчына, у прыватнасці, музыка. Прыгадваю такі факт. У Беларускім дзяржаўным тэатральна-мастацкім інстытуце выкладаецца курс «Беларуская культура». Лекцыі па гісторыі музыкі, якія чытае член Саюза кампазітараў БССР, музыкантаў В. Сізка, звычайна пачынаюцца словамі, накіраванымі: «В Беларусі до революции не было профессиональных композиторов и быть не могло. И вся профессиональная музыка начинается после 1917 г., когда в Минск съехались приглашенные со всей страны музыканты...»

А цяпер нагадаю зусім іншы факт. 28 мая Беларускае тэлебачанне паказала новы тэлефільм — «Полацкі сшытак». І кастрычніка ён быў паўтораны. Мяркую, кожны, хто хоць трохі цікавіцца гісторыяй нашай нацыянальнай музыкі, яго не прамінуе. Гэты трыццацімінутны фільм заслугоўвае ўвагі, мне здаецца, нават значнай. Каб пераканаўца і дакладна прагучала ацэнка вартасцей, сацыяльна каштоўнасць работы, неабходна перагарнуць старонкі свайго роду біяграфіі «Полацкага сшытка».

Як, пэўна, ведае чытач, творам «сшытка» 300 — 350 гадоў. Знойдзены гэтыя ноты гісторыкам літаратуры доктарам філалагічных навук Адамам Мальдзісам (на той час аспірантам АН БССР) у Кракаве ў бібліятэцы Ягелонскага ўніверсітэта ў 1963 годзе. У «сшытку», як бачым, юбілей — чвэрць стагоддзя знаходкі. Польскі музыкантаў Ежы Галас сцвердзіў, што творы паходзяць з Полач-

чыны. Факт прыняцтва важны на фоне нашага аўтанілізму (а ў «цэку» музыкантаўцаў, відаць, найбольшага). Там жа, у Польшчы, неўзабаве была выпушчана пласцінка-гігант з запісамі «сшытка». У канцы 70-ых гадоў А. Мальдзіс азнаёміў з матэрыяламі (ноты, пласцінка) музыкантаў ансамбля «Кантабіле» і кіраўніцтва Беларускай дзяржаўнай філармоніі.

У маі 1980 года ў Мінску ў Канцэртнай зале філармоніі адбылася прэм'ера «Полацкага сшытка». З 69 твораў «сшытка» было выканана 20. Унікальны канцэрт! Унікальны з тых прычынаў, што ўпершыню выконвалася беларуская прафесійная музычная XVII стагоддзя, а, можа, сказаць дакладней — упершыню выконвалася беларуская прафесійная музычная дарэвалюцыйнага часу. Дарэчы, сціплы нататкі аўтара гэтых радкоў (слухача-немузыканта), змешчаныя тады ў «Ліме» і ў «Голасе Радзімы», былі, здаецца, ці не адзінай (?) спрабай занатаваць і пракаменціраваць гэтую падзею ў друку. А заадно і выказаць такія пажаданні: «Багаты матэрыял «Полацкага сшытка» будзе, трэба спадзявацца, асэнсаваны беларускімі музыкантаўцамі, але ўжо сёння ён можа быць выкарыстаны і нашымі кампазітарамі, і балетмайстрамі, і вакалістамі. Хацелася б, каб гэтымі творамі зацікавіліся тэлебачанне і радыё, зрабілі іх даступнымі шырокай аўдыторыі... Пажаданне пазнаёміць слухача (з часам зрабіць і грамадзяні) з усімі творами «Полацкага сшытка».

Мінула 8 гадоў. Як паставілася-наклапацілася пра гэты, без перабольшвання можна сказаць, падарунак лёсу, унікальны для нас матэрыял музычнага грамадскасць?

«Харошкі» на музыку са «сшытка» паставілі харэаграфічную кампазіцыю; філарманічная рок-група «Сюзор» выканала нумар у адпаведнай аранжы-

роўцы; «Кантабіле» трымае «сшытак» у сваім рэпертуары, актыўна прапагандае, зрабіла нямала запісаў на радыё. І гэтая фанаграма выкарыстоўваецца ў тэлерадыёперадачах, у музычным афармленні масавых святаў, іншых мерапрыемстваў. На жаль, не выпушчана пласцінка.

Ну, а што зрабілі тэарэтыкі? Музыкантаўца з'яўленне «сшытка» быццам не заўважылі, як, дарэчы, не заўважылі з'яўленне тэлефільма. (Мяркую па адсутнасці публікацый у масавым друку). Дарэчы, ці не з-за адсутнасці належнай прапаганды па-ранейшаму не заўважаецца выканаўцамі беларуская кантата культура XVI—XVII стагоддзяў (выкананне паасобных твораў не мяняе агульнай карціны)?

Яшчэ 8 гадоў назад Адам Мальдзіс пад час нашай гутаркі заўважыў: «У віленскай універсітэцкай бібліятэцы захоўваецца неразабраны фонд літаратуры — спеўнікі і іншыя выданні, звестыя сюды з насцялаў Беларускага паўстання 1863 года. Нават павярхоўнае фрагментарнае знаёмства з гэтай літаратурай дае падставу кажаць унікальных знаходак — арыгінальных твораў XVIII—XIX стст. І, верагодна, больш аддаленых часоў». На жаль, нашымі музыкантаўцамі недаравальна запаволена або зусім не даследуецца і не прапагандаецца музычная культура данастрычнічнай Беларусі і творчасць відных кампазітараў XIX — пачатку XX ст., жыццё і творчасць якіх былі звязаны з Беларуссю, з культурай краю. Гэта Міхал Клеафас Агінскі, Станіслаў Манюшка, Антон Абрамовіч, Мячыслаў Карловіч, Канстанцін Галкоўскі, Людмір Рагоўскі і іншыя.

Снажу і пра такія аспекты прапаганды музычнай культуры. Дзіўна, чаму, напрыклад, у лекцыях не прыгадваюцца цікавыя звесткі пра беларускія карані такіх карыфеяў музыкі XX стагоддзя, як Ігар Стравінскі, прадкі якога жылі на Беларусі, і ў Мінску ў тым ліку, ці Дзмітрый Шастанавіч, чые прадкі паходзілі з Вілейшчыны? Хіба не дзіўна, што, чытаючы лекцыю па гісторыі арганнай музыкі, беларускі лектар а ні слова не ўспамінае пра арганную культуру на Беларусі, у тым ліку і арганную школу, якая існавала ў Мінску ў XIX ст.? Хіба не дзіўна, што ў Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР не было нават спробы паставіць оперу на блізкаю для нас гістарычную тэму — «Рагнеду» вядомага рускага кампазітара А. Сярова? А ці не варта лічыць творчым абавязкам трупы захаванне ў

рэпертуары твораў нашага земляка Станіслава Манюшкі?..

Думкі гэтыя выказваў у друку і раней. Вынікаў — нуль. Незразумелая, здзіўляючая сваёй паталогія апатыя. У большасці лектараў-музыкантаўцаў, дзеячаў музычнага тэатра «не спрацоўвае» тут нават паучуць элементарнай кан'юнктуры.

Вось і ўспрымаеш на такім фоне фільм-канцэрт «Полацкі сшытак» як з'яву незвычайную.

Аўтарам можна паапладзіраваць яшчэ да прагледу фільма. Тым больш, што шлях іх быў не просты. Сцэнарый фільма павандраваў па рэдактарскіх сталах больш за чатыры (!) гады, калі нарэшце «ўсплыў» на «Тэлефільме». Але вытворчасць фільма-канцэрта мае свой рэгламент (час, фінансы). Словам, задуманая складаная вобразная тканіна фільма мела быць «выткана» ў тым жа тэрміны, што і, напрыклад, фільм-канцэрт «Спявае Яраслаў Еўдакімаў». І, каб зрабіць нешта вартае, аўтарскі калектыў вымушаны быў працаваць у экстрэмальных умовах. Знаёмае сітуацыя. Не ўпершыню той, хто робіць актуальную справу на ніве нацыянальнай культуры, апынаецца на цяжкім шляху. Хто яны, гэтыя абярыжыцелі тэатраў музычнага застою? Аўтар сцэнарыя музыкантаў Людміла Макаранка і рэжысёр Людас Гедравічус — на іх лёг асноўны цяжар новай працы.

У фільм уключаны шэсць вакальных твораў на тэксты XVII стагоддзя, танцавальная, бытавая музыка. Скарыстаны фанаграмы ансамбля «Кантабіле»; вакальныя партыі гучаць у выкананні Валентыны Пархоменкі і Віктара Скоробагатава. Аўтары прапануюць досыць простую кампазіцыю: Яна (С. Гурэвіч) і Ён (А. Шыцкі), нашы сучаснікі, расказваюць нам пра каханне дваіх (ролі якіх яны выконваюць) у далёкім XVII стагоддзі. Заадно паведамляюць гісторыю «Полацкага сшытка». Вобразны лад фільма дае магчымасць гледачу пафантазіраваць на тэму «Беларусь у XVII стагоддзі»: тут і музыка, спеў, і гістарычныя краявіды, і помнікі ар-

хітэктурны Полацка, Міра, Міхалішак... Бляцкі і скокі ў карчэрныя прадметы музычнай культуры, касцюмы, выяўленча мастацтва прыклад, вельмі ўдамыстаны галерэйны жывапіс). Музыка, народных інтанацый, тавы для такой шырыны. Разам з тым тут, мне здаецца, жоўнае імкненне аўтара — паказаць Беларусі аднакоўную, звычную, і, вядома, лагмаляўнічую, размаітую ўвогуле ўдалося, на тое, што касцюм, шыя аксесуары былі, «у падборы», а ліся спецыяльна для цэласны мастацкі вост

Словам, атрымалася і тыпалагічна новая і культуры работа. На матэрыяле. Так, для родаў Еўропы, бліжніх, гэта, як кажуць, на гэтым этапе. У нас жа трэба было назмаган чатыры гады, падкрэ-раз.

Мне давалося пагу сцэнарыстам і рэжысэра лацкага сшытка». У выражанне, што гэта налы з усведамлен звышзадачы, што яні кім задавальненнем б працаваць над з трышціхам фільмаў («сшытак» — першая ка). Падумалася, што матэрыялу і на серы пра гісторыю беларускі. Вось толькі каб трымку гэтая выс-здуму.

Дык няўжо прапашай старадаўняй культуры не датычыцца Саюза кампазітараў? Музыка таварыства лікі? Цікава, што яны пра фільм «Полацкі сшытак», пра яго цяжкі экран, пра пытанні, нья ў гэтых нататках і цяпер не ўсе расдумкай, што «в Белорусі было профессиональ-ки и быть не могло?»

Генадзь СОКАЛЯУ-

НАПЭУНА, кожны мастак аднойчы нечакана для сябе засяроджваецца на думцы: вось і надшоў час азірнуцца назад, угледзецца ў пройдзенае жыццё. Разабрацца ў старонках мінулага. Успомніць, якія падзеі, сустрэчы, акалічнасці вызначылі і выхавалі твае густы, ідэалы, творчую эстэтыку і погляды.

...Калі пачынаць гэты расказ, як патрабуе пэўная мемуарная традыцыя, з паходжання майго прозвішча, дык трэба заўважыць, што яго расшыфроўка некалі каштавала мне нямала часу.

У слоўніку Даля, у артыкуле пра ўжо мёртвыя рускія гаворкі, знайшоў слова «чэמודур» — на старажытнай паўночнай, вяцкай гаворцы гэта значыць «самавар»... Таямніча-незразумелыя мне Чамадурывы аказаліся, па старажытнаму, праязнымі Самаварнымі! Аднак слова «чэמודур» знікла з жывога моўнага ўжытку ў XVI стагоддзі. І гэта дала падставу меркаваць, што пасля XVI стагоддзя мае продкі прысвоілі сабе аднакарэннае прозвішча не магі. Высветліў: прозвішча Чамадурывых упершыню ўпамінаецца ў рускіх летапісах і дакументах як прозвішча шэрагу служылых людзей у Казані, запісы ж тыя звязаны з узіццем і далучэннем горада Казані да Расіі Іванам Грозным.

Бацька маёй маці, Аляксандр Фёдаравіч Фон-Гелер, быў з абруселага, хрышчанага ў праваслаўе, нямецка-саксонскага сямейства. Ягонны продкі яшчэ ў канцы XVIII стагоддзя пераехалі на службу ў Расію. Маці расказвала, што Аляксандр Фёдаравіч у 60-х гадах мінулага стагоддзя заканчваў старадаўні Лейпцыгскі ўніверсітэт. Светапогляд, ідэалы, перакананні майго дзядулі фарміраваліся ў вірлівым студэнцкім асяроддзі, дзе папулярнымі былі ідэі Французскай рэвалюцыі 1848 года і тагачаснага паўстання ў Саксоніі. Завяршыўшы адукацыю, ён вярнуўся ў Расію горным інжынерам, пачаў працаваць на вугальных шахтах. Неўзабаве ажаніўся з Наталляй Міхайлаўнай Раеўскай — яна мела знакамітых у рускай гісторыі сваякоў, ды не мела сродкаў для жыцця: была беспасажніца. Здаецца, не дажыўшы і да трыццаці гадоў, Наталля Міхайлаўна памерла, пакінуўшы на мужа чатырох дзяцей. Аляксандр Фёдаравіч вырашыў неўзабаве змяніць занятак, прысвяціўшы жыццё геалагічнай палявой разведцы па золале.

Воляю лёсу дзеці вымушаны былі пераадолець цяжкую дарогу ў Сібір — паўтарыць той шлях, што ў 1827 годзе выпалі на долю іхняй траюраднай бабулі Марыі Мікалаеўны Раеўскай, якую бацька выдаў за-

муж за дзекабрыста Валконскага. Гэта яе апеў Някрасаў у паэме «Рускія жанчыны».

Мой дзед Аляксандр Фёдаравіч у канцы мінулага стагоддзя стаў даволі вядомым у Сібіры геалагам. Па сутнасці, усё жыццё аддаў ён Сібіры і палёвым геалагічным пошукам у Забайкаллі, на Далёкім Усходзе, у глыбінных раёнах Манголіі, нават у Тыбеце. Хлапчуком, употай ад дарослых, бегаў я на гару нашага старога дома: там, сярод рознай непа-

перакананы, што гэты метал нясе людзям адно толькі няшчасці. У сям'і катэгарычна былі забаронены ўсе віды залатых вырабаў. Калі падгадваліся дзядзючкі і ім захачалася мець хаця б самыя маленькія завушнічкі, у доме праз гэта ўзнік вялікі скандал. (Але ў самага Аляксандра Фёдаравіча ў кабінете, у шклянках вітрынах і ў прабірках, захоўваліся шматлікія дробныя самародкі і прыбы распынёна і руднага золата).

Забарона золата і перыяз-

тыкаванняў. Улетку маці з сястрой, зусім дзеці, траплялі нярэдка ў досыць суровыя ўмовы экспедыцый. Дзядзючкі хадзілі ў штанах — на той час гэта было непрыстойным нон-сенсам. Яны былі абавязаны добра трымацца на кані. Умелі прыстойна страляць з вінчэсера па знянацку падкінутым уверх кавалку драўніны або казацкай шапцы.

Пазней, калі маці была ўжо студэнткай Кіеўскай вышэйшай жаночай медыцынскай школы навівальнага мастацтва, яна

сродкі, бацькі купілі невялікі, даволі стары драўляны дамок. Ён быў цераз дарогу ад галоўнага вакзальнага будынка — вельмі зручна для бацькі. Ды жыццё ў пасёлку ў тых бурныя гады складалася так, што мамі бацькам і не давялося асвойваць традыцыйны шуміхінскага ўкладу.

Чуткі пра рэвалюцыйныя падзеі ў краіне даходзілі да нашай Шуміхі ў складана-забытанай інтэрпрэтацыі. Толькі абвестку пра адрачэнне Мікалая II сустрэлі ў нашай сям'і з разуменнем, наколькі значная і станоўчая падзея адбылася: бацька быў прыхільнік дэмакратыі, шмат чытаў пра ідэі французскай рэвалюцыі, маці выхоўвалася пад спадчынным уплывам дзекабрысцкіх ідэй.

Зрэшты, напэўна, для ўсіх шуміхінскіх абывацеляў было надзвычай складанай задачай — ва ўмовах ізаляванасці ад светы, без свежых газет — разабрацца ў моры самых супярэчлівых чутак.

Першай рэальнай нягодай для разгубленых і ашаламленых шуміхінцаў было з'яўленне на станцыі эшалонаў з белачэхаў. Многіх людзей белачэхі пасадзілі пад замок, сёйгоў з прыходам салдат іншадзейнай арміі бясследна знік. Па начах часта ўсчыналіся вобыскі і аблавы. Шукалі зброю, але... забіралі, у асноўным, жыццёвыя каштоўнасці: гадзіннікі, срэбныя партэігары, срэбныя лыжкі, сервізы, харч. Рабілі гэта чужынцы груба, бесцырмонна, абразліва. Глухой ноччу знячэўку чуўся грукат прыкладу ў брамку і ў замкнёныя аканіцы. Бацька няспешна ўставаў, запальваў ліхтар, ішоў адчыняць. На падворак і ў дом урываўся каманда вайскоўцаў. У пакоях усё ляцела долу. Нас, сонных, напалоўных і зарумяненых дзядзю, зганялі з ложкаў — матрасы, падушкі таксама разляталіся па пакоі. З камодных шуфлядаў перагледжаная бялізна валілася ў кучу на падлогу. У гэты ж час іншыя салдаты ўскалі сярод старых рэчаў у сараі, на прызбе...

Зброі ў нас не было, і бацькі заставаліся заўсёды адносна спакойныя. А вось срэбныя лыжкі, цукарніца і кафейнік з малочнікам былі, і маці пільна зберагала гэта як памяць пра Аляксандра Фёдаравіча і пра сваю малодсць. І гэтыя «субверніры» яна заўсёды, пакуль бацька ішоў адчыняць веснічкі, паспявала выцягнуць з буфета і кінуць у вялікую дзязу з усялякімі адходамі ад кухарства, што стаяла ля печы...

Наша маленькая станцыя столькі разоў, пад абавязковым акампанементам кулямэтаў і вінтовак, пераходзіла з рук у рукі! То беды ўварушца на бронягніку, пастраліюць людзей, што трапіць на вочы, і гэтаксама нечакана знікнуць. То ўначы з лесу па хлеб і медыкаменты выляцяць на конях шалыя банды нейкіх «зялёных». То пройдуць, не спыняючыся, чырвоныя ўральскія казакі, то з'явіцца белачэхі, то зноўку доўга няма нікога, і на станцыі пануе поўнае безуладдзе, сыходзіць доўгачаканая цішыня, і вецер гоніць па апустелым пероне шматкі нечых строіх распараджэнняў ці загадаў. Ды нават у такую часіну безуладдзя па начах у раёне станцыі чуліся стрэлы, выбухі гранат, свіскі нейкіх цягнікоў: невядомы «хтосці» праводзіў разведку ці то на манеўровым цягніку, ці то на дрызіне.

Аднойчы знячэўку зноў з'явіліся на станцыі белачэхі. Іхнія эшалоны ішлі цяпер у зваротным, усходнім кірунку. Гэта былі зусім непазнавальныя ваікі: неахайныя, расхрыстаныя, грубыя, ашалелыя ад няўдач і страт. «Еўрапейскага лоску» як не было, з падазроннымі людзьмі распраўляліся жорстка, на месцы, пры белым святле. Мы, хлапчукі, часта, загуляўшыся, у самых недарэчных месцах і ў самых нечаканым момант знаходзілі немаведама кім і завошта забітых.

У мяне ў памяці не захавала-

Старонкі ўспамінаў

Яўген ЧАМАДУРАУ

УТЯДАЮСЯ У ЖЫЦЦЁ...

Чалавек надзвычай адметны, натура дапытлівая і няўрымслівая, лёс рэдкі, багаты. Завуць яго Яўген Рыгоравіч Чамадурэў. Адзін са старэйшых сцэнографуў, народны мастак Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР.

Яўгену Рыгоравічу ўжо 74 гады — сталы век. На яго «біяграфічнай карце» Сібір, Паволжа, Ленінград, Таджыкістан, Масква; шматлікія дарогі замежных вандраван, і, вядома, Беларусь, з якой у Я. Чамадурэва звязана праца галоўным мастаком Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР, выкладанне ў тэатральна-мастацкім інстытуце...

Мне давялося нядаўна пазнаёміцца з нататкамі тэатральнага мастака — будучай кнігай успамінаў, над якой ён сёння працуе. Чытаючы, быццам трымала ў руках своеасаблівае люстэрка нашай гісторыі і назіральной мастакоўскай памяці. А ў памяці Я. Чамадурэва і ўласная радаслоўная, глыбокімі каранямі звязаная з іменамі дзекабрыстаў, і вятры грамадзянскай вайны, і складанасці ідэяна-творчай атмасферы Ленінградскай акадэміі мастацтваў, дзе вучыўся; і сустрэчы: з Астраву-мавай-Лебедзевай, Лансэрэ, Ахлопковым, Назымам Хікметам, Эрэнбургам; з Будзённым; са Сталіным... Многа напісана. І праца над рукапісам у разгары: столькі трэба расказаць яшчэ пра Беларусь!

Выбраўшы невялічкія фрагменты з ужо закончаных раздзелаў будучай кнігі Я. Чамадурэва, я пераклала іх для нашых чытачоў.

трэбнай старызны, маці і цётка дбайна захоўвалі дзедаўскія экспедыцыйныя архівы. У духатлівым паўзмроку я гадзінамі, з хваляваннем і цікаўнасцю, корпаўся ў экспедыцыйных дзёніках, чытаў дзедавы запісы, перабіраў маршрутныя карты і фатаграфіі. Я добра ўяўляў сабе суровае жыццё дзед і ягоных спадарожнікаў...

Апроч геалагаразведкі, Аляксандр Фёдаравіч шмат займаўся складаннем навуковай геалагічнай калекцыі Забайкаллі. Яго вялікая асабістая геалагічная калекцыя пазней перайшла ў музей Чыты.

Дзед быў шмат у чым арыгінальны чалавек. Ён быў перакананы атеіст — што па тым часе лічылася рэдкасцю. Яго вылучала страсная непрыязнасць і нецярпімасць да золата ў сямейным побыце, дзед быў

насць да яго так глыбока перадаліся дзедавым дзедкам, што нават мы, ужо ягоныя ўнукі, без усялякага прымусу над сабой, захоўваем у сваіх сям'ях гэты звычай. Ні ў мяне, ні ў сям'ях маіх кузенаў залатых вырабаў няма. Ні ў кога з нас няма і заручальных залатых прысценкаў. Асабіста ў мяне маці выхавала пачуццё пагарды і іроніі да золата, і мяне гэта пачуццё ніколі не засмучала.

Аляксандр Фёдаравіч выхоўваў сваіх дзяцей у суровым спартанскім духу. У доме дзедка былі гімнастычныя трапечы і кольцы, у адным з пакояў, як расказвала мне маці, была прылада накіштат сучаснай гімнастычнай шведскай сцэнкі. Усе дзеці — і хлопчыкі і дзядзючкі — павінны былі па некалькі разоў на дзень выконваць цыклы спецыяльных прак-

часта здзіўляла наведвальнікаў ціра сваімі ўдалымі стрэламі па рухавых мішнях...

Студэнткай яна штогод двойчы вандравала з Кіева і Пецярбурга ў Забайкалле, каб спаткацца з раднёй і сябрамі, але ў чамаданых і сакваляках элігантнай падарожніцы ехалі заканспіраваная рэвалюцыйная літаратура, сакрэтныя лісты, забароненая «Іскра». Усё гэта прызначалася забайкальскім ссыльным рэвалюцыянерам, сярод якіх былі і яе колішнія хатнія настаўнікі.

Пасля рэвалюцыі маці ніколі не бравіравала сваім небяспечным мінулым «сўвязной». Ніколі гэтага не афішывавала, не шукала шляхоў да публічнага прызнання сваіх заслуг.

Імпэрыялістычная вайна, рэвалюцыя і грамадзянская вайна заспелі нашу сям'ю на станцыі Шуміха, што на паўдарозе паміж гарадамі Чэлябінскам і Курганам. Вакол нашай станцыі на сотні і тысячы кіламетраў слаўся бясконца плоскі краявід Заходне-Сібірскай нізіны. Гэта быў стэп, дзе сям-там бялелі аднастайныя бярозавыя калкі і паблісквалі падобныя адно да аднаго азёры — з нізкімі берагамі, парослымі чароўным стромкім чаротам. Быў час, калі шуміхінцы ў тых азёрах лавілі багата карасёў ды шчупакоў. У суровыя, галодныя гады грамадзянскай вайны тыя ж шуміхінцы ў тых жа азёрах, звёшчы ўсю рыбу, нарыхтоўвалі прыдонны глей. Ён быў «расліннага паходжання», лічыўся пажыўным. Змешвалі яго з дробна пасечанай травой-лебадой і пяклі вяртавальныя, але агіднага смаку ляпёшкі. Ратавалі ад галоднай смерці сваіх дзяцей і сябе. Я досыць памятаю смак тых ляпёшак, што маці пякла на рыбным тлушчы, які цудам захавалася ў яе доктарскай аптэчцы.

Бацька, працуючы начальнікам станцыі, атрымаў казенную кватэру, невялікую, дрэнна прыдатную для сямейнага жыцця. Таму, сабраўшы сякія-такія

Часопісы ў кастрычніку

«БЯРОЗКА»

Апублікаваны вершы Я. Купалы, М. Малеўні, а таксама юных паэтаў А. Данільчына, Г. Кутаса, Т. Бурмановай. Праза прадстаўлена заканчаннем фантастычна-прыгоднічнай апавесці М. Зарэмбы «Сакрэт тэлепата», старонкамі з новага твора Л. Леанавіча «Паводна сярод зімы», «Зачым эцюдам» С. Кавалева.

100-гадоваму юбілею Я. Драздовіча прысвечаны успаміны Ф. Рамашкі «Белыя вярціні». Паддзены і выказаны пра значэнне творчасці Я. Драздовіча, што належыць П. Сяргіевічу, Г. Цітовічу, У. Караткевічу і А. Марачкіну, рэпрадукцыі твораў мастака. Расказвае часопіс пра знакамітага дацкага графіка-карыятурыста Х. Бідструпа, прапануе некалькі яго мікраапаваданню ў малюнках.

Пад рубрыкаю «Хіт-парад» — артыкул В. Сямашкі «Цярністая дарога «Мроі», надрукаваны планат-постэр гэтага каленцічу.

«Мы — за самастойнасць!» — выступленне члена ЦК ЛКСМ Беларусі, дэсяцікласніцы з Кіраўскай сярэдняй школы, што на Нараўляншчыне, Т. Ранько. Г. Чыгін у матэрыяле «Пра што спрачаліся ваяваты?» гаворыць пра тое, што хвалявала камісароў чырвангальштучных на

II Рэспубліканскім з'ездзе піанерскіх ваяватых, а Г. Платонаў у нататках «Хто яны, ромеры?» дзеліцца ўражаннямі пра знаёмства з аматарамі «мота-вехавой язды».

У рубрыцы «Мода-88» мастак-модэльер Беларускага цэнтру моды Ю. Рудзіна прапануе вырайкі і парады дзядзючкінам — як пашыць куртку на воньне. Друкуюцца расказы аб прыродзе, займальныя даследаванні, а таксама чайноворды, смяшынікі і іншыя матэрыялы.

«МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ»

Па традыцыі кастрычніцкі нумар прысвечана творчасці маладых. Адкрываецца ён артыкулам М. Падгайнага «Перабудова — талент маладых».

А. Герасімаў у матэрыяле «Ці не стане «Вообраз» правобразам?» расказвае пра работу клуба творчай моладзі Мінска. Вынікі VII Рэспубліканскай маладзёжнай мастацкай выстаўкі разглядаюць Т. Гаранская («Сацыяльнасць, фарматворчасць, самавыўленне»), Ф. Гараднічун («Дык што ж новага?»), А. Тарановіч («Узята вышыня. А далей?»), М. Агафонаў («Старановае мысленне і паўдэмакратыя?»), Я. Шунейка («На памылках вучымся»).

Пра персанальную выстаўку твораў Л. Шчамялёвай разважае Л. Нікіфарова («Годнасць і чысціня»).

Адзел музыкі прадстаўлены інтэрв'ю з В. Раінчынам «Камерцыя — справа сур'эзная», творчым партрэтам І. Мацюхова, расказам пра рэспубліканскі конкурс вакалістаў імя Л. П. Александровіч.

Праблемам падрыхтоўкі і заматывавання творчых кадраў у беларускім кіно прысвечаны артыкул А. Красінскага «Пра гісторыю, галоснасць і разбітае карыта...». А. Сільвановіч («Гуляем у нефармалаў») і Г. Ратніцаў («У пошуках самога сябе») рэцэнзуюць стужку «Мяне завуць Арлекіна».

Адзел тэатра прапануе рэцэнзіі Т. Глушчанкі, А. Манцэтава, В. Арэшкі, В. Шумава, Н. Касцёрва і У. Мальцаў гутарачы пра творчыя аспекты дзейнасці вядучых тэатраў рэспублікі. А. Стрыкуноў разважае пра сённяшні і заўтрашні дзень тэатральнага мастацтва.

У артыкуле «Пра што марыць мастак на нацыяну?» Л. Маленка знаёміць з маладымі мастакамі Беларускага цэнтру мод.

Народнае і самадзейнае мастацтва разглядаецца ў матэрыялах В. Селівончык «Беларускія паясы», А. Ціхановіч «На золку», Г. Сачанкі «Гарадская кадрыля і вясновы брык-данс».

Друкуюцца водгукі на творчасць фотамайстра В. Ганчаранкі.

Змешчаны старонкі календара і хроніка мастацкага жыцця.

ся, якім чынам на станцыі зноў змянілася ўлада і пачалі гаспадарыць раззлаваныя сваімі няўдачамі калчакаўцы. Нашу сям'ю яны выселілі ў лазню, а ў доме з'явіліся пастаяльцы — афіцэры: ім было зручна, хата чыстая, станцыя цераз дарогу... Маці пусkali на кухню, за што яна была абавязаная пачы на ўсіх хлеб і гатаваць абед. У нашай пуні пасялілася кампанія ўральскіх казакаў: побач, пад навесам, стаялі іхнія коні; ля пуні, абалертыя на дах, месціліся даўжэзныя казакія пікі з павостранымі канцамі. На падворку і ў доме стала раптам дасна, людна, шумна. Усё зрабілася, як чужое, не наскае.

Казакі былі зухаватыя вясёлыя мужыкі ў чорных футраных шапках, з даволі ладнымі бародамі. Яны шмат спявалі, шмат рэзаліся ў карты, забавлялі мяне, паказваючы, як чысцілі, «сярэдзіну» карабінаў. Яны вельмі паважліва ставіліся да маці, называлі яе, як усе шуміхінцы, «духтаршай», дапамагалі па гаспадарцы: секлі дровы, насілі ваду з калодзежа, палілі печ, абіралі бульбу. Ды, нягледзячы на гэтую дапамогу, маці было цяжка забяспечваць харчам афіцэраў, што пасяліліся ў доме. Туды нас, дарэчы, не пусkali. Там заўжды было шумна, там безупынку пілі, а да ўсіх навакольных ставіліся насцярожліва і груба.

Жыць нашай сям'і было цяжка і голадна. Бацька жалаваня ніякага не атрымліваў: адміністрацыйнай улады на чыгуны не было, станцыяны персанал разбегаў, хто куды. Маму часта выклікалі да парадзіх у далёкія вёскі — адсюль і браўся, па сутнасці, адзін сродак на жыццё. Час быў смутны, трывожны. На лясных шляхах шасталі ваўкаватыя ўзброеныя людзі, якія без прычыны давалі волю сваёй зброі. Бывала, у глухую марозную ноч раптам пастукае нехта пугаю ў аканіцу: «Духтарша! Аднак устайвай, бяда, баба радзіць сабралася, ды не можа, прасіла цябе прывезці... Богам прашу, паедзем!» І маці, не вагаючыся, брала свой «духтарскі» сакваж, цалавала нас, сонных і напалоханых, і ў пяцідзесяціградусны сibirскі мароз выпраўлялася на сялянскім вазку за сотню вёрст. Дзіўна, што гэтка самаахвярныя паездкі маці ў глухамань, нягледзячы на рызыкаўныя сустрэчы і падарожныя нечаканасці, абыходзіліся без трагічных здарэнняў. Вярталася яна дамоў з такіх экспедыцый заўсёды з харчам. Прывозіла хлеб, сала, марожанае мяса або марожанае малако ў кругах. Таежныя мужыкі шчодро дзякавалі выратавальніцы — натуральным харчам.

Вопытным вокам шуміхінскія абывацелі заўважылі: калчакаўцы пачалі нервавацца, значыць хутка — адступленне. Адзін з нашых кватарантаў-афіцэраў пачаў загаворваць з мамай пра тое, што нашаму сямейству трэба наладзіць зборы ў дарогу разам з калчакаўцамі, якія наважыліся ўцякаць. Бацькоў пачалі пужаць расказамі пра тое, што робіцца ў раёнах, ужо занятых часткамі Чырвонай Арміі. Расказвалі пра здэкі, гвалтоўніцтва... Тады пад уплывам жудасных чутак многія шуміхінскія абывацелі пачалі збірацца ў дарогу. Нашым бацькам афіцэры даводзілі, што калі мы адмовімся сесці ў калчакаўскі эшалон, гэта будзе ацэнена як здрада радзіме і судзіць нас будзе адпаведна законам ваеннага часу. Такія пагрозы абуралі бацькоў, бо дзікім чуткам яны не верылі, маці казалі, што калчакаўцы распускаюць пра Чырвоную Армію пачварныя плёткі, успамінала сяброў сваёй сям'і ў Забайкаллі — ссыльных рэвалюцыянераў, людзей пераважна добра адукаваных, і верыла, што іхнія высокія прыпыцы і гуманныя ідэі павінны быць кіруючымі ў асяроддзі чырвонаармейцаў. Бацькі не збірліся пакідаць Шуміху. Ды і казакі падтрымлівалі настрой маці, запэўнівалі яе, што крываваыя афіцэрскае байкі — няпраўда, што нашай сям'і

не трэба баяцца Чырвонай Арміі, што і самі яны, казакі, пры першым жа выпадку будуць пераходзіць на бок чырвоных. Тым не менш бацькі, не збіраючыся нікуды ад'язджаць, але памятаючы пра пагрозы сваіх кватарантаў, для адводу вачэй пачалі інсцэніраваць зборы сям'і ў дарогу...

Бацькі дамовіліся гаварыць пастаяльцам, што карову і каўняны пакінуць на суседзях «да лепшых часоў», а для гэтага трэба нарыхтаваць ладны запас сена. Мы з бацькам выправіліся на сенакос далей ад станцыі, каб там некалькі дзён перакачаць, пакуль адыдзе апошні калчакаўскі эшалон. Маці заставалася дома, але са зборамі марудзіла, спасылаючыся на тое, што трывожыцца, чакаючы з сенакоса мужа і сына.

...У тыя дні з нашых краёў многія людзі, не разабраўшыся ў падзеях, якімі жыла краіна, пабаяўшыся цяжкасцей і павярнушы ў варожую для рэвалюцыі агітацыю, здраджвалі радзіме і беглі на ўсход разам з войскамі белачэхаў або калчакаўцаў.

З прыходам Чырвонай Арміі на станцыі і ў пасёлку ўпершыню пачаў усталявацца парадак. Адыходзілі ў мінулае страхі. У шуміхінцаў з'явілася ўпэўненасць, што ўсе жахі, перастрэлкі, начыны налёты, воўбыскі, арышты, — усё гэта ўжо не вернецца. Усе адчулі, што скончыўся вялікі, шматпакутны этап: грамадзянская вайна.

Аднак мірнае жыццё азмычалі жыццёвыя цяжкасці. Усе пасялковыя прыватныя крамкі даўно закрыліся, і замест іх на пустыры за станцыяй шырока разгарнуўся чорны рынак. Гэта была зусім новая для шуміхінцаў з'ява. Аднекуль узялося мноства нікому не знаёмых падарожных людзей, якія гандлявалі па фантастычных цэнах самымі неабходнымі для жыцця рэчамі.

Шмат гадоў мінула, калі я, пажылы ўжо чалавек, быў у Амерыцы, у кампаніі калег і новых сяброў, за кубкам гарбаты. Я тады ўбачыў, як дамы, што былі за сталом, замест цукру апусkali ў кубкі дробенькія пілюлькі сахарыну. На маё здзіўленне: чаму перавага аддаецца сахарыну, — мне адказалі, што гэта робіцца дзеля захавання фігуры. І я ўспомніў далёкія часы, шуміхінскіх кабет, якім для захавання зграбнасці не быў патрэбны сахарын: акалічнасці тагачаснага жыцця трымалі іхнія фігуры ў досыць добрай спартыўнай форме...

Першае Кастрычніцкае свята прыйшло да нас, у Шуміху, яркай сонечнай сibirскай восенню. Неба было бяскрыжнае і празрыстае, дзьмуў свежы моцны парывісты вецер, узнімаў на азёрах шумную, крутую, яркую хвалю. Гэты ж вецер энергічна развінаў тады яшчэ нязвыклыя для шуміхінцаў чырвоныя сцягі і лозунгі. (Я памятаю, як у тыя часы мае бацькі, уважліва прачытаўшы тэкст пабачанага на станцыі лозунга, цытавалі яго дома і сур'эзна, паважліва абмяркоўвалі ягоны сэнс). Узрушаны, у кампаніі равеснікаў, я ўрачыста ішоў на плошчу перад вакзалам на сваю першую ў жыцці Кастрычніцкую дэманстрацыю!

На плошчы была пабудавана са свежаабструганых дошак невялікая трыбуна, спавітая звонку чырвонай тканінай. Перад трыбунай стаялі шарэнгі чырвонаармейцаў з пышнымі пунсовымі бантамі на гімнасцёрках. Збірліся па-святочнаму апранутыя шуміхінцы. Нарэшце, на трыбуну зайшло некалькі чалавек. Яны па чарзе пачалі гучна і эмацыянальна, без паперак, гаварыць свае прамовы. Я не памятаю, каб зразумеў, пра што была гаворка, але запамніў адчуванне навізіны і значнасці самой падзеі. І яшчэ запамніў, што пасля мітынгу людзі разыходзіліся ў прыўзнятым і вясёлым настроі, святочныя, спакойныя, упэўненыя.

Пераклады

Вадзім ШЭФНЕР

Нам сніцца не тое, што хочацца нам, — Нам сніцца тое, што хочацца снам.

На нас і дагэтуль грымотныя сны Наведзены, як кулямёты з вайны.

Яны нас упіхваюць у цягнікі, Вязуць, не пытаюць напрамак які.

І сніцца пажары тым, хто аслеп, І сытаму сніцца блакадны хлеб.

І тыя, чых не чакаем лістоў, Папросту вяртаюцца ноччу дамоў.

Заходзяць сябры даваеннай пары: Што ў свеце няма іх, — не знаюць сябры.

А снарад, што мяне абмінюў у той час, Асколкам у сне даганяе нас.

І доўга ляжым у пакуце начной, Між явай і сном, на зямлі нічыёй.

Недалёка ад Ленінграда

Палац стаіць. Ён — гэта ён — І глянец любя-дорага. Не помніць, што ўзарваны ён Пры адступленні ворагам.

Каменны, ён не перамог Траціла ярасць лютую, І на зямлю зваліўся, лёг Бясформеннаю грудзю.

Але ён сілу меў здавён, Надзелены трываласцю — Адлюстраваўся ў кігах ён Увесь, як ёсць, з дакладнасцю.

І вось узняўся ён, узнік, З людскім жаданнем зліты,

Пасверджаны жыццём дваінік, Вярнуўся ён з нябыту.

Ён з лічбаў, здымкаў, верных слоў, Па волі рэстаўратораў, Святочны, уваскрэснуў зноў, Сабою ўсіх узрадаваў.

Даўно яго тварэц памёр, А над вякамі-мігамі Жыве палац — любві прастор, Адратаваны кнігамі.

Два чалавекі

Тваё няшчасце ў тым, што ты не знаў бяды, Меў лёгкія шляхі, еў лёгкі хлеб заўжды. Хай кажуць слепакі: удачнік ты ва ўсім, Ды крочыць не хацеў бы я ў пяход з такім.

Пабачыў я такіх. Датуль ты дабрадзея, Пакуль ты сыты сам, ашукваеш людзей. Да першых неладоў — шыбуеш яшчэ які! Да першай бойкі ты — цвярозы і смяльчак.

З таварышам маім пайшоў бы я ў паход, Хоць кажуць, у жыцці не ведаў ён выгод. Хоць ён перамагаў, але й хлябнуў бяды — Меў цяжкія шляхі, нялёгкія гады.

Ён лёкаем у лёсу не бываў, Ён цяжка крочыць: падаў і ўставаў. Такі не падвядзе аж да астатніх дзён. Яго удача ў тым, што сам няўдачнік ён.

Радые́тэхніка

О цудадзея-пратэз — усім Для слыху і для зроку! Ужо за край нябёс глядзім, Зямля — навідавоку.

З дастаўкаю дадому свет — Усё спазнаць, няйначай! Але не бачым мы як след Таго, хто побач плача.

Сяргей ДАВЫДАУ

Размова з ракой

«Ты любіш па-ранейшаму Няву?» «Што пытаць? Няма ніякай рады!»

«З палонкі піў мяне ў блакаду?» «Піў, Нява. Таму я і жыву...»

«А чаму засмуткаваў тады, Ходзіш ты паўночнікам панылым — разлюбіла?» «Можа быць... Не тут шукай бяды.»

«Доляй незадаволены свай?» «І жыццём, і доляй задаволены...»

Толькі б не развітацца з табой! Развітанне ў міг апошні той... Адмяніць яго ніхто не здольны!»

Пройдзе тысяча год — Уленшпігель не выдаць нікога,

Не ўратуе нікога Габсек. Пройдзе тысяча год — з веку ў век —

І не здрадзіць Тацяна свайму генералу, Вечны Гамлет не здрадзіць сабе.

Пройдуць тысячы год, А яны будуць жыць, як бывала...

Можна будзе гуляць у кампаніі Швейка, Усё яму давяраючы смела.

Не завяне ніколі Манон лебядзіная шыйка, Нават загадзя ведаю, што са мною зрабіў бы Анджэла...

Колькі ёсць мастакоў на зямлі, Ксжны прагне славы хаця б на паўвека,

ды не кожны ўмее вылепіць Чалавека...

Пераклала Эдаі АГНЯЦВЕТ.

ГЕРОЙ ТЭЛЕНАРЫСА-ВУКУЛІ КАДУА

З новай нароткамэтражнай кінастужкай «Дарога ў сёння» пазнаёміла сваіх глядачоў Брэсцкая абласная студыя тэлебачання. У яе цэнтры — грузін Вукулі Лаўрэнцьевіч Кадуа, які ў час Вялікай Айчыннай вайны партызаніў у маларыцкіх лясах, разам з сябрамі па зброі знаходзіў прытулак у хатах беларускіх сялян, а потым ваяваў з фашыстамі на фронце, дайшоў да Берліна. Камуніст В. Кадуа за адвагу і мужнасць,

праўлены ў баях, удастоены ордэна Чырвонай Зоркі, адзінаццаці медалёў. Ветэран вайны і цяпер у страі — у родным сяле Вялікі Абастуман працуе настаўнікам гісторыі, часта з сынамі Валерыем і Вальдэмам, якія з'яўляюцца дырэктарамі сярэдніх школ у г. Зугдзідзі, прыязджае ў Беларусь. Тут у яго шмат сяброў, асабліва — у Маларыцкім раёне. Вось і ў апошні свой прыезд Вукулі Лаўрэнцьевіч пабываў

на месцах баёў, разам з рускім Віктарам Сідаравым, беларусам Мікалаем Шышом, украінцам Паўлам Дзюбенкам услаў іветкі да мемарыяльнай пліты з прозвішчам свайго земляка Аканія Шэварднадзе, які загінуў у першыя дні вайны пры абароне цытадэлі над Бугам. Настаўніцкая дынастыя Кадуа з шаснаццаці чалавек — самая вялікая ў Грузінскай ССР.

М. ЗОРАЧКІН.

А Б'Я В Ы

Пры Саюзе тэатральных дзялячў Беларусі адрываецца тэатр-лабараторыя без пастаяннай групы. Заўні прымаюцца на 1989 год да 1 снежня 1988 года. Даведкі па тэлефоне: 36-68-39.

ПАЛАЖЭННЕ аб эксперыментальным тэатры «Шанц» СТД БССР

Мэта эксперыментальнага тэатра «Шанц» — пошук новых арганізацыйна-творчых форм, новых мастацкіх ідэй, выяўленне наватараў і талентаў.

1. Узначальнае эксперыментальнае тэатр «Шанц» мастацкі савет, які зацвярджаецца прэзідыумам Саюза тэатральных дзялячў БССР. Скасаваць рашэнне мастацкага савета можа толькі прэзідыум СТД БССР.

2. Разавы дагавор заключаецца СТД БССР з усёй групай пастаноўшчынаў, у выніку прызнання большасцю савета

мастацкай значнасці прапанаванай пастаноўчай ідэі.

3. Перавага аддаецца арыгінальным літаратурна-сцэнічным ідэям, аўтарам, што не ставіліся раней на савецкай сцэне, аўтарам і стылям, вярнутым для сцэны.

4. Разавы дагавор уключае ў сябе: прадастаўленне матэрыяльна-тэхнічнай базы (асноўная база тэатра — сцэна Дома мастацтваў); колькасць рэпетыцый (аплачваюцца па 0,5 канцэртнай стаўкі з улікам аб'ёму ролевага матэрыялу); тэрмін выпуску спектакля; дапамога ў размеркаванні заказаў па вырабе дэкарацыі і касцюмаў у майстэрнях тэатраў Мінска; аплата рэжысёру, мастаку, кампазітару, балетмайстру і г. д. (толькі пасля прыняцця спектакля мастацкім саветам); арэнду сцэнічных пляцовак для праекту спектакля (не радзей чым 1 раз у месяц) у рэспубліцы і за яе межамі.

5. Пракат спектакляў наладжваецца СТД з аплатай анцэтрам за кожны спектакль на аснове разавых ставак. Сума, што застаецца (за выключэннем аплаты арэнды памяшкання і ін-

шых выдаткаў) пералічваецца ў фонд СТД.

6. У функцыі «Шанцу» уваходзіць і пакупка гатовых спектакляў, з выплатай кампенсацыі за ўкладзеную працу. Памер кампенсацыі вызначаецца спецыяльна створанай камісіяй СТД БССР.

7. Для ўдзелу ў рабоце прыцягваюцца творчыя сілы рэспублікі. У функцыі мастацкага савета эксперыментальнага тэатра «Шанц» уваходзіць кантроль за творчым працэсам рэалізацыі прапанаванай мастацкай ідэі.

8. Дагавор з пастаноўчай групай разрываецца ў выпадку непрафесійнага стаўлення да справы, з утрыманнем патрачальных фінансавых сродкаў. Рашэнне аб разрыве дагавору прымаецца мастацкім саветам супольна з канфліктнай камісіяй СТД БССР.

9. Мастацкі савет эксперыментальнага тэатра «Шанц» праз СТД садзейнічае ператварэнню калектыву аднадушцаў, які даказаў сваю ідэйна-мастацкую сталасць, мае сваю праграму і свайго лідэра, у новы тэатр.

Саюз пісьменнікаў БССР вызнавае глыбокае спачуванне пісьменніку Васілю Вітку з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці брата Барыса Васільевіча.

Саюз пісьменнікаў БССР вызнавае глыбокае спачуванне пісьменніку Кузьме Хромчанку з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці МАЦІ.

У час нашай нядаўняй сустрэчы ў Доме творчасці «Іслач» Раман Іванчык (а ён у «Іслач» прыязджае ўжо другі раз — піша новы раман) усцешна расказаў: толькі што прачытаў у «Нёмане» апавесць Уладзіміра Караткевіча «У снях драмае вясна» і літаральна быў уражаны падабенствам гэтага твора са сваёй ранняй апавесцю «Прыпыніся, падарожнік!» Тэма, сюжэтныя хвалы амаль тыя самыя: студэнцкае жыццё, 1952 год, прэдадзены смерці Сталіна. Ды і доля падобная абодва творы напаткала: апавесць Караткевіча, напісаная ў 50-я гг., надрукавана толькі сёлета; апавесць жа Іванчыка, знятая цензурай у 1966 годзе з «Жовтня», рытуецца да друку зараз...

Я ўспомніў гэта, каб паказаць духоўна-творчую блізкасць У. Караткевіча і вядомага ўкраінскага пісьменніка, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі УССР імя Т. Шаўчэнкі і літаратурнай прэміі імя А. Галаўна.

гістарычнага рамана Рамана Іванчыка Іванчыка. Блізкасць, што прывяла да іх знаёмства, а пасля і шчырага сяброўства, творчага пабрацімства. Да іх актыўнага ліставання (дарэчы, у канцы гэтага года ў «Полымі» мярнуецца апублікаваць лісты Караткевіча да Іванчыка), да паездкі аўтара «Каласоў пад сярпом тваім» у Львоў, наведання сябра, знаёмства з выдатнымі мясцінамі і людзьмі гэтага старажытнага ўкраінскага горада.

Ведаючы пра блізкія ўзаемаадносіны Іванчыка з Караткевічам, я, прызнаюся, «падбіваю» Рамана Іванчыка на гэтыя ўспаміны, на яго «рэзюмэ». Ён іх напісаў недзе праз год пасля смерці свайго беларускага сябра, але да гэтага часу нідзё яшчэ не публікаваў. Гэта публікацыя — першая. Мярную, яна зацікавіць чытачоў штотыднёвіка.

Вячаслаў РАГОЙША.

Раман ІВАНЧЫК

МОЙ РЭЗЮМЭ

Я спазніўся. «Выберыся» нейк да мяне. Хочаш зімою — здабудзем лыжы і будзем разводзіць вогнішчы. А хочаш — і бліжэй да вясны. Падзем на мой беларускі Дняпро, будзем лавіць рыбу і спаць на сене. Я адказаў: «Трохі пазней, Валодзя, паспеем, яшчэ ж не паміраем».

І не паспеў. З магілы глядзіць на мяне валун з такім знаёмым подпісам Уладзіміра і валун той важкі і незпрацаваны, чечым падобны на самога Караткевіча, і ке падобны дз іншых помнікаў, як і ён не быў падобны ні на кога.

Чаму чалавечыя небыццё павінна конча прыгнатыць жывых? Чаму мы так бяздумна паўтарам словы Джона Дона: «Ад смерці кожнага чалавека меншаю і я? А можа, ад смерці, заканамерных і непалажбываючых, чалавечыя не бядае, а ўзбагачае? Што дала свету смерць Бальзака, Талстога, Франка — страту ці набытак? Набытак бо са смерцю геніяў зніклі іх слабасці, а застаўся толькі найпатрэбны людзям прадукт іхняга мыслення. Ці ж зменшыўся я, даведаўшыся пра смерць слаўнага беларускага пісьменніка Уладзіміра Караткевіча, майго добрага сябра? Ды не — наадварот: я вырас і ўзмяжнеў, забіраючы ў яго тое найкаштоўнае, што здолеў ён пакінуць усім нам...»

Так я выплэскаў свой боль, стаячы ў самоце на Маскоўскіх могілках у Мінску перад магілаю сябра. Суцяшаў сябе марным філасафаваннем, якое не магло заглушыць у мяне адчування непараўнай віны перад ім — за свае кароткія лісты, на якія Валодзя адказаў то барокавымі, то гумарыстычнымі, шчыра-балючымі пасланямі ў духу лепшага эпістальярэя мінулага стагоддзя; за тое,

што ні разу не прыехаў да яго ў госці, хаць ён запрашаў амаль у кожным лісце; за тое, што заўсёды згадваў ён пра сваё гасцяванне ў мяне ў Львове, як пра «адзін з найлепшых і светлых дзён», і, напэўна, хацеў каб і я нацешыўся яго гасціннасцю; за тое, што палюбіў ён, быццам сваё роднае дзіця, маю Наталю, любіўна называўшы яе «фулюганкаю», а я ні разу не спытаў яго пра асабістае жыццё: за тое, што не раз ён прасіў мяне напісаць нешта і пра гісторыю Беларусі, і я толькі цяпер выконваю яго запавет; і за тое, што па-рыцарску ён абараняў мяне перад пагромшчыкамі, а я так мала цікавіўся яго пісьменніцкімі клопатамі, якіх у яго было не менш...

Божа!. Як лёгка прыйсці да высновы пра найкаштоўны прадукт пісьменніцкай працы, забыўшыся, колькі добра мы засушваем у сабе, шукаючы ў людзях толькі патрэбны нам каштоўнасці і забываючыся пра іх зямное, звычайнае, чалавечае. Давайце ж, сябры, прыносіце сваім бліжнім будзённую ўцеху!

Дзеля свайго апраўдання перад светлаю памяццю сябра ўсё ж такі знаходжу важкі аргумент: я шчыра любіў і паважаў Уладзіміра Караткевіча, якога нельга было аддзяліць ад ягонай творчасці. Да першай і адзінай сустрэчы не бачыўшы яго ў вочы і ведаючы толькі па творах і лістах, я лічыўся з Караткевічам як з настаўнікам, хоць былі мы равеснікамі, не пераставаў уважліва ўважліва і паўважліва і пасля асабістага знаёмства; я чытаў і перачытваў «Каласы пад сярпом тваім», «Чазенію», «Дзікае паляванне караля Стаха», з тых твораў паўставаў перадмай добры і мудры чалавек, які бясконца любіць свая Беларусь, яе гісторыю

і глыбока шануе маю Украіну, разумеючы і наш боль і нацыянальны гонэр. Для мяне, гістарычнага раманиста, Караткевіч заўсёды быў узорам майстра, які ўмеў валодаць і часна распараджаўся гістарычным матэрыялам, не раўнууючы як добры гаспадар набытай у лоце чала маёмасцю; пад уплывам Караткевічавага рамана «Хрыстос прыязміліўся ў Гародні» я напісаў ці не самы ўдалы свой твор «Манускрыпт з вуліцы Рускай», пакарыстаўшыся мастацкімі рэцэптамі беларускага пабраціма.

Перачытваю лісты Караткевіча. «Дэўным дэўно мы не пісалі адзін аднаму. Можна, яно і лепей: не адбіраць у інаша час непатрэбнымі словавыяжэннямі (усё адно лістом не скажаш таго, што можна выказаць у бяседзе). Але часам усё ж трэба, хаця рады ў гады, нагадаць, што існуе на свеце друг».

Я любіў яго лісты. Можна, таму і не кваліўся да яго на размову, што чакаў тых шырокіх сакаўных пасланяў, падобных хіба што да лістоў Васіля Стэфаніка... Таму я заклікаю беларускіх выдаўцоў: знайдзіце паперу і выдайце асобным томам ліставанне Уладзіміра Караткевіча — няхай нашым нашчадкам засведчана будзе, што ў стэхнізованай, стэлефанізаванай, змеркантываленай другой палове ХХ стагоддзя былі яшчэ пісьменнікі (прыгадаю з гэтай нагоды і ўкраінца Грыгора Цюцюніка), якія ўмелі асноўваць найбудзённыя будні ў бясплатных, бескарысных лістах да сяброў.

Гартаю лісты Караткевіча, і ўсё нешта новае знаходжу ў іх. То падрабязна аналізуе ён прысланы яму новы твор, то дзеліцца сваімі думкамі, то цешыцца новым пісьменніцкім імем, то абурэцца... Не дзеля самапах-

вальбы, а для характарыстыкі Караткевіча, пісьменніка часнага і прынцыповага, сапраўднага рыцара дружбы, не магу не згадаць яго знішчальнага паслання аднаму маскоўскаму крытыку-чарнасоценцу, у якім Валодзя адным з першых, стаў на абарону майго рамана «Мальвы»...

Іду з могілак да Валодзі на кватэру. Заходжу ў кабінет. Мяне суправаджае такая падобная да брата Наталя Сямёнаўна Караткевіч, чытаю на яе абліччы дзёрбыню Валодзі.

«Вось яго ложак, вы спалі б на ім, калі б прыехалі свечасова... А на гэтай паліцы яго ўласныя кнігі».

Багата, дужа багата кніг. За сваё кароткае жыццё Караткевіч паспеў напісаць твораў на цэлых дзесяць тамоў — пра боль, подзвігі, культуру, душу беларускага народа. Ці кожныя нацыя мае такога пісьменніка? І таму незразумела, чаму з дзесяці магчымых тамоў выдаюць толькі восем. Чаму? Няўжо тых некалькі тон паперы не акупаць скарбамі яго слова? Хто не разумее ці не хоча гэтага зразумець?

«А гэтыя дзіцячыя цацкі — чые?» — Валодзіны. Ён вельмі любіў дзяцей, з сваіх не меў».

Няпраўда гэта, меў. Я ведаю, як ён любіў дзяцей. Мая дачка таксама была яго дзіцем. «Не ўдасца мне пэываць на вяселлі зусім дарослай фулюганкі, — пісаў Валодзя. — А ты пацалуў жонку і няхай яна цябе пацалуе. У падзяку, што ўзнавілі вы добрае дзіця, паставілі на свае ногі і пусцілі самастойна ў гэты цудоўна багаты і шматфарбны свет».

На акне кабінета даспяваюць лімоны. Сапраўдныя лімоны ў Беларусі? «Ён іх садзіў, прышчэпваў. Гэтыя, што пажаўцелі ўжо, зацвілі яшчэ пры яго жыцці». Наталя Сямёнаўна дорыць мне чаранок з Валодзінага лімона. Можна, прыжыве, і выспеў у мяне на акне пругкі плод...

Знаходжу на стэлажах падараваныя Караткевічу свае кніжкі. Перачытваю аўтографы: «Шаноўнаму Уладзіміру Караткевічу на знаёмства», «Дарагому другу Валодзю...», «Старому чараўніку...», «Непапраўнаму рамаўтыку...» І ўрэшце — на апошняй маёй кніжцы: «Гордасці беларускай літаратуры і маёй гордасці — таксама». Нібы адчуваў, што гэтыя словы пара яму сказаць, бо ён іх поўнасцю заслужыў».

... Няхай не прыгнатые і не збудняе нас чалавечыя небыццё. Няхай узбагачае. Але балець — павінна.

З украінскай мовы пераклаў В. РАГОЙША.

- 3 24 ПА 30 КАСТРЫЧНІКА
24 кастрычніка, 19.45
- Іграе Дзяржаўны камерны аркестр БССР. У праграме старадаўняя французская музыка.
- 24 кастрычніка, 20.40
«ЗАЧЫТАЙЦЕ МАЕ ПІСЬМО...»
Агляд крытычнай пошты за тыдзень.
- 25 кастрычніка, 21.50
«ЛІРА»
Мастацка-публіцыстычная праграма.
Пісьменніца В. Іпатава лядае дыялог з лінгвістычным гісторыкам В. Грыцкевічам. Тэма размовы — гісторыя і яе асветленне ў працы гісторыкаў.
- 28 кастрычніка, 19.50
«НА ПРЫНЕМАНСКИХ ПРАСТОРАХ»
Вы пабываеце на свяце паэзіі, што адбылося на возеры Свіцязь і пазнаёміцеся з самабытным мастацтвам вышывальшчыцы В. Кавалеўскай.
- 29 кастрычніка, 10.55
«ПАЗЭІІ РАДОК ЧАРОУНЫ...»
Вершы Ф. Шылера ў перакладзе Ю. Гаўрука чытае А. Падабед.
- 29 кастрычніка, 17.05
«РОДНАЕ СЛОВА»
У друку прамільгнула паведамленне, што народны паэт Беларусі П. Панчанка прынародна развітаўся з роднай мовай з прычыны пагарды да яе чыноўнікаў і выцяснення з шырокага грамадскага ужытку. Гэтая вестка ўстрывожыла многіх. У рэдакцыі і на тэлебачанне прыйшлі пісьмы з пытаннем, наколькі праўдзівая гэта вестка. У чарговым выпуску «Роднага слова» нагаданы адказ П. Панчанкі. Вы ўбачыце таксама нарыс пра вядомага беларускага мастака Я. Дзядовіча, прымернавана да сотай гадавіны з дня яго нараджэння, пацуче яго моўныя і фальклорныя запісы.
- Затым гледзюць чарка старонка «Культура слова» (на прыкладзе газеты «Вячэрні Мінск»), а таксама факт для роздуму — пра ўшанаванне імяна М. Багдановіча, Ф. Скарыны, З. Жылуновіча ў назвах вуліц Мінска.
- Вядзе перадачу Я. Саламевіч.

- 30 кастрычніка, 13.50
«ПРА МУЗЫКУ АД «А» ДА «Я»
Працягваецца знаёмства з асноўнымі вехамі ў развіцці беларускай музычнай культуры. Будзе расказана пра першыя крокі Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі.
- Затым старонка, прысвечаная творчасці кампазітара Д. Лукаса.
- Як заўсёды, адказа на пытанні мінулай віктарыны.
- Адбудзецца знаёмства з творчасцю вядомага літоўскага мастака і кампазітара М. К. Чурленіса.
- На заканчэнне сустрэча з зоркамі Беларускай эстрады.
- Вядучы — У. Шаліхін.

- 30 кастрычніка, 16.50
Тэлевізійны вернісаж. «У жывапісе, графіцы, скульптурцы».
- 30 кастрычніка, 17.40
«ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ»
Тэлеальманах.
Пра Усеагульнае свята паэзіі ў Пляцігорску расказа паэт Ю. Лысакіў.
- Вы сустрэнецеся таксама з дырэктарам выдавецтва «Народная асвета» Ю. Бураўнінай.
- Даведаецеся пра планы беларускіх выдавецтваў на наступны год.
- Вядучы — журналіст У. Сцепаненка.

- 30 кастрычніка, 19.00
Адкрыццё юбілейнага пленума праўлення Саюза кампазітараў БССР. Трансляцыя з Беларускай дзяржаўнай філармоніі.

ВЫПРАУЛЕННЕ ПАМЫЛКІ
У нумары «ЛіМа» за 14 кастрычніка ў артыкуле «Дзяржаўная — значыць раўнапраўная» (стар. 13) 14-ы радок знізу ў пятай калонцы трэба чытаць: «...агульнай для ўсёй краіны мовай...» і далей, як у тэксте.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга Друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01422 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, німо і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацыі — 33-44-04, 32-24-62, карэктарскай — 32-20-64, машынапіснага бюро — 33-44-04, бухгалтэры — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМа». Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ**.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОУ**.